

MŰHELY

Borbély János István: Krleža és a magyarság • Miroslav Krleža: Pesti napló (1916–1917) • A 80 éves Lator László köszöntése – Imreh András: A régi malom; Szabó T. Anna: Jegyzet Lator László versbeszédéhez; Mesterházi Mónika: „A bizonyosság illete” (Lator László: A tér, a tárgyak) • André András, Bálint Lilla,

2007

4

Báthori Csaba, Borián Elréd, Fecske Csaba, Gyórfy Attila, Nagyatádi Horváth Tamás, Oláh András, Pék Pál, Rába György, Schein Gábor, Sütő Csaba András, Szalai Zsolt, Tandori Dezső, Tatár Sándor, Zsille Gábor versei • Centauri és Dalos Margit prózája • Wehner Tibor: Lebó Ferenc műveiről • Lebó Ferenc szobrai, érmei és kisplasztikái

---

Tartalom

RÁBA GYÖRGY:	Farsangi forgatag	3
--------------	-------------------------	---

BORBÉLY JÁNOS ISTVÁN:	Krleža és a magyarság	5
MIROSLAV KRLEŽA:	Pesti napló (1916–1917) (Borbély János István fordítása)	6

„Háromezer, ötezer évnyi szláv vákuum a barbár, szittyá, hiperboreusi éjszakában, s nekik se hírük, se hamvuk. Mit csináltak? Merre voltak? Hát valóban csak akkor bújtak ki a tojásból, midőn a szalonikiek megtanították őket írni-olvasni? Különös. Amint szólásra nyílt a szájuk – a különféle jelenségekről és dolgokról, ami az európai értékeket illeti –, azonnal megvult saját véleményük, amely többé-kevésbé mégsem vág össze az ún. európai civilizáció bizonyos koordinátaival mind a mai napig.”

A 80 ÉVES LATOR LÁSZLÓ KÖSZÖNTÉSE

IMREH ANDRÁS:	A régi malom	16
SZABÓ T. ANNA:	Rákérdezés – Jegyzet Lator László versbeszédéhez	17

„Lator László költészetének legelemibb mozgatója a vágy. Azt is mondhatnám: a megbizonyosodás vágya – de ez a bizonyosság mindenképpen más természetű, mint az érzékekkel megtapasztalható tények: inkább az érzékfölötti sugallatok végső, mindent egybelebbantó bizonyossága. Az érzékek evilági öröme ugyanis sohasem volt kétséges a számára: verseinek anyaga tele van az érzékek (főként a szem, a szaglás és a bőr) biztos gyönyörűségével.”

MESTERHÁZI MÓNIKA:	„A bizonyosság illetése” (Lator László: A tér, a tárgyak)	23
--------------------	---	----

BÁTHORI CSABA:	Beszélni	30
	Gyermeteg gondok	30
	Elvont	31
	Mérleg	31
GYÓRFFY ATTILA:	Wolfgang Amadeus Mozart, a nincstelen	32
	Musical-parafraíz	33
FECSKE CSABA:	A kertkapuban	34
	Minden út hozzám vezet	34
	Volt sok szép	34
BORIÁN ELRÉD:	Van Gogh a tükör előtt	35
	a mezőn	35
	Önarckép	35
	A zarándok Hold álma	36
	Ha-jó-út	37
NAGYATÁDI HORVÁTH TAMÁS:	Az élet betege	38
	Autoagathon	38
	Talán veled	39

ZSILLE GÁBOR:	Haikuk.....	40
OLÁH ANDRÁS:	műhiba	41
	a címzett ismeretlen	41
BÁLINT LILLA:	Leült	42
	El vagyok zárva	42
	Minden másképpen van	43
PÉK PÁL:	Visszatart.....	44
	A tér	44
ANDRÉ ANDRÁS:	Úgy szűkült.....	46
	Takarítás, kamratélvég.....	46
SÜTŐ CSABA ANDRÁS:	kollázs ugyanarról és másról	47
SZALAI ZSOLT:	Ahogy időnk egymásba szökött és	49
TATÁR SÁNDOR:	Felebaráti... ..	50
	Szűrt fényben homokóra.....	50
	Sic transit... ..	51
SCHEIN GÁBOR:	Bécs, önarckép.....	52
TANDORI DEZSŐ:	Egy híres idézetre	56
	Egy hirtelen versre	57

DALOS MARGIT:	Ismét a kertben.....	58
CENTAURI:	Henry Lawson esete.....	61

WEHNER TIBOR:	Lebó Ferenc műveiről.....	67
---------------	---------------------------	----

BAÁN TIBOR:	Szerephelyzetek (Rába György: Földlakó).....	69
HANTI KRISZTINA:	Folyamatosan változó állandóság (Gergely Ágnes: Útérintő).....	70
HALMAI TAMÁS:	Semmihez méltó hasonulás (Kalász Márton: Kezdő haláltánc).....	72
KEMSEI ISTVÁN:	Elveszett benne az idő (Dalos Margit: Kődünyyögések)	73
EISEMANN GYÖRGY:	Tóth Krisztina: Vonalkód	75
KOMÁLOVICS ZOLTÁN:	A szöveg köntösében (Jász Attila: fékezés)	77
SZEMES PÉTER:	azírásöröme (Szalai Zsolt: sörülökazerkélyen).....	79
SZIGETI		
KOVÁCS VIKTOR:	A másik történelem... (Zalka Csenge Virág: Útban az ég felé)	80
THIMÁR ATTILA:	A zene mindenkié? (Falvai Mátyás: Allegro barbaro)	81
LAPIS JÓZSEF:	„Mert mindannyian szeretők vagyunk” (Tomaž Šalamun: Megrozsdáll a szerelem ha követelik)	82
WENCZEL IMRE:	Ferencz Győző: Radnóti Miklós élete és költészete.....	84

KÉPEK: LEBÓ FERENC szobrai, érmei és kisplasztikái

MÓSER ZOLTÁN fotója (16. oldal)

RÁBA GYÖRGY

Farsangi forgatag

A multság karneváli
nagyvároson át bokáznak
osztályrészek torz pofái
ördögét a száz bohócnak
táncolók közt akadhatnak
magamra én csodadoktor
mint kit megcsípett tíz vadméh
elege nincs soha jóból
kérdésedre név szerint
a Dottore meg sem ing
felel meg se rendül
válasza csupa szemfűl
révülten el is hiszi
nincsenek kételyei

Lám követi alakváltó
mit megtehet a mezcseré
Pulcinella sem varázsló
saját farsang esztelene
meghökkenítő kacabajka
fedí s véli ő a szép
színes rongy bár takargatja
szavalja hős szövegét
fennen hangoztatja
a föld középpontja
igazát ne tagadd
megnézheted magadat
kottájához bután hű
lehetsz együgyű

Színre perdül Colombina
csöpp szoknyája bokorugró
mintha örök nyárba hívna
boszorkánynak sem utolsó
elbűvölő igéjében
bizakodol szép fiú
csalatkozol te hiszékeny
mért voltál olyan hiú
szébb-e jelen múltnál
semmit sem okultál
ismerd be hiába
a fennkölt tiráda
az óda szétporló
áprilisi porhó

Fogd föl mivé váltál elnyűtt
Arlecchino menthetetlen
sose lesz belőled felnőtt
gondolkodjál végre szentem
azért ne légy hebehurgya
függessz súlyt a szavaidra
a szél könnyen tovahordja
s nem lépsz emberközi hídra
aki csak maga egy
azzal nem sokra megy

---

ha nem is szereted
nem mostoha szereped
benne vagy hibátlan
a felvonulásban

Truffaldinók körülötted
görnyedező görbe háta
vigasztaljon célod többlet
önmagadnál ne alább add
csilingelje csak térdükre
fűzött kolomp alávetett
hűbéresküjük örökre
szemléld nyugodtan tükrödet
te az vagy ki vagy
test és lelke agy
csak boltban pökhendi
úr ki másként senki
tálcavivő lakáj
nem leszel soha már

Pantalone képében is
előállhatsz még megeshet
új gúnyád is farsangra visz
vesztő álcáját ne vedd meg
neved legyen bár Tartaglia
kora itt nyom kora ott nyom
többi maszk kevésre tartja
ritkán is vagy köztük otthon
noha többé sose
feje csak részese
nagyyszerű menetnek
nem érsz kevesebbet
veterán szereplő
nem csúfit el szeplő

BORBÉLY JÁNOS ISTVÁN

Krleža és a magyarság

A fordító bevezetője

Miroslav Krleža (1893–1981), a horvát irodalom nagy alakja, a nemzet bárdja, hosszú évtizedeken át a horvát irodalmi és közélet nagy guruja, lankadatlan kritikai szellemének birtokában mindenkinek a mércéje és megmondhatója, igen korán kapcsolatba került a magyar nyelvvel és kultúrával. Hiszen 1908-ban, tizenöt éves korában lett a pécsi hadapródiskola növendéke, majd a pesti Ludovika Akadémián folytatta tanulmányait. Már első irodalmi szárnypróbálgatásaira nagy hatással voltak a magyar irodalom legnagyobbjai (Petőfi, Ady), történelmi és politikai nézetei kialakulásának egyik forrása pedig a pesti Galilei-kör eszmerendszere. Adyról írt, igen jelentős esszéjében tesz hitet arról, mennyire azonosul a költővel meg a korabeli haladó magyar értelmiséggel a végnapjait élő Monarchia közállapotainak ostorozásában és a magyarság sorskérdéseinek megítélésében, melyet aztán későbbi írásaiban mindig is a közép-európai valóság összefüggéseiben szemlél.

Ez tükröződik annak az írónak a műveiben, akit opponensei nem átaláltak „osztrák–magyar purger”-nek titulálni. Így például naplójegyzeteiben is lépten-nyomon találkozunk ezzel a szemlélettel. Krleža egész életében (irodalmi) naplót is írt, melynek öt kötetét – az 1914-től 1969-ig terjedő éveket ölelve fel – Szarajevóban adták ki 1977-ben *Dnevnik* (Napló) címmel. A sorozat I. kötete az 1914 és 1917 közötti évekre vonatkozik, s ebből kínálkoztak magától értetődően azok a pesti naplóbejegyzések, amelyek 1916 kora őszi heteiben keletkeztek. Vagyis akkor, amikor a fiatal osztrák–magyar katona a harctéren szerzett sebesülésével hadosztályorvosi felülvizsgálatra várt a kiszuperálás reményében. S csakugyan, az állományba nem került vissza, ellenben hadtápszolgálatra rendelték, úgyhogy hamarosan már Zágrábban szolgál. Ezeknek a részleteknek, természetesen, ma elsősorban a magyar vonatkozásai figyelemre méltók, s azok, amelyek Krleža magyarsággképéről és a korabeli (90 év előtti) viszonyokról, gondolkodásmódról, rezonokról nyújtanak adalékot.

„...Petőfitől Adyig, Hungáriától (extra Hungariam) Hunniáig szemrevételezve a dolgot diagnosztizálható, hogy a magyar ügy nem egészséges” – írja 1916. nov. 14-én. – „Korvin Mátyástól a Zrínyiekig, Martinovicstól Jászi Oszkárig és gróf Tisza Istvánig számítva nem áll jól a szénája. S nem is lehet helyrehozni Bánk bán-féle grillparzeri-ádkkal...”

Másrészt pedig ezekből, valamint egy 1917. évi, de 1916-ra visszautaló bejegyzésből megtudjuk, hogy a 23 éves galíciai frontkatona, majdani „osztrák–magyar purger”, Budapesten és a nagy Osztrák–Magyar Monarchiában, horvát létére, nem „szláv kisebbségnek”, hanem ellenkezőleg: „szláv többségnek” érzi magát. Hogy mennyire igaza volt, azt a történelemből tudjuk. Így azt is, hogy ez a tudat volt az egyik akkora feszítőerő, melynek törvényszerű következménye az, ami nemsokára bekövetkezett. És – továbbgondolva a dolgot – úgy tűnik, hogy ez a feszítőerő, más irányban bár, de napjainkban is robbantani képes.

Korszakokon átívelő, hosszú élete során Miroslav Krleža, ha olykor ellentmondásosan viszonyult is a magyar nyelvhez, kultúrához, mindvégig nagyra tartotta, hogy tud magyarul, magyar irodalmat olvas. Lőkös István, a neves kroatista és krlezsológus írja visszaemlékezéseiben, hogy amikor utoljára meglátogatta az írózt zágrábi otthonában (1981 augusztusában), a már nehezen mozgó aggastyán magyarul üdvözölte, és azt mondta: magányában, lám, magyarul olvas, újságokat és könyveket, pillanatnyilag éppen Krúdyt. Találkozásaik során Krleža többször is nosztalgiával beszélt fiatalkori éveiről Pécsen és Budapesten, egyébként pedig azzal, hogy – fordításban – úgyszólván minden jelentős művét a magyar olvasóközönség is ismerte, befogadta, sok-sok szál fűzte író társakhoz, irodalomtudósokhoz, a művelt magyar közvéleményhez. Hogy mennyire fontosnak tartotta nyelvünket, arra nézve egy anekdota maradt fenn. Fiatal írók társaságában, akik arról beszélgettek, hogy milyen fontos számukra a nyugatias műveltség elsajátítása, Krleža egyszer csak föltekerte a kérdést: „Na, és tudtok ti magyarul?” – „Nem tudunk! Dehogyan tudunk!” – hangzott karban a válasz. Krleža pedig ekkor – állítólag – ezekkel a szavakkal zárta le a beszélgetést: „Jegyezzétek meg! Ha nem tudtok magyarul, nem is vagytok igazi horvát értelmiségiek.”

MIROSLAV KRLEŽA

Pesti napló

(1916–1917)

1916 szeptembere

Az után a rengeteg vér, sártenger és örület után Galíciában: a Pesti Hírlap mint napjaink krónikása! Botrány! Ez a Pesti Hírlapnak nevezett malac 1912 óta következetesen hű maradt önmagához. Ha látjuk, hogy az efféle Pesti Hírlapok mindegyike valójában egy rinocérosz, s hogy mindaz, amit ezek a bűnözők művelnek, nem tréfádolog, hanem hogy ily módon liferálják vagonszám az emberi koponyákat Tisza István halálmalmaiba (akár a cukorgyári iparvágányokon a répát), akkor mit lehet kezdeni ezzel a Pesti Hírlappal, amely persze nemcsak az, ami, hanem valami egészen más is.

A kor, melyben élünk, az istenek alkonya, akik immár második évszázada halódnak: a 19. század ötvenes éveitől kezdve mindmáig. Hogy fest majd a 20., ki tudná azt megmondani ennek a beszámíthatatlan örültnek a tizenhatodik évében, ha egyszer a legelején élünk, és e háborúson kívül még nem jártunk ki egyetlen más oskolát sem? Valamiféle rólunk szóló tanúbizonytságot, egyedül ezt hagyhatjuk örökül az utánunk jövőknek: arról, hogy milyen kelekótyák, minden tekintetben éretlenek, de máris minden zsigerünkben mételyesek, határtalanul ostobák, tudatlanok, arcátlanok és kegyetlenek voltunk. Egyedül ezt, tehát, bizonyosságául, hogy testben-léleekben, minden porcikánkban, milyen nagybetegek vagyunk. Ugyan milyennek látnak majd bennünket kétezer-kilencszáztizenhatban?

1916. IX. 11., déli 1 órákor a Centrál Kávéházban

Milyen siremlék emeltessék a mai emberiségnek? A bécsi *Neue Freie Presse*-ben egy nagyköcs az mondja, hogy napjaink jelszava: Eucharistia Austriae Vita...¹

Ehhez képest az izraelita vallású szabadkőművesek a pesti *Világban* ironikusan fennkölték. A szellem ez osztrák ármádiájának jó része azonban, amely ma a fekete-sárga eucharisztia magasztos jelszava alatt hal hősi halált, úgy beszél a „Galileista” szabadkőművesekről, mint akik valóban azok, aminek mondják magukat, hogy tudniillik: Galileaiak!

A futurizmus meg a forradalom, mondja valaki más (ugyancsak a *Neue Freie Presse*-ben), szinonimák. Ki képes leírni azt a kaotikus helyzetet, amely például az Amundsen–Marinetti ellentétpár viszonylatában nyilvánul meg? Egyfelől áll az emberfeletti, hősiesség az Antarktisz vak erővel felvett küzdelemben, másfelől pedig a hóbortos játszadozás a józan ész meg az emberi méltóság mindmegannyi fogalmával. Igen ám, de mindannyian a valóság apokaliptikus áradatában sodródunk, amely borzalmasabb, mint amilyen a máig ismert legsötétebb „abszolutizmus” zsarnoksága volt, amiről olyan melodrámaian deklamálnak manapság. A tirannusi (tisztai) Csizma önkényuralma alatt, amely lakkozottan, vakon, ostobán, kivikszelve és sarkantyúpengetve tipor végig a világon, mint valami gigászi Gólem a zsidó gettómesékből. Távlatilag: a tisztai csizma legsötétebb önkényuralma olyan fetisizmussá fajul, hogy az egész világon szentélyek épülnek majd tiszteletére. De hát, végül is, mért ne? A régi Rómában lovak is szenátorok lehettek. A világ nagy részén a tehén ma is szent állatnak számít, a bika ezredéveken át Istenként trónolt olyan, bazaltból és gránitból rakott szentélyekben, amelyek időtállóbbak és monumentálisabbak voltak mindennél, amit Európa valaha is épített. Macskák, kígyók, csukák, lovak uralkodtak az emberiség fölött, akkor hát most mért ne venné át uralmát az arisztokratikus, tisztai, lovas lakkcsizma, amely fekete gránitból faragott, átokverte oszlop gyanánt olyan óriásira nőtt, hogy Gibraltártól Grönlandig ellátszik, amint bolygónk jelképeként az egekkel dacol, alatta pedig az egész porba, hamuba hanyatlott emberiség kecskeirhában és térden állva litániákat mormol.

Az egész város fölött (az épületek timpanonja, az oszlopcsarnokok, a hidak, a postaszekrények fölött) az a két angyal lebeg a Szent Koronát, meg az úgynevezett közös címert közrevéve, mely címerpajzson, a bizánci korona alatt, a horvát piros-fehér sakk-tábla díszelg. A szimbólumai ennek az országnak, aminthogy a kétféjű sas, saskeselyű,

¹ A szentáldozás Oltáriszentsége Ausztria Élete...

azoknak a svájci–spanyol leszármazású uraságoknak a jelképe és felségjele, akik a bécsi Burgban ülnek...

A császárvárosban, a bécsi kapu diadalíve alatt, mondjuk, éppen egy, az Ottakringről szalasztott strici halad át, egy deklasszált práteri csibész, olyanféle baráber, amilyenek drámámban, a *Kraljevó*ban játszanak főszerepet, akitől hiába is várnánk el, hogy bármiféle, méltónak mondható nemzeti vagy társadalmi meggyőződés tekintetében megfelelő stílust vagy nézetet alakítson ki magában; egy ilyen ágrólszakadt, sehonnai éhenkórász és csavargó, aki tyúktolvajként egész életét fogdáiban kótyavetyélte el, rongyos nadrágja az egyetlen vagyona, s így aztán – hiszen ez a logikus – tagadóan viszonyul mindenfajta spanyol és svájci, vagy osztrák–magyar, Szent István-i vagy magyar királyi honvédségi eszményképhez és fétishez, anarchista módjára távol tartja magát tőlük, ráadásul pedig még dezertőr is... Na mármost: mit mondanak neki ezek a gránit és márvány architrávokról lenéző angyalok, melyek a Szent Korona vagy a Kétféjű Sas tündöklését és dicsőségét hirdetik? Nem mondanak neki semmit. Ennek a senkiházinak vajon igaza van-e, amikor tagadja, hogy e természetfeletti menaszériának, mindezeknek a szentséges oroszánoknak, sasoknak vagy angyaloknak bármi értelme volna? Igaza van. Joga van-e hozzá, hogy saját filozófiája legyen? Joga van hozzá. Azzal, hogy tagadja mindezeket a kétféjű sasokat és angyalokat, vajon olyasmit is tagad, azt is porba kívánja dönteni, ami különben az egész emberiség, a mai civilizáció vagy kultúra javát szolgálná, s ezért kár volna, ha ez az egész kékvérű menaszéria eltűnne? Nem! Tehát? Akkor tehát – ha valaki Potsdamtól Bécsig vagy Szentpétervárig olyan barátságatlanul tekint ezekre a sasokra vagy az „R. F.” két varázserejű betűjére a frígiai sapka alatt, miként a lezüllött csavargók, vajon igaza van-e? Ki merné állítani, hogy nincs, ha egyszer az eset, melyet leírtam, annyira klasszikus, mint ezé a tekergőé itt, a kávéház előtt.

A Britannia Kávéház kirakatüvege előtt (míg a *Journal de Genève*-vel a kezemben odabent ülök) egy árnyalak tűnt fel, akiről az alábbi személyleírást adhatom: világoskék trikóban kabát nélkül, papucsként kivágott kalucsniban, hajadonfőtt, a bal alkarja levágva, a megmaradt csonk pedig marcipánszalámiként fityeg, vagy pontosabban úgy, mint egy véres, friss, duzzadt sebhelyektől borított kolbász, fehér bélbe töltött ragacos schmierwurst, ő maga vászonnadrágban, az alsó ajkán kialudt cigarettavég, s úgy eltátozta a száját, mintha a sírból nézne vissza ránk, végül aztán tovalódult az utca hosszán. Úgy tűnt, mondani akart valamit, alkalmasint ilyesfélét: je m'en f...² Ezt nevezik barrés-i defetizmusnak. 1914-ig úgy voltam vele, hogy amikor csak ráesett a szemem a jelszóra, hogy „sans-culotte-ok, egyesüljetek”, beleborsózdott a hátam. (A tanulatlan emberfia fanatizmusa a megismerés első lázában.) De hát akkor Ignac Sovecra mért segítettem rá a karperecet azon a bizonyos vasútállomáson Szolnok és Debrecen között, két-három hónappal ezelőtt? Sovec csupán önnön logikáját követte. A halálba vezető útján, mint beszervezett betörőt, azért küldték, hogy gyilkoljon és raboljon, no de hogy közben kolbászt gondolt csórni egy mámitól, ugyan minek izgassa magát az ember az ehhez hasonló erőszak miatt, amikor ez az egész szoldátélet nem egyéb szervezett erőszakkal?

Széchenyi hídján a láncsorok Clark-féle vonalvezetése valóban olyan, mint egy rafinált girland, melynek három, ritmikus parabolája ellentmond a föld nehézkedési törvényeinek. Ez a clarki ívelés a vasból, acélból megalkotott, súlyos tömeget légiens zenei motívummá varázsolta a Duna vize fölött.

Mit jelentenek ezek a mesterséges városok, amelyek (mindenfajta logikával dacolva) szlavón tölgyfából épülnek a nagy folyók mentén és abból „a két-három kanál tenger vízből” az Učkától le, a Vratnikig? Közben itt, Pesten meg a Parlament gótikája, az Akadémia reneszánsza, vagy Corvin Mátyás Budáján az a Halászbástya hivalkodik. Mi értelme van mindennek? Lám, négy éve múlt, hogy annyira vágyakoztam a kalemezdáni Duna, a Száva után (ennek is megvolt az oka-foka), emitt pedig tegnap délután elhúz az a két uszály, tele šumadijai barna posztóval és bocskorral meg trák szörmekucsmával: a šabaci és valjevói hús utazik így Linzig, onnan meg az ausztriai táborokba, hogy a Pesti Hírlap újra bizonygathassa, miszerint már 1912-ben igaza volt, amikor azt üvöltötte, hogy szifilitikus fajzat vagyunk, melyet tüzzel-vassal kell kiirtani az európai civilizáció és a közegészség érdekében. A sors csapása, hogy a (bibliai) babilóniai fogság ostobasá-

²...(fiche). A. m.: Nem törődöm vele.

gát a saját bőrünkön, élő húsunkban éljük meg. Bárgyú parafrázisát valaminek, ami már régóta teljesen értelmetlen, semmitmondó szövegnek látszott abból a korból, midőn az emberek még pusztában vándorló nomádok voltak. S manapság mégis ez a mi életünk.

1916. IX. 14.

Esik. Már második napja. Petőfitől Adyig, Hungáriától (extra Hungariam) Hunniáig szemrevételezve a dolgot diagnosztizálható, hogy a magyar ügy nem egészséges. Corvin Mátyástól a Zrínyiekig, Martinovicstól Jászi Oszkárig és gróf Tisza Istvánig számítva nem áll jól a szénája. S nem is lehet helyrehozni Bánk bán-féle grillparzeriádákkal. (Egy jótányival sem okosabb Franjo Marković *Benko Botja* vagy *Karlo Dračkija* sem.)

Az Andrássy úton ténferegve elnézem azt a dologtalanul nyüzsgő (elegáns) pesti népet, s az jár az eszemben: „Az ördögbe is, miként lehetséges, hogy ez a sok ingyenélő nincs a fronton? Finom, pesti lakkcipőben sétafikálnak, Medgyaszay-slágereket füttyörsznek, egyiptomi cigarettát szívnak, csempésznek, és micsoda buta álom ez, amikor az ember tudja, hogy álmodik, és mégis ébren van, hogy az Andrássy úton halad, miközben mindenféle ostoba gondolatok motoszkálnak a fejében, hogy veszélyes, a katonaszökevényességgel határos játékot űz, hogy szakadatlanul azzal ámítja magát, miszerint gondolatban drámákat ír, s ehhez hallgat ki dialógusokat, hogy a valóságban nem létező, képzelt személyek életét éli, akik ki nem hordott gyerekként csak gondolatban léteznek, homunculusok, fantomok, intellektuális, spiritiszta szeánszok árnyalakjai csupán, akik csak az első felvonásban jelennek meg a színen, amely sötét, nordikus, ibseni tónusokban kezdődik, akár egy gyászinduló.

Angelusra kongatnak a pesti harangok. Buda felől a Dunán át hozza az esthajnali szel-
lő ennek a szamaritánusi szeretetnek a hangjait, mi pedig mindnyájan annyira megalázot-
tak, annyira betegek és olyan elesettek vagyunk; mikor fohászkozhatnánk föl valakihez,
akinek szíve van?

Még 1914-ben (mindjárt az elején) mondtam valakinek, hogyha a Szentatya
annyi bátorságot venne magának, hogy a koldusokkal tartson, ha a holtak és sebesül-
tek, a nyomorgók és száműzöttek élére állna, s rászánná magát, hogy velük együtt
aludjon szentélyeinek lépcsőin, hogy alamizsnaként kapott falat legyen az étke és
rongyokban járjon, akkor megállíthatná ezt az örületet, miképpen a hangyaboly
megállítja a gőzmozdonyt. Ez, persze, a képzelet paradox játéka csupán, mert ha
a pápa az volna, aminek lennie kellene – „Tetőtől talpig pápa” –, soha nem válasz-
tanák meg, mert őt a nagytiszteletű bíborosok közül szemelik ki bizonyos követel-
mények szerint úgy, nehogy pontosan olyan legyen, amilyenek mi, manicheusok
szeretnénk.

Andrássy úti otthonunkban Daimonion³ leterített a lábáról egy epilepsziást, s ez
az isteni színjáték jó fél óra hosszat eltartott. Az illető huszár szimuláns hírében állt,
mivelhogy ez a gyerekember, máramarosszigeti maturáns, állítólag készakarva is
képes előidézni az ilyen nyavalyatörős állapotot. Az efféle rohamokat a régi görögök
természettőltyi kinyilatkozásnak tekintették, így aztán az eskór a szent betegségek
sorába tartozott. A vacogás meg fogcsikorgatás, az a habzó szájjal való, dühödtt hány-
kolódás csakugyan ördögi praktika, ám miben sem marad el a szerelmi gyönyörtől,
ami viszont a költői ihletettségre emlékeztet megtévesztően. Ez a logikus, gyógyászati
tapasztalatokkal alátámasztott következtetés tökéletes ürességet idéz elő a fejben. Hát
a részegség? Hát a nagy gondolatoktól való megszállottság? Hát a fanatizmus, a mág-
lyák, no és az eszme nevében elkövetett sokféle erőszak?

1916. IX. 15.

A Múzeum-kertben ülök jóbi alázattal döntésre várva. Még egy hadosztályi felül-
vizsgálat, s akkor: vagy állomány, vagy hadtáp.

Amikor szentjeikhez fohászkoznak, a keskeny imaszőnyegeiken kuporgó kele-
tiek földig hajolnak ima közben, miként a mi bosnyákunk, aki az este mindannyi-
unk szeme láttára hajbókolt, mintha ott sem volnánk; ezek az orientális léhűtők,

³ Istenség.

valójában, mindennapi tornászegyleti testedzésüket végzik ezzel a szakadatlan hajlongással.

Ilyenkor már frissesek a pesti reggelek. Emlékszem a karabély hideg vasára a szeptember reggeli fegyvergyakorlatok idejéből. Az este még melankolikus hangulatban telt el, de a reggelre elömlő derűs napfény minden tekintetben fordulatot hozott: további négyheti naplopást Pest-Budán.

Ha Ady Hunniája a mai magyar valóság képlete, akkor micsoda ma Ivan Meštrović Londonban? Esményi szimbóluma a nemzetnek, vagy pedig a brit birodalom térhódításának a Duna völgyében és az Adrián?

Éheznek körülöttünk. Ez lépten-nyomon érződik, különösképp a villamoson. Veprinci, moščenicai meg íci íci asszonyok a Grand Hotel Lovran főbejárata előtt, júniusban. „Bettler- und Zigeunervolk!”⁴

Mi, lábadozók, Klotild asszonytól kapunk uzsonnát: jókora karaj fehér búzakenyeret, mellé egy szelet paprikásszalonnát ropogós húsos paprikával, de minthogy deutschböhömök is vannak közöttünk, s ők nem szeretik a friss paprikát, úgy azt odavetik a gyerekeknek, akik ugyanannak a bérháznak az udvarán hancúroznak, ahol Szterényi Stern Klotild úrasszony kilencszobás úri lakásában mi is lakunk, mivel – mint a legfelső körökhöz tartozó molto generosa⁵ hölgy – a Vöröskereszt rendelkezésére bocsátotta apartmanját. Ezek a kis kétlábúak udvarunk menaszériájából minden délután mint a verebek lesik a friss „babura”-paprikával megtétezett uzsonnánkat. A balkon alatt kitör a zöldpaprikákért való közelharc, deutschböhmeink legnagyobb gaudiumára.

Abbéli törekvésében, hogy az életnek valamiféle embertől független értelmet tulajdonítson, eddig még minden gondolkodó kudarcot vallott. Hogy ez ízlés dolga, az életjelenségek esztétikai megélésének kérdése, azaz hogy ezeknek az adatoknak írásban, élőbeszédben, üvegen, vásznon és fémöntvények alakjában való tükrözése és megjelenítése a természet viszonylag legmélyebbre hatoló feltárása, amely sohasem válik ennél világosabbá, mindez, úgy látszik, egyszerűen így van.

*1916., keltezés nélkül*⁶

A tény, hogy a Bíborbanszületett előtt a szlávokról sehol sem esik említés, nem jelenti azt, hogy nem is léteztek, azaz, hogy jelenlétük legkegyelmesebb – ad notam caesaream⁷ – tudomásul vételének nem okvetlenül kell egybevágni azzal a feltételezéssel, miszerint azért nem voltak, mert Porfirogennétosz előtt senki sem említette őket.

Háromezer, ötezer évnyi szláv vákuum a barbár, szittyá, hiperboreusi éjszakában, s nekik se hírük, se hamvuk. Mít csináltak? Merre voltak? Hát valóban csak akkor bújtak ki a tojáshejből, midőn a szalonikiek megtanították őket írni-olvasni? Különös. Amint szólásra nyílt a szájuk – a különféle jelenségekről és dolgokról, ami az európai értékeket illeti –, azonnal megvolt a saját véleményük, amely többé-kevésbé mégsem vág össze az úgynevezett európai civilizáció bizonyos koordinátaival mind a mai napig.

Az orosz vagy bármelyik szláv nyelvű szépirodalom vajon elképzelhető-e Európa nélkül? Az összefonódó hatások tömkelegét tekintve a közlekedőedények törvénye illik rájuk. Végző soron pedig „Európa” fogalma, melyre – mint eszményre – annyit hivatkoznak, csupán folytatása egy állapotnak, amely jó régen tart. Hiszen az a valami is, amit ma Európának hívnak, valahonnan Ázsiából keveredett ide.

Csillagok alatt repülünk, meg csillagok közt, de csillag-útitársaink közül senki sem hinné el nekünk, hogy ezen a mi napsugárözönben fürdő golyóbisunkon ilyen nyomorultul elveszejtődünk, hogy úgy lesünk egymásra, mint a vadászok vadra, s azzal az egyetlen célzattal, hogy minél több ember-dúvadat ejtsünk el.

Megannyi gonosztett, mely régóta tart. Szívünknek kedves, ódon városok vannak, márvány boltívek és harangtoronyok, műemlékek és szökőkutak, díszparkok és csendes-

⁴ „Koldus- és cigány népség!”

⁵ Igen nemeslelkű.

⁶ Valószínűleg november végén.

⁷ Ő császári tudomására.

ségbe burkolódzó, előkelő otthonok, melyek oromzatán galambok turbékolnak, tökéletes harmóniában minden a maga helyén, és itt még sincs egyetlen tető, mely alatt nem folyt vér, és nincs egyetlen utca, ahol nem ölték embert, és nincs egyetlen város, melynek tornyai fölött nem üvöltött volna a háború szörnyetege. Itt vannak mindezek a dámák, tisztességtudó, méltóságteljes matrónák, akik a délutáni promenádon sétálva az udvariaság magasiskolájának minden szabálya szerint, hercegnői előkelőséggel hajbókolnak egymásnak, de egy sincs közöttük, aki övéi közül ne kísért volna ki valakit öldöklésekbe vezető útján, vagy olyan, aki ne kapott volna hírt, hogy legyilkolták valamelyik hozzátartozóját, hogy azután az effajta értelmetlen halál napját a tisztas család hagyományainak emlékeztető dátumaként ápolják. Így élünk. Számunkra viselkedésünknek, magatartásunknak ez a legnormálisabb formája, mostanában pedig egy új, háborús irodalmi irányzatról, az „emocionalizmusról” írnak mint olyan irodalmi mintáról, amelynek meg kellene hódítania a Győzelmet ünneplő költők szívét. E szerint az elmélet szerint kétféle hősiesség van: egy klasszikus és egy neoklasszicista érzület. Melyik csoportba tartoznak az „emocionalisták”, akik kompromittálták költői hivatásukat, minthogy nem akarnak háborúzni?

A Promenádon felé vezető úton a Pasma optikusüzlet kirakatában fotópapírt ajánló Agfa-reklám. Behavazott alpesi menedékház, tetőig érő hó. Az ablakból, a havon előmlő, aranyló csermelyként, melengető lámpafény árad a szürkületben. Gondolatban menekülőben ebből az örületből: a boldog magány idilljébe egy meleg szobában, a kandalló világa és könyv mellett. Könyvekkel telezsúfolt szoba, távol mindettől itt.

Sétatéri notturmo. Vaksin bolyongok a sötétlő lombok alatt, egy villódzó arany fénycsík hívogat az éjszakában. Fényforrás, melegség, idill. Egy Agfa-reklám. Álomban Uri Kantonban járok. Az a havazott menedékház Uri Kantonban világol. Az egész, mindenestül, „ünnepe” lehetne Uri Kantonban, a valóságban azonban micsoda ez itt mind? A „Körzeti Lábadozó Osztály” barakkjaiban tegnap ügyeletes tiszt voltam. „Napos káplár” (Tageskapral). Klein, Meštrović rokona, tehát Klein stubicai kocsmáros hozta a hírt a városból, hogy meghalt a Császár. Azaz a Király. Azaz se nem Császár, se nem Király: parádéba bűjtött bábu. Granicsár dolmányban a horvátság négyszáz esztendeje van kiterítve a ravatalon. Harangoztak. A ködön át a Selska útig elhallatszott az összes zágrábi harangok zúgása.

Poéma az Uri Kantonban látott, szeszélyesen kígyózó, narancsszínben játszó arany fénycsíkról. Ellenpontjaként a feketével bevont, császári gyászdobok dübörgésének. Reménytelenül szétzilálva itt minden. Ördögien földülva. Veszélyesen, csupa veszedelmes gondolat határmezsgyéjén. Megnyalni a revolvercsövet, hogy szétroppanjon az agyvelőnk, mint az alma a megvadult ló patája alatt. Az volna most a legintelligensebb megoldás.

Ő császári és királyi felsége lehunyta fáradt szemét, s a legmagasabb imperatori elhalálozás kapcsán sok az idegeskedés az új Császárnak szóló eskütétel körül, mely ceremónia a Színház téri Vöröskereszt-palotában, az Iparművészeti Múzeum előcsarnokában zajlik. A Császár meghalt, éljen a Császár!

Von Stanich, a háborúban reaktivált (egyébként görögkeleti vallású) cs. és kir. A. D.⁸ huszárórbester a saját szavaival rögtönözve vallásfelekezet szerint sorakoztatja fel két csoportba a pácienseket, szó szerint így: „Die römisch-katholischen Schokatzten links, die orthodoxen Raitzen rechts”⁹, azaz sokácok és rácok, ki-ki magának, balra vagy jobbra, hogy az egyház képviselői egyidőben végezhesék el a ceremóniát, és a bakák annak rendje-módja szerint esküdjenek fel az Ifjú Császárnak. Karingek és barátságok meg a Főrabbi. A Múzeum második emeleti karzatán, mellettem: Lederer és Pasma karpaszományosok, Gavez főhadnagy a maga ezüst és arany vitézségi plecsnijeivel, az egyikből hármat, a másiktól kettőt gyűjtött be, valamint a Polüphemosz küklópszak becézett, félszemű Trupac zászlós, továbbá Pero Plemić, Janković és Pilar.

„Rosenkavalier”¹⁰. Gondoljon ki mit akar, az ő dolga, no de ez mégiscsak egy hofmannsthal zuckerbeckerei kotyvalék, és – ha szabad mondanom, de hát ki tiltja – egészen olcsó.

⁸ A. D. = ausser Dienst, szolgálaton kívüli.

⁹ „Római-katolikus sokácok balra, pravoszláv rácok jobbra.”

¹⁰ R. Strauss: Rózsalovag.

Felmerül a kérdés: „No és hol voltak az úgynevezett hiperboreusi szláv tömegek Aiszkhülosz korában? Igazában mikor születik meg a népi értelemben vett szláv folklór? Van-e valamiféle párhuzam egyfelől a szláv gatyá meg bocskor, másfelől pedig a már a korai középkorban városiasodott Nyugat-Európa között? Európa várfalai és bástyái előtt egészen az Uralig terjedő szláv síkság, másrészt a Kárpátokon túli messzeségben és mocsárvilágban a között a szláv parasztság között, amely gatyában-bocskorban máig ott gunnyaszt?”

A verset meg kellene szabadítani béklyóitól, hogy elvágta az úton, vadul, zabolátlanul. Elviharzott már... A hívők Istenről énekelnek minden templomban, mi pedig feltesszük a kérdést: ugyan kinek nyilatkozott meg ő abban az időben, amikor még nem volt ember a világon? Nem vagyunk már előemberek. Mi az emberi büszkeség rapszódoszai vagyunk. Mit kezdjünk a kezdetleges altamirai árnyalakokkal? Olyan korban élünk, amikor még mindig a balta az úr, de nem az ész határain belül. Arrafelé tiszta az ég alja, mint a hegyi zuhatag, ott nem érvényes a baltajog.

Ne vesszünk el a részletekben! A költészetnek vívjuk ki a kozmikus hevületekre való jogát. Ebben a fülledt altiszti szobában ablakot kell nyitni. A dolog annyira magától értedő, hogy többé egy árva szót sem kellene vesztegetni rá csakugyan.

1917. XI. 11.

Gondolatok a pesti Lánchídon. 1917-ben. Őszi szürkület, esőben, eső után, eső előtt.

Éjszaka. Egy kellemetlen éjszaka a nagyvárosban, melyben minden unalmas, még az is, hogy valaki bele akar fejeselni az ellenszenves, buta vízbe, melynek úgyszintén tökéletesen unalmas minden, a vízbe, tehát, amelyet egy örökkévalóság óta háborúk és öngyilkosok untatnak. Egy tetemmel több, vagy kevesebb, mit számít. Érthetetlen és ellenállhatatlan vonzerőnek engedő ugrás ez az élet egy új színpadára, melynek neve: halottnak lenni.

Milyen az: halottnak lenni, mármint azokban az első pillanatokban, amikor a nőkből, szerelmekből, betegségekből és háborúkból összeálló, fájdalmasan pánikos egyveleg már kiszakadt belőlünk, amikor luftballonként már elszállt nyomorult porhüvelyünkéből, de a test még nem egészen vegyi folyamat, hanem mint a nyugtalanító utolsó gondolatok befogadója egyelőre tart még, olyanképpen, miként a muranói pohár, melyet egy dühödtté már odacsapott a márványhoz, és az üveg ripityára tört, ám azért még mindig fölsejlenek a törött liliom körvonalai, amely már nem az, ellenben a tehetetlenség törvénye szerint még mindig valamiféle üvegkehelyre emlékeztet. A tudat szétrobbanásának megfoghatatlan pillanatáról van itt szó, amikor az emberi agyban két alapvető gondolat, minden életjelenség leitmotívja munkál egyenlő erővel: igen vagy nem.

A valóság panorámája a fájdalmas rövidzárlat e pillanatában aránytalanul csalókébbnek látszik a ténylegesen létező világ, az élet, a tábornokok, a hóhérok és szállodák, a nagyvárosok meg egy lánchíd valóságos panorámájánál, melyet márvány állkapcsaikkal oroslánok tartanak az unalmas és unatkozó víztükör fölött.

– Istenem, egy-egy pillanatra azért meleg is volt ennek a rémes álomnak a nyomorúságos dunyhája alatt, mely álom ellentét nélkül foszlik a semmibe. Azt álmodtuk, hogy ujjaink áttetszően megüvegesedtek, hogy szférák hárfáin játszanak, hogy lehetséges az utazás a csillagokba, hogy a vaginák üvegszerűek, alabástrom-tapintásúak, ezt álmodtuk. A valóságban pedig: itt soha semmi más nem történt, mint hogy valaki valakit, mint afféle névnapi tortát, kicsipkézett fehér krepp-papírral szegélyezett fekete ládába csomagolva emberi tetemként elad. Kadáver-áruval való kereskedés ez, amiből jól megélnék a bűnözők. Különben mi értelme volna ennek az álarcosbáznak, ha néhány hullakereskedő, a bűnözés egy pár grosszisztája nem csapna fel dzsentrinek, ha ezek nem játszanának chemin de fer-t a pesti szállók kivilágított ablakai mögött, melyek – akár egy operaszínpad – arannyal áttört, csillogó függönyökkel hivalkodnak a Traviata-keringő hangjai mellett.

A szembogár bezárulásának pillanatában, meglehet, a felpuffadt testből (mint a fazékból) gejzirként tör ki valami véres tiltakozás ez ellen a csukafejes ellen, mellyel az ember olyasmibe zuhan, mely a legnagyobb ostobaságnál is nagyobb, a háborúknál, a tábornokoknál, a pesti szállodáknál, Széchenyi gróf hídjánál is, sőt a saját 37,2°C-fokos testhőmérsékleténél is nagyobb ostobaság, ami – mindenesetre – aránytalanul kevésbé buta dolog mindeme létezőnél, egyszerűen azért, mert nem létezik, mert nincs.

Tegyük fel tehát, hogy valóban megtörtént az, aminek – logikusan – be kellett következnie: emberünk fejest ugrott Széchenyi gróf dekoratív hídjáról, a zuhanórepülés törvényét követve groteszk szaltót vetett, mint egy bábu, belecsoobbant az üvegesen tükröződő, hideg vízbe, súlyos holttestként csapódott a vízfénékre, áttörte a Duna-meder iszapkérgét, majd kozmikus sebességgel függőlegesen átfürödve több geológiai rétegen, mint meteor a láva ragadós lekvárján, zú-zú-zuk, ímhol, máris itt van, e világi tudata szétfreccsenésének pillanatában, ezen a szürkületi órán, elérte a nagy, titokzatos, ezüstös víz sötéten árnyalt bazaltkockákból kirakott partját. Kihalt tájék. Az emberi szem messze környéken nem lát egyetlen fűszálat, virágot. A vörös jelzőlámpa fényében egy vaporetto körvonalai rajzolódnak ki a rakpart kő mellvédje alatt. Miként ha sziklameredélyről, hetvenhét lépcsőfok vezet le a hajóig.

Lépésről lépésre haladva ereszkedett le emberünk ebbe a mélységbe, hetvenhét lépésről lépésről mind lejjebb az alvilágban, átkelt a vékony, hajladozó, nedves pallón, a fedélzetre lépett, és tessék, megjelent a kishajó szalonjában, ahol a piros bársonnyal bevont szófa félkörében az útitársak kétes csoportja zsinatolt a hajó indulására várva. A mennyezeten tizenötös kis égő pislákol sárgás-szürkén, egy kalitkában papagáj rikoltoz: „Bon voyage, bon voyage”¹¹ (láthatóan valamelyik kisasszony poggyászáként), az osztrák Feldmarschall-leutnant¹² mellett pedig, aki éppen egy előkelő úriasszonnyal (kétségteljesen magasabb körökhöz tartozó, „jaj, de fess” pesti hölgygel) társalog, nos, még csak a tábornok úr mellett van egyetlen szabad ülőhely.

„Jé, de hiszen én, látszólag, még mindig egyenruhát viselek”, gondolta magában az ember, amikor megpillantotta a tábornokot, teljes díszben, azzal a széles, skarlátvörös hajtókával feldmarschall-leutnanti köpönyegén. „Be kellett volna mutatkoznom ennek a kreatúrának, ahelyett, hogy csak odabiccentve leültem, mintha civil volnék, mintha egyenrangúak volnánk, ez a miles gloriosus¹³ meg én – a senkiházi, úgyszólván –, aki semmilyen katonai vagy polgári társadalmi ranggal nem dicsekedhet. Különbözik pedig: ilyen körülmények közt ugyan ki tulajdonítana jelentőséget holmi hülye protokoll teljesen lényegtelen formáságainak, melyeknek semmi értelme többé? Ez itt a Kharón ladikja, s mindannyian az apró földi értékek túlpartján vagyunk már.”

Egy illető (minden bizonnyal valami pimasz trafikos a pesti külvárosból) a *Corriere della sera*¹⁴ legújabb híreit olvassa félhangon. A pannóniai Illíriában újra kitört a „vad törzsek felkelése”. „Hogy a csudába olvassa ez a *Corriere della sera* magyarul?” Caesar – azt mondja – a Knin környéki Biskupijánál sebesült meg, lándzsával sebeztek meg a térde fölött. „Ott, Biskupijánál, egy királyt öltek meg” – jutott eszébe a Széchenyi gróf hídjáról leugrott embernek. – „És miként lehetséges, hogy mindez így szimultán összegabalyodott? Mi történik velem?” – volt a következő logikus gondolata, amikor hozzáfogott, hogy meghatározza a helyzetét térben és időben.

„Mit csinállok? Hol vagyok? Ah, igen... igen... Az úgynevezett magasabb objektív látószögéből a saját életemet veszem szemügyre, mintha bábu volnék. Lélegzem. A szívem dobog. A körmöm és szakállam nő! Mindez önkaratomon kívül! Akárcsak Pompeji márványlapjai és mozaikkockái közt a fű, úgy serked a szőrzetem. Tudni mindezt, az már olyan állapot, amit mind közönségesen úgy neveznek: nincs életben... Magam is valamiféle más városokkal együtt növekszem, melyekre – kétségteljesen – Pompeji sorsa vár, egy olyan civilizációval együtt, amely elkerülhetetlenül eltűnik, ahogyan Pompeji is eltűnt.”

Ha az ember viaszbábuként szemléli magát, ha a hús-vér valóságot már nem tekinti sajátjának, mivel úgy érzi, ő már csak puszta tárgy, melynek állagából fű nő, s maga is anélkül növekszik egy idegen világban, hogy akarná, ez azt jelenti, hogy valóban kiszakadt innen, hogy eltávozott, hogy Kharón ladikjában csücsül, hogy megindul, sőt már meg is indult a túlpart felé. Hallani, ahogy a propeller belekavar a víztömegbe, a hajó nagy ívben kifordul, majd egy utolsó manővert követően átlósan a nyílt víznek veszi útját, ahonnan nincs visszatérés, miközben a tábornok, sármos szomszédnőjének nyilvánvalóan udvarolva, szokványos ostobaságokkal traktálja az ellenszenvesen előkelő pesti dámát, igazában azonban annyira tárgyitalan minden.

Amott egy szerzetesbarát ájtatoskodik. A breviáriumba mélyed, majd zsoldárszöve-

¹¹ „Szerencsés utat, szerencsés utat!”

¹² Altábornagy.

¹³ A kérkedő katona.

¹⁴ Ol. „Esti Hírmondó”, olasz napilap.

geket és litániákat mormol, de hát ez is tökéletesen tárgyaltan dolog. A Szentlélek nehézkedési törvényét követve itt az emberek még imádkoznak, mintha egyáltalán volna ok bármiért is imádkozni. Mindezek a szokások itt éppenséggel semmit sem jelentenek.

Hajókürt. Ködkürt hangja szólal. Elvégeztetett.

– Sie hätten sich eigentlich vorstellen sollen, junger Mann¹⁵– fordult a tábornok útitársához egy jóindulatú gouvernante hangján.

– Nachher, Excellenz, hat es keinen Sinn, möchte ich gehorsamst bemerken...

– Wie meinen Sie das „nachher“? Was hier „nachher“ wäre, das verstehe ich nicht!

– Der Vorhang ist so gründlich gefallen, Excellenz, dass hier garnicht besteht, was nicht „nachher“ wäre. Verstehen Sie? Az előadásnak vége, nincs értelme megjátszani, mintha még mindig a rivaldán volnánk, als ob wir noch immer „Jemand“ wären, Mensch!

– Der Vorhang ist gefallen? Tehát: a mi egész életünk pusztá színjáték volt?

– Olyanformán. Többé-kevésbé csakugyan az volt!

– S akkor tehát: a hadseregeink, és összes győzelmeink, és egész Armadánk, és Felsőges Uralkodóházunk, mindez legfeljebb csak egy színelőadás?

– Úgy van! Ebben a pillanatban egy délkörön haladunk át, mely túlvan minden eddigi földi szerepünkön...

– Mindannyiukat, a mai kótyagos ifjúságot, az az engadini morfinista és paralitikus tanította meg erre. S ez nem igaz! Csupa apró, de káros okvetetlenkedés az ilyesmi! Mint amikor a kis kutyus odaáll és megugatja a monumentális emlékművet. A kutya megemelheti a hátsó lábát, ez igaz, meg is harmatozhatja a talapzatot, ez is igaz, de – kérem – változtat ez bármit a dolgok tényleges állapotán? Az aránytalanságok – egyfelől a kutyusok, másfelől a bronzból öntött óriások – továbbra is megmaradnak! Így van ez, kedves uram! Nem lépünk mi „a fogalmaink, földi értékeink vagy szerepünk” semmiféle délkörön túl, hanem Isten nagyobb dicsőségére cselekszünk ugyanazon kozmogónián belül, melyben vétkeztünk, és senki emberfia nem mentesülhet az erkölcsi felelősség terhe alól. Kalitkába vagyunk zárva, pontosan úgy, mint az a papagáj ott!

– Bon voyage – rikácsolta ketrecében az iménti zöld mellényes csibész, mintha figyelemmel kísérté volna a szerzetesbarát fejtegetését, s tökéletesen egyetértene vele. Egy magas fokon pallérozott és erkölcsileg kifinomult szellem helyeslése visszhangjaként csengett ez a „bon voyage”.

– Köszönöm, tisztelendő úr – hálálkodott a szerzetesnek már-már megindítóan a tábornok. – Nagyon kedves Öntől, hogy segítségemre sietett az efféle invektívák ellenében! Ich kenne ja meine Pappenheimer sehr gut, mein lieber Freund! Sie gehören einer der österreichischen Minderheiten, nich wahr, junger Mann?

¹⁵ – Önnel valójában be kellett volna mutatkoznia, fiatalember.

– Késő, excellenciás uram, nincs semmi értelme, ha szabad a legalázatosabban megjegyezmem...

– Hogy gondolja, „késő”? Mi volna itt „késő”, nem értem!

– A függöny legördült, olyan alaposan, hogy itt semmi sincs, ami ne lenne „késő”. Érti?... Mintha még mindig „Valaki” volnánk, ember!

– A függöny legördült?

– Nein, Excellenz, Sie irren, ich bedauere sehr...
– Wieso denn nicht?
– Ich gehöre der slavische Mehrheit, Excellenz!
– Ach, so! Also so...
– Ich bedauere sehr, aber leider so ist es.
– Sind Sie Pole?
– Nein, nicht, ich bin Kroat!e!
– Ach, so, also Kroat!e! Wir Kroaten, wir waren ja immer kaisertreu!
– Gerade so, wie ihre Pappenheimer! Übrigens, Sie kennen ihre Pappenheimer sehr schlecht, verstehen Sie, Herr?
– Wieso?
– Wieso? Wieso?¹⁶ Olyképpen, hogy irodalmi műveltség híján levő emberek, ez a legközségesebb népség (köztük tábornokok és papok is), mindig tévesen idézik Schillernek ezt a verssorát. Amikor leírta, Schiller ugyanis épp fordítva értette azt, amit Ön gondolt idézni tőle. Wallenstein hisz Pappenheimerjei lojalitásában, Ön ellenben láthatóan oda akart kilyukadni, miszerint világos, hogy itt egy „politisch verdächtig”, méghozzá kétszeresen „verdächtig”: erkölcsileg és dinasztikus értelemben is gyanús személyről van szó...

– Fialalúr – kotyogott bele a párbeszédbe szemtelenül és mindenképpen kihívóan a papagáj –, lenne szíves megmagyarázni nekünk, mit jelent horvátnak lenni?

– „Csak nem fogom egy papagájnak magyarázgatni, mi az: horvátnak lenni?” – gondolta magában a halott.

A horvátságról, a horvát nemzettudatról elmondandó monológ minden eleme figyelmet érdemel: a nemzet száználmas ügyefogyottsága a saját politikai és kulturális öntudata kialakításában, ami egyenes következménye, hogy a vidéki, vármegyei magyar nemesség, karikatúra számba menő, maroknyi csoportja révén ott, Felső-Horvátországban, idegen tábornokoknak, idegen dinasztiaiknak, elegáns pesti nőknek, idegen szerzetespapoknak hódolt örökösen, az ismert operettária szellemében, hogy: *Regnum regno non praescribit leges...*¹⁷ Az egyetlen múltbeli, briliáns ékesség, mellyel ez a sajnálatra méltó illír nemzedék dicsekedhet: Dubrovnik... De hát mi teszi Dubrovnikot? Ivo és Lujo, a két gróf¹⁸... A „Homo spat” és a Rauch bárónak¹⁹ szóló ajánlás! Dubrovnik szemmel látható végromlása jeléül! Itt, Kharón ladikján, ki tudná ezeknek a papagájoknak egy pár szóban elmagyarázni, micsoda tragikus végpontok nyílnának a halott tudatában, ha az ember posztumusz szeretné magát horvátnak vallani? A bécsújhelyi halálos ítéletre várva Frangepán Ferenc Molière-t fordít börtönében, holott ő ugyanennek a Molière-nek a politikai áldozata. Az eszelősen megszállott Jurko Križanić²⁰, máskülönben germanofób és ausztrófób, ruszofil, pánszlávista, dominikánus konvertita – tipikusan horvát ködlovag. Baldo Lupetina és Flacius²¹ nemkülönben. Mindebből mit tudnának megérteni ezek az osztrák generálisok? Micsoda Pepi Jelačić a maga huszáros reithóznijában, „mit der armen Gräfin aus Napajedl?”²² Manapság pedig Meštrović

16 –Ismerem én az embereimet, igen jól ismerem, kedves barátom! Ön valamely osztrák kisebbséghez tartozik, nemde, fiatalember?

– Nem, uram, excellenciád téved, nagyon sajnálom...

– Nem? Hogy értem?

– Én a szláv többséghez tartozom, méltóságos uram!

– Ah, így! Szóval így...

– Nagyon sajnálom, de hát így van.

– Ön lengyel?

– Nem. Én horvát vagyok.

– Ah, igen, tehát horvát! Szóval így! Mi, horvátok, mindig császárhűek voltunk!

– Pontosan annyira, mint „az ön” emberei. Egyébként Ön igen-igen félreismerti az „embereit”, ért engem, uram?

– Hogyan?

– Hogyan-hogyan?

¹⁷ Királyság királyságnak nem írhat elő törvényeket...

¹⁸ Ivo Vojnović (1857–1929), jelentős horvát drámaíró; Lujo Vojnović (1864–1929) ügyvéd és publicista volt.

¹⁹ Rauch Levin báró (1819–1890), a magyar–horvát kiegyezést (1868) szorgalmazó horvát bán.

²⁰ Juraj Križanić (1618–1683), író és politikus, a pánszláv egyesülés legkorábbi hirdetője.

²¹ Flacius, Mathias Illyricus (1520–1575), horvát származású protestáns teológus és egyháztörténész.

²² Josip Jelačić (1801–1859) horvát bán, az 1848–49-es magyar szabadságharc ellenében vívott, számára dicsotelen csaták tábornoka és „Napajedlből jött elszegényedett grófnője”.

Londonban, Gjalski²³ Gredicében, Đuro Basariček, Aleksandar Horvat és ostoba társasága, valamint von Dankl altábornagy 53-as regimentje, az micsoda? Továbbá: a gatyás, bocskoros paraszttömegek. Mindezenközben a parasztság tömegei tartósan éheznek, s tartósan írástudatlanok lévén évszázadok óta éheznek. Éhezvén és háborúzáván épp olyan kitartóan lázonganak, mint én e papagájok társaságában. Posztumusz, természetesen! Tartósan zűrzavaros állapotok a haramiák, pandúrok, főispánok véreskezű, vármegyei klikkje alatt. Korhadt sajka a mocsár vizén. Kenyér és grófok. Ezenfelül: háborúk, árendák, jobbágyok, adók. Országgyűlési kimérák. Kétféle parlamentarizmus. A horvát szábor²⁴ és az angol parlament. Éledő nacionalizmus. A tegnap és a ma történéseihez igazodó irodalom. Sváb romantika. Grillparzer. Hogy tudd, mit akarsz, az a fontos. A fényűzés és a nyomor kontrasztjelenségei az utóbbi két évszázadban. Koldusok és aranyozott, grófi gyaloghintók. Emigráció és emigránsok. Amerika ma. Az inkvizíció. Csontzúzó kerekék és máglyák és pallosok, drákói határőrségi törvényekkel megtetézve. A Száva és a Dráva között az emberek évszázadok óta füvet legelnek és levéltárakat égetnek. Az In-Tyrranos-motívum a legfőbb ellenpontja ennek az öntudatra ébredésnek.

A pesti hölgy: »Uraim, nem hagyom tovább gyötörtetni magam. Mindannál, amit itt összefecsegték, sokkal intelligensebb egy habos mélange az „Erzherzogin Stefanie” teraszán Abbáziában. « Karl Maria Weber. „Oberon”. Nyitány. Lehár. Virágoznak a kaméliák, a magnóliák, az azáleák. Ilyen gondolatok közt ér át a hajó a másik partra.

Borbély János István fordítása

²³ Ksaver Šandor Gjalski (1854–1935), horvát elbeszélő és regényíró.

²⁴ A horvát országgyűlés neve.

IMREH ANDRÁS

A régi malom

Lator Lászlónak

Mintha tükörkép tükörképe volna
a hullámzó fűben:
minden körvonala hullámos,
felázott, elmosódott,
egyenetlen,
ahogy megtér az épített világból.

Sokszor elnézegettem
a maltertalan falakat,
a kiszákkásodott zöld festéket az ajtón,
a deszkapadlóból nőtt pipacsok
hullandó szirmait,
a lehullott zsindelek
őshalpikkelyeit a vízben,
roppant vázát a tetőszerkezetnek.
A szomszéd fákön madarak gyülekeztek,
időnként egy-egy elszánta magát,
és a padlás hült helyén,
a megroggyant szelemenek között,
behunytt szárnyal átrepült.

Móser Zoltán fotója

SZABÓ T. ANNA

Rákérdezés

Jegyzet Lator László versbeszédéhez

„Ha nem lakna lélek vagy elme,
ha nem szaggatna annyi kétség,
ha nem várnám mindig hiába
a bizonyosság illetését –”

(Ha tudhatnám)

Lator László költészetének legelemibb mozgatója a vágy. Azt is mondhatnám: a megbizonyosodás vágya – de ez a bizonyosság mindenképpen más természetű, mint az érzékekkel megtapasztalható tények: inkább az érzékfölötti sugallatok végső, mindent egybeelobbantó bizonyossága. Az érzékek evilági öröme ugyanis sohasem volt kétséges számára: verseinek anyaga tele van az érzékek (főként a szem, a szaglász és a bőr) biztos gyönyörűségével. Ettől olyan mozgalmasan feszültek a versei: az érzékelő alannyal az érzékein át mindig történik valami, akárcsak az érzékelt világgal – még a mozdulatlan látványok is izgatott történéseket hordoznak, mert az élet árama villódzik bennük: „a fák belülről izzanak” (*Szél*), „fel-le mozdul, árad, megáll / sugaras szálain a táj” (*Hajnali vázlat*).

Az örömmel és a vággyal mégis gyakran szembeszegül az undor, a „hevenyén” behabzsolt világ rothadt fonákja, amelynek rettenetét ez az egyébként vágyra ajzott költői alkat korán megtapasztalhatta. Legélesebben a *Háborús töredék* mutatja ezt a reménytelen állapotot, ahogy a „gyötrelmes tudat” valami örökké biztosat keres a múltkonny érzékelések között, de a teljességében megragadni vágyott egész újra meg újra szétesik – hiába a tenyér gyermeki öröme, a „homokkal játszó kisgyerek” kezében a világ szemeként „szétpereg”, és ez ellen a vágy bevett módszerével már nem lehet védekezni.

Ebben a versben vélem megtalálni Lator egyik visszatérő rémlátomásának forrását: a vékony homok alól kibukó, rothadásukban iszonyatos háborús halottakat. Az ő még emberformájú, de már értelem nélküli arcuk a hasonlóképpen kiürült szellemekkel együtt kísért később az álomszövegekben, és jelképpé nőve az *Aszály* és a *Sárangyal* című versekben, hiszen „Akármerre nézek, / jelkép már minden, egyfelé mutat” (*Tilalomfa*), mégpedig a biztos kudarc felé. Ezekben a versekben megmutatkozik a lét alatti lét tagolatlan arca, a „megnyomott, otromba fej” (*Aszály*), az „elvadult, fonák sarjadás” (*Sárangyal*), amely mozdul ugyan néha, de nem a vágy mozgatja már, csak a vágy öntudatlan emlékének tehetetlenségi nyomatéka, amint az élet valami végső szikráját „fel nem adva mégsem”, előnyomakodik a cserepesre száradt világból. Ennek a természetellenes tükör-lénynek, ennek a „célszerűtlen”, mert magától semmit nem cselekvő és semmit sem akaró, tűzből, földből, levegőből készült Gólemnek mitikus erejű ellentéte a valódi, de valódiságában is felfoghatatlan erejű, sokanyagú vegetatív tenyészet, a „virág-örvény a földmeleg / termékeny katlanaiból” (*Múltkonny fészkeiden át*), amelynek egyetlen célja, egyetlen vágya van csak: élni – és soha nem kérdezni rá az élet értelmére.

Lator nemzedéke látta a háborút, és nincs kétsége afelől, hogy az emberként megtapasztalható világ sokféle gyönyöre végül egynemű rettenetté csupaszodhat bármelyik pillanatban. Ez a tudás teszi Lator, Nemes Nagy, Székely Magda, Beney Zsuzsa vagy Szabó Magda költészetét olyan maradandóan tisztává és kicsiszolttá. A túlélők nem fogadhatják önfeledten az életet, semmi sem magától értetődő többé – a pusztulás előterében és erőterében a teremtés értelme is kérdésessé válik. „A földben néma seregek” – mondja a vegetáció nagy áramát megérezkítő vers (*A kert*), de a *Háborús töredék* igazságának tudatában ez ugyanúgy jelentheti a tudatukból kivetett, a bozsgó-nyüzsgő anyagba visszalökött halottakat, mint a földben az újjáteremtésükre várakozó néma növények bevetésre váró hadrendjét. És éppen a háborús tapasztalat az, ami a gyerekkor elementáris bizonyosságából kivetve olyannyira egylényegűvé teszi ezt a lételméleti költészetet.

Lételméleti, mondom, holott ezek a versek nem filozófiai, pontosabban: nem spekulatív, hanem annál sokkal sürgetőbb természetűek: magyarázat helyett megnyilatkozásra várnak. Azt mondhatnám, hogy vallási lényegűek, ha ez nem jelentene egyben szilárd hitvallást is – ezekben a versekben azonban inkább a világ csodálatosságának a megvallása zajlik, mint isteni hitvallás. Olyan elementáris szomj perzsel bennük, mint a

segítségért kiáltó prófétáké, akik a bőrükkel is érezni akarják a megváltást, a valóságos feltámadást. A versek indulatmenete is ezt a belső mozgást, állítást, könyörgést, kérést, vádat, egeket ostromló fájdalmat követi: a kijelentések egyre-másra felkiáltásokkal és kérdésekkel tagolódnak, akárcsak a Biblia érzelmeiktől átfűtött, legszemélyesebb passzusaiiban. Amíg ugyanis a tudattól meg nem zavart vegetatív világ csupa állítás – „beke-
rítve és fenyegetve / csak mondja, mondja a magát” (*Mikor kormozva csonkig égnék*) –, az elme reflektál és kérdez, és ezáltal semmisül meg újra és újra, ezáltal vetetik ki a világ elevenjei közül előbb az anyag végvidékére, „elhagyott színterére”, majd az anyagtalanság végtelenjébe.

De amíg tart a kérdezés, tart a mozgás is, hiszen a kérdés voltaképpen a vággyal egyenlő, vagyis a válasz: a bizonyosság reményével, és ez a rákérdezett bizonyosság mindig metafizikai természetű:

„Ki tud még bennünket szeretni,
s ki az, kit innen még elérünk?”
(*Átlátszó víz*)

„Hol az a bálvány, hol az isten,
hol ama tudás kútfeje?”
(*Attetsző ködben*)

„Feloldó tisztaságot
mi hozhat még nekünk?”
(*Most minden más lehet*)

„Ki tudja, hogy mi célja ennek,
s hogy őrizhetném meg magam?”
(*Ki hinné*)

„Ki maradhat meg? Mondd, iszonyú Egyszem!”
(*Tilalomfa*)

„Ó, micsoda fény! Mit tegyek?”
(*Add nékem gyöngeségedet*)

„Ki az, ki lényünket kioldja
a formák börtönéből?
Ki bontja fel bennünk az átkot,
a megkövült igét?”
(*Bűntudat*)

„micsoda istent mutogat
a távoli erdők rácsa”
(*Fényben viharban pengeélen*)

„Hol kanyarog a keskeny ösvény,
az Isten tündöklő csapása?”
(*A sírok meghasadtak*)

Mintha a vers beszélője egy bibliabéli „magyarázó angyalra” várna, aki megfellebbezhetetlen választ ad gyötrő kérdéseire, valahogy úgy, ahogy Zakariás prófétának látomásai közepette a „Mik ezek, Uram?” kérdésre sorban megfelelt a mellé kirendelt angyal. Lator kérdései is az eléje táruló látványokba kapaszkodnak, a világ kifeslő rejtelmeibe, ezekről kérde: „Maradék szépség... (m)it mondasz hát?” (*Pompeji*), „Micsoda szeszély börtönözte be... a puhasontú vékony sudarat?” (*Fa a sziklafalon*), „Miféle törvény munkált bennem (...) / érezni mindenségnyi létem?” (*Ó, micsoda édeni tájon*)

A felelet tétje nem kevesebb, mint maga a test szerinti feltámadás, hiszen, ahogy a hasonlóan kétségbeesett Jób mondja: „Ha van mellette magyarázó angyal, egy az ezer közül, hogy az emberrel tudassa kötelességét; És az Isten könyörül rajta, és azt mondja: Szabadítsd meg őt, hogy ne szálljon a sírba; váltságdíjat találtam! Akkor teste fiatal, erőtlől duzzad, újra kezdi ifjúságának napjait.” (*Jób könyve 33, 23–25*). Vagyis ha van

hírnök, akkor van kegyelmet ígérő „szelid hatalom” is (*Ez az a perc*). Ha nemcsak sejtelenként, de testileg is jelen van a hírnök, akkor létezik a test feltámadása által megtagasztható Isten is.

De megjön-e az angyal Lator verseiben? Megkapja-e szomjas kérdéseire a feleletet? Hiszen a romló lét önmagában nem felelhet meg a romlás által feltett kérdésre. Ráadásul a bizonyosságot lépten-nyomon fények, elragadtatott majdnem-látomások ígérik:

Honnan ez a tündöklő izenet,
a ritkuló földön váratlanul
fellobbant kegyelem?
(*Váratlan kegyelem*)

Ha ebben, vagyis a kegyelem üzenetében nem, akkor sehol sem jelenik meg az angyal – „égi jel / a zsugorodó létre nem felel.” (*Zugliget*). Isten nem mutatja meg közvetlenül az arcát – sőt, vannak versek, amelyekből sejthető, hogy nemcsak Isten van, nemcsak „talán valami felsőbb” akarat, de „hogyan egy alantas léthez idomulva (...) egy isten konok kényszerére” működik a világ (*Nem a halál*), avagy hogy „egy alsóbbrendű isten” szörnyetegei játszanak velünk (*A pincékben rekedtek*), sőt a kegyelem is csak egy felelőtlen, kárunkra játszadozó hatalom, „egy adakozó könnyű kedvű isten” visszavonható, „rövid határidőre nyert” ajándéka (*Régi fénykép*).

De talán éppen a hírnök hiánya a hír: az, hogy még olyan kiélezett helyzetekben is, mint az *Azon a szikrázó lapályon* című versben ábrázolt háború és az országhatár tiltott átlépésének mindent megváltoztató pillanata, egyedül kell az embernek döntenie. Amikor minden (még az „angyalhaj”-lélegzet szóképe is) a jelenés jöttére utal, ám mégis hiába várja „a helyzethez illő” (visszatekintve már kis mosollyal, de azért korántsem gúnyosan emlegetett) ótestamentumi tűz megjelenését a gyermekkorát végképp odahagyó fiú, akkor végül hírnök és vezető nélkül is tudja, mit kell tennie:

Azon a szikrázó lapályon,
szűrős angyalhajat zihálva,
tűnődik: várjon vagy ne várjon
megvilágosító sugárra.
Ha füst támad és emberarcú
sáskák a füstből, merre késnek
a védelmére íjat ajzó
szelídebb szívű jelenések?

S hogy nem jön a bibliai hírnök,
lángbetűkkel írni a dermedt
egekre a helyzethez illő
ígét a riadt sihedernek,
üres kézzel kell útra váljon?
Hogy lehet, hogy nem hagy ki mégse
ezen a pusztán, pusztán tájon
valószínűtlen szívverése?

Ha nem az isteni szózat, akkor maga a beszélő fogja megválaszolni magának a feltett kérdéseket – és a felelet gyakran állításba, felkiáltásba fordul: „Nem, mégse! Mindennél bizonyosabb / a naponként feltámadó anyag” (*Pompeji*) „Micsoda jel a bibliai szikla / vörhenyes sivatagába hasítva, / zsugori biztatásul belevetve / az özönvíz utáni döbbetbe!” (*Fa a sziklafalon*). Ám ugyanolyan kétségbeeséssel állít egyszer, mint amilyen elragadtatással másszor:

Hiába minden. Nincsen irgalom.
Az agy magát emészti, úgy kutat.
(*Háborús töredék*)

Nincs semmi, csak a sivatag, csak
ez a lakatlan pusztán térség.
(*Nincs semmi*)

És:

Lehet, hogy így akarja Isten,
és minden úgy van jól, ahogy van.
(*Ragyog a föld*)

Folyékony csoda a világ
e folyton mozgó héj alatt.
(*Folyékony világ*)

Ahogy a költői lét emblémájaként is tekinthető (mert emberléptékű szavaiban voltaképpen megszemélyesítéshez folyamodó) *Fa a sziklafalon* című versben „pillanatonként összecsap / az üdvözült gyönyör s az iszonyat”, vagy ahogy a *Magányos cédrus* egyszerre „mennyből, pokolból küldött üzenet”, úgy mondja a föld és az ég közé feszített lét egyszerre az állítást és a tagadást, az örömet és a félelmet:

„... magával folyvást vitatkozva a
kettőt egyszerre kell mondania.”
(*Fa a sziklafalon*)

Lator költészete a kudarc tudata ellenére mégis rákérdez a világ értelmére, még ha a kérdést végül – de talán mégsem legvégül – önmagának kell megválaszolnia:

Mit tegyek? Nyitott szemeimen át
hadd hatoljon érzékeny agyamig
pengéivel a gyötrelmes világ,
míg hinni vagy meghalni megtanít.
(*Újlesztendő*)

Két esetben oldódik fel egy perzselő pillanatig ez az önmagával vitatkozó kétely: a viharban és a szerelemben, amikor a világ tökéletesen átadja magát egy mindennél nagyobb, mégiscsak jelenlévő és megnyilatkozó, megsemmisítő és újjáteremtő erőnek. A vihar és a tűz Isten biblikus megjelenési formáit idézi, azt, ahogy kedveltjeihez, Mózeshez és Jóbhoz szólott, és ez az apokalipszist, vagyis a megnyilatkozást készíti elő:

Forró tenger a tűz, örvénylő tenger,
mindent elemésztő!
Forró tengert adj hát, örvényt adj hát,
magunkon segíteni késő!
(*Sodoma*)

Viharban álltál, ostoros
fényében arcod megjelent.
(*A szabadsághoz*)

fényben viharban pengeélen
villog a roppant tisztaság
(*Fényben, viharban, pengeélen*)

Tűz és lélek. Sebesen zúgó szélnek
zendülése.
(*Egybegyűlének*)

A viharból talán válasz érkezhethet – hiszen a Bibliában is így beszél, aki látja az Urat a forgószelemben: „Ki az – mondod – a ki gáncsolja az örök rendet tudatlanul? Megvallom azért, hogy nem értettem; csodadolgok ezek nékem, és fel nem foghatom. Hallgass hát, kérlek, én hadd beszéljek; én kérdezlek, te pedig taníts meg engem!” (*Jób könyve* 42, 3–4)

Van azonban egy másféle tisztító vihar is, ahol ég és föld egybeér, és ez biztosan választ ad a lét által feltett kérdésre:

Erdők, szerelem, remegő szerelem, erdők,
völgyek rohannak a távol tárt kapujának.
Ím a vihar, csattog a fénylő ostor,
zászlóként kavarnak a szélben a tájak.
(*Vihar*)

Hámló ég, reszkető mező
egy vörhenyes félhegynek árad,
vad szakadék, forró tető,
kacsok, feszülő héjú száraz –
(*Reszkető mező*)

és ekkor a vihar egybeér a szerelemmel – mégpedig egyetlen nem-rezdülő virágban:

Hús-szirmain halvány ereivel,
forró bibéivel, porzóival
mozdulatlan vihar:
egy valószerűtlen virágkehely.
(*A kert*)

Lator verseiben a növények mindig a megújuló teremtés győzelmét hirdetik, az ölelkező porzók és bibék a világ egységét mutatják a kétség helyett. Ennek az analógiájára a szerelmes, vagyis inkább a mozgalmasan megjelenített érzéki versekben sincs kérdés, csak bizonyosság – az „isteni óra” (*Éretlen szerelem*) kételyt nem ismerő öröme, a teremtés pillanatának, mozdulatlan viharának ajzott, „örökké érvényes” izgalma (*A teremtés*).

Persze a tudat nem nyugszik, és a reflexió hamarosan megmutatja, hogy a teremtésben nincsen csak egyszerre „egyetlen lehetőség” (*Ó, micsoda édeni tájon*) – amelyen azonban sejtelmesen, vágyakozva és rémületesen átdereng a többi „elvetélt lét”, és „okádja konokul jeltelen / teremtményeit itt valami katlan, / egyszerre van s együtt minden jelen” (*Az áthevült bádogtető alatt*). A növényi lét sem önmagát, csak az önmagához hasonlatost ismétli, és az egyesülés pillanatának mégiscsak-mulandó azonosságán kívül minden csak különbség.

A élők egyediségének és megismételhetetlenségének motívuma Lator legutóbbi kötetében, az árulkodóan élettelen című *A tér; a tárgyakban* felerősödik – vagyis nemhogy csillapult volna a Jób fájdalmához hasonlatos kétely, hanem a „többé-már-soha” (*Arc*) kimondásával még fájóbbá vált az élet „bizonyosra vehető kudarca”, amely nemcsak a halál sötéttségét hozza az emberre, hanem az öregség gyalázatát is, mert Isten akarata szerint a halálba készülők „elváltozik, már nem övé az arca” (*Elváltozik*). Ez pedig már végképpen szembeállítja az élet végtelen erejében reménykedőt a vegetatív léttel, hiszen, ahogy a Jób könyve mondja: „a fának van reménysége: ha levágják, ismét kihajt, és az ő hajtásai el nem fogynak. Még ha megaggodik is a porban a gyökere és elhal is a porban törzsöke: a víznek illatától kifrad, ágakat hajt, mint a csemete. De ha a férfi meghal és elterül, ha az ember kimúlik, hol van ő? (...) Ha meghal az ember, vajon feltámad-é? Akkor az én hadakozásom minden idejében reménylenék, míglén elkövetkeznék az én elváltozásom. (...) Még a hegy is szétomlik, ha eldől; a szikla is elmozdul helyéről. (...) az ember reménységét is úgy teszed semmivé. Hatalmaskodol rajta szüntelen, és ő elmegy; megváltoztatván az arcát, úgy bocsátod el. (*Jób könyve*, 14, 7–10; 14, 14; 14, 18–20).

A kétely felerősödése akkor látható a legjobban, ha szembeállítunk két korábbi verset egy későbbivel: *Az udvar* címűben a növények pontos megnevezése („Árvasalán, kásás-méz-közepű / kamilla, pásztortáska, perjefű / ín-bordás méregzöld lapu, buja / porcű, lúdhúr, szívós tarackbuza”) nem egyediségüket, hanem újjáteremtődő általánosságukat hangsúlyozza, hiszen a „hangtalan vihar / szakadatlan sokszorozza a lét / tajtékos-örvényes tenyészetét”. A későbbi *Erdő* című versben azonban már egyetlen növénynév sem szerepel, és bár a vers felütése az *Udvar* „égi derengését”, „a mindenség nyers” áramait, tehát a soha-meg-nem-szűnő egységet ígéri, a második versszak közepén hirtelen ellentmond önmagának, de különböző előjellel, mint a megsemmisülésből a vegetatív élet felé tartó szintén korai *Pompeji*, ahol ugyanúgy a vegetatív tenyészetet faggatja a költő, de ahol a „Mit mondasz hát?” kérdésre a tagadva igenlés felel: „Nem, mégse! Mindennél bizonyosabb / a

naponként feltámadó anyag”, vagyis a „szakadatlan teremtés” diadala. Az *Erdőben* egészen más történik – a kérdezve tagadás:

Vagy csak azt mondja ez az erdő,
amire szomjazik a szellem?
Hogy is vallhatna mérhetetlen
erejével az élet ellen?

Nem, az erdő azt mondja: semmi
fel nem támad ujjongva, minden
szétrohad odakinn, akár benn,
a húsunkban, a sejteinkben.
Lesz, ami volt, de ami lesz, nem
ugyanaz lesz, valami másba
megy át, van esély, meglehet, de
nem test szerint feltámadásra.

Persze a verszárlat még ezen is fordít egyet, hiszen az anyag csak a magáét mondja, nem azt, amit a tudat beleképzél. Ebben a versben azonban az is tetten érhető, ami a korábbi versekből hiányzott: a még haragos, de már lemondó keserűség, a „mit tudom én” legyintő gesztusa, amely szinte-szinte már a vágy feladása:

Ez az erdő csak arra van, hogy
a balekokat hitegesse.
Ez az erdő – mit tudom én, mit?
Mondhatja ezt, mondhatja azt is.

Ez már nem igazi kérdés, nem igazi kétely, inkább belenyugvás – erre utalnak a csi-szolt Lator-versekben eddig elképzelhetetlennek tűnő köznapi szavak és szófordulatok, mint itt a „balek”, egy másik versben pedig az „átverés”, a „kimaradni az egészből”, és a hasonlóképpen szinte-már-nem-is-kérdés „Mit keresek én itt? / Ugyan miért kellett épp ezt a helyet?”

Igaz, hogy ebben a kötetben is jelen van minden korábbi motívum, és a Zsoltár-parafrazisban ismét tűzben és viharban jelenik meg az apokalipszis, az anyag tehát továbbra is tiltakozik „veresége ellen” (*Szarvasbögés*), és a *Kezek* összefonódó öreg ujjai két ember, vagy még inkább ember és Isten összekapaszkodásáról vallanak, amennyiben „a mégis, a mégse / tusakodása, vak ölelkezése” az imádságot, vagyis a bizonyosság olthatatlan vágyát jelenti. Ahogy egy korábbi vers mondja:

„az ember addig él amíg
tartaléka marad a hitre
míg fel nem éri érveit
meghajszolva és bekerítve”
(*Szárszó, november*)

Ám ahogy elfogynak az érvek, a mohó kérdés előbb ráolvasásszerű hitvallásba, majd sürgető felszólításba, a bizonyosság talán minden eddiginél szomjasabb vágyába fordul át végül:

Tudom, tudom, hogy csakis úgy lehet (...)
Világosulj meg, örült üzenet!
(*Kecskefejő*)

MESTERHÁZI MÓNIKA

„A bizonyosság illeteése”

Lator László: A tér, a tárgyak

Lator László új könyvében két kivétellel kötetben eddig meg nem jelent verseket olvashatunk. Húsz új vers: szokatlan termés a gyűjteményes kötetenként¹ hét-hét verssel (és persze az 1946–50 között írt, korábban kiadatlan anyag, a *Sötéten, fényben*, 1994, szövegeivel) bővülő életműhöz képest. Lator ebbe a mostani kötetbe is felvett öt korai, átdolgozott verset – mintha (vagy talán valóban) szándékosan hagyta (volna) őket mostanra, hogy megteremthessék kapcsolódásaikat az új anyaggal. A könyvet az 1996-os „Szürke műterem” nyitja, és egy 1970-ben írt sarokkő, „A szobrász” zárja.

A „Prológus” és „Epilógus” egy-egy verset tartalmazó cikluscímei a régi irodalmat idéző epikai keretet kínálnak, második ciklusa a színteret: „Erdő”, a harmadik ciklus a cselekményt is megjelöli: „A herceg halála”. A „herceg” – a mottóval jelölt Lampedusa-regény hősnője – Babitsra is utalhat (*Herceg, hátha megjön a tél is*), távolabbról Villonra, vagyis általában a költőre, a halállal szembenező művészre. De az is lehet, hogy a középkori moralitások hősnője, Akárkinek a sorsa ez. Ennyi eltávolítás talán kívánkozott a többnyire egyes szám első személyben írott versek mellé – igaz, Lator költészetébe a sokadszorra olvasva is megrendítő erejű gyászversekkel (az *Összes versekben*) betört a korábban száműzött életrajzi személyesség. Másfelől a létversek kezdetől magukban hordozzák a halál tudatát: a lét-, a gyász- és a halálversek szervesen kapcsolódnak egymáshoz.

A teljességvágy és a behatároltság ellentéte kezdettől az alapja, mozgatóereje ennek a költészetnek. Méghozzá jellegzetesen közép-kelet-európai módra.² Lator eredendő szenzualizmusa, a világra minden érzékszervével nyitott költői alkata a huszadik századtól megkapta a lehetséges életrajzi korlátokat (háború, hadifogság, kizárás az Eötvös Collegiumból, a már kiszedett verseskötet betiltása és két évtized kényszerű hallgatás), de az ötvenes évek alatt írott, „szem mögötti”, fosztóképzőkkel lefokozott, az undor közérzetét megjelenítő versei után végre megjelenő kötet új ciklusában ismét a világ valószínűtlen gazdagságához fordult: „Egy óriási láz hevít / mindent a maga gyönyöréhez. / Valami öröklét amit / csupán a test homálya érez.” („A kert”, 1968 – de idézhetnék más verséből is). Ez az élmény épül rá a művészi kifejezés kényszerének és lehetetlenségének a nyugati költők által is ismert ellentétére, amely pályatársaihoz hasonlóan Latort is gyötörte-gyöttri – és mindezt a lét végességének (a világháborúban egyetemes, később személyes tapasztalattá, szorongatottsággá erősülő) egzisztencialista tudata-távlatra fogja keretbe.

Éppen ezért nem meglepő, hogy a kötet záróverse, a kifutás, a konklúzió, az „Epilógus” legalább három évtizeddel korábban megvolt, mint a legtöbb vers. „A szobrász”³ az alkotás, a művészi teremtés lehetőségét, határait keresi, a végső dolgok megragadását:

„a szűkös léténél nagyobb
vágyakozással, vagy mit tudom én:
egy őt magát túlélő olthatatlan
szomjjal nyújtózott túl a foghatón,
odáig, ahol egymás vak szívéig
fénylenek az árnyéktalan fogalmak
...
vakon keresve a lázas anyag
tapinthatatlan édes lüktetését”

¹ *Az elhagyott szintér*, 1992; *Lator László összes versei*, 1997.

² Lásd: Ferencz Győző: „Lator”. *Holmi*, 1995. január, 126. o.

³ Nagy Gabriella valóságos alkotót sejt mögöttes

(„Győzelmes enyészet”. <http://www.litera.hu/print.ivy?artid=df26d195-e430-4508-97e0-6b6773fbd9cb>), Várady Szabolcs a versben burkolt önvallomást lát („Lator László motívumvilága”. *A rejtett kijárat*, Európa, 2003, 291. o.)

A „Prológus” – a „Szürke műterem”, az azonos című Váli Dezső-képre komponált, 1996-os Lator-vers – pedig ezt a megragadott világot szemléli. Kettős az eltávolítás, hiszen Váli maga is a műtermet festi, Lator pedig ezt az újratelemelt művészi teret írja le szavakkal, ábrázolja-értelmezi rokon törekvésük eredményét:

„valami más ígéri hogy
ebben a festett térnél tágasabb
ürességben valami felszakad
hogy ez a senkié és semmié
ez a termékeny anyaméh
megnyílik befogadja és kiadja
azt ami még alig több mint a semmi
de bizonyosan meg fog majd jelenni
körülrajzolható alakja”

Lator ritkán hagyja el a központozást – itt is csak egyetlen másik, szintén a képzőművészetből kölcsönzött című versben, a „Kollázs”-ban –, ezzel a formai eszközzel inkább maga is megjeleníti azt a „majdnem-geometriát”, ahogy Váli a műterem-képeken, ha jól értem, egyre jobban lemond a perspektíva segédegyeneseiről. „A tér, a tárgyak” cím állhatna e fölött a vers fölött is, ha nem egy jóval személyesebb verset távolítana el ez a megnevezés – nem véletlen, hogy a két vers motivikusan kapcsolódik egymáshoz.

A „Szürke műterem”-ben (mint az egész kötetben) megtaláljuk e költészet számos kulcsszavát, motívumát („elkülönülve”, „feszül”, „átcsap”, „habzik rá”, „forrástalan fényesség”, „kiválva”, „ez a termékeny anyaméh / megnyílik befogadja és kiadja”), a *körülrajzolás* pedig épp ebben a kötetben váltja fel a megfoghatóság, a tapinthatóság fogalmát, mintha a felidézendő árnyékvilágnak, lidércnek, léleknek elég volna két dimenzió is. Más is megidéződik. A „forrástalan fényesség”-ben

„szürkésfehér *fehér* és még fehérebb
dől neki *merőleges feketének*
függőleges *vízszintes fekete*
teremt egyensúlyt ad *vázat* a térnek”⁴

– hogy aztán az előbb idézett „valami” (Lator kései költészetének egy másik kulcsfogalma) ígérhesse, amit a vers ígér. De hogy mit ígér, ahhoz egy korábbi szöveget érdemes segítséggül hívni:

„Szemben a hegyen *mértani*
ábrák tollrajz-idomai,
vízszintes fehérre derék-
szögben húzott tufeketék –
s egyszerre a szigorú *váz-*
szerkezetben naprobbanás,
...
hogy minden ízében heveny
öröm lobban fel füsttelen,
hogy egész valód önfeledt
elragadtatásban remeg.”

Az 1964-es „Öröm” „naprobbanása”, „tűzvésze”, „magma-izzása” helyén a harminckét évvel később írt versben „forrástalan fényességet” látunk, a konkrét táj helyén „a festett térnél tágasabb ürességet” – és hirtelen az az érzésem, hogy Lator verse ezzel is kapcsolódik Váli Dezső műterem-képeihez, más fényviszonyok között ő is „újrafesti” az eredeti témát.

És még egy párhuzam, ezúttal a költészetből. Ahogy ezeket a sorokat olvassuk:

„*úgy* árad szét *úgy* habzik rá *a falra*
hogy *úgy* világít *az a fal* fehéren
mintha nem is fal mintha semmi volna”

⁴ Kiemelések itt és másutt tőlem.

– alattuk mintha a „leghívebb mester”, Babits „Esti kérdés”-ének sorait hallanánk:

„és úgy pihennek *e lepelnek* árnyán,
e könnyü, síma, bársonyos lepelnek,
hogy nem is érzik a lepelt tehernek”

Talán nem véletlen a világ gyönyörűségét leíró, gyönyörű, filozofikus vers megidézése, bár Lator új kötetének nem annyira a *mire való? / miért nő ki? / miért szárad le?* a kérdése, inkább a *mit ígér?* („Szürke műterem”), *mit példáz?* („Magányos cédrus”), *mit mond?* („Az erdő”). A dolgok jelentését „az anyagból merített / elnagyolt mégis-képzetek”-ből reméli megfejteni. Ezekkel a mégis-versekkel Lator az 1956 utáni, az élet élni akarását megjelenítő korszakához tér vissza, „a naponként feltámadó anyag”, a „pusztulással vemhes létezés, a szakadatlan teremtés” képeihez („Pompeji”, 1963) – legfeljebb lidérces fényben.

Csontváry festménye, a szimbolikus, örök-idejű, elgyötört antropomorf „Magányos cédrus” – az „Erdő” ciklus nyitóverse – Lator újramondásában „alig megfejthető, / de valamit közlő jegyeivel” úgy is túlmutat önmagán, hogy ebből a régi időszakból hív elő egy verset, a „Fa a sziklafalon” címűt. Az 1964-es versbeli fa „satnya”, „puhacsontú, vékony” sudár, amelyet egy „csökönös, fortélyos akarat”, a természet szeszélye kényszerít élni. A 2006-ban írt vers fája kétezer éves, vele „mintha egy tagolatlan értelem, / még beiratlan lélek játssza, / ködös ész, de már lucidus kezek rajzolnák”, a vers a Váli-műteremhez hasonlóan kétszeresen el van távolítva a tárgyától, amelyet eredetileg egy másik teremtő képzelet alkotott meg.⁶ Sok minden más közös a két fa képében, többek között a lét előtti idő és a fa torz alakja:

„*nyomorékul* is tudja még a lét
tagolatlan tűz-homály örömét” (Fa a sziklafalon)

„félbemaradt facsonkok, *nyomorék*
tagok feszítik-nyomják szűk terét –” (Magányos cédrus)

Feltűnő a szövegek közötti (pl. a sorok összerímelésén túli) további egyezés, amelyet még az amúgy részben eltérő szavak alliterációja is megerősít:

„Kiált minden *gyötrött* gyökere-ága,
mondhatatlan *szépsége*-árvasága!” (Fa a sziklafalon)

„*gyötrött* gyönyörűségük így lehet
mennyből, pokloból küldött izenet –” (Magányos cédrus)

Mindkét fa a *mégis* példázata. A korábbi vers fája „zsugori biztatásul” kínált jel („Micsoda jel”), a későbbi pedig „eleven radar”, amely az ágaival „fogja s szórja egy valahányadik / dimenzió hullámveréseit.”⁷ A korábbi fa a bibliai tájban is a lét objektív korrelatívja, a Csontváry-féle fa látomásos, víziószerű, kozmikus jelkép.

Mivel most már keresem, a Mednyánszky-képre írott „Őszi világ” előképét is megtalálom, ezúttal az 1985-ös „Felgyűrődik és kisimul” című versben. Ott is vízpart a helyszín,

⁵ A kötet szemiológiai olvasatáról l. Bodor Béla: „A látás tárgyai”. *ÉS* 50. évfolyam, 23. sz. (2006. 06. 09.)

⁶ „Latornak a képről szóló verse egyrészt egy lépéssel tovább művésíti a már eredetileg is művit, hiszen benne egy műalkotás az újabb műalkotás témája és forrása; másrészt viszont mintegy „visszakölti” természetét, művietleníti, a holt képet az élő természet látomásává festi, pontosabban beszéli át, natura naturans-szá, készből keletkezővé.” Takács Ferenc: „Mű-terem”. <http://www.mozgovilag.hu/2006/07/05takacs.htm>

⁷ Szeretnék itt, a „hullámverés” ürügyén egy ritmikai jelenségre utalni. Feltűnik, hogy a kései versekben Lator László mennyire szívesen él egymás mellett álló, és kifejezetten hosszú szavakkal. Ezek a néha alkalmilag összetartozó, ellentétes jelentésű vagy egymás jelentését fokozó szavak a korábbi költészetére is jellemzőek voltak (különösen a *Fehér-izzáson szénsötét* ciklustól: „kinnal-gyönyörrel”, „oknak-véletlennek”, „teremtventva” stb.), újabban, az *Összes versek* új darabjaitól azonban feltűnően gyakoriak lettek a hosszabb szavak, a teljes sort kitöltő szerkezetek („Mert szomjúhozva mert kétségbeesve”, „megsemmisülését-feltámadását”, „kielégületlen vagy telhetetlen” stb.). A több szótagos szó a jambikus sorban valami olyan ritmikai billegést eredményez, mint amikor egyenesletes hullámokon egy lapos csónak vagy tutaj úszik. Hasonló jelenséget először Pilinszky-nél vettem észre, aki „Nagyvárosi ikonok” című versében háromszor írja le egymás után: „Szerelmem, szerelmem, szerelmem” – és a vers egyéb rétegei mellett külön feszültséget kap a metrum (ti-tá-ti-tá-ti-tá-ti-tá) és a ritmus (ti-tá-tá-ti-tá-tá-tá-tá) eltérése. A Pilinszky-vers ettől ideges lüktetést kap, Latornál pedig kiegyenlítődik az eredeti lüktetés.

a hegyek a koraesti ködben szinte légneműek, és a parton egy ember áll „háttéréből úgy kiválva, / olyan mozdulatlan lüktetéssel, / mint a gyertya lángja. // ... / ... hirtelen kilángol / meglazuló körvonalából.” A halál képe? Rendkívül enigmatikus vers. „Remegő semmi, meg ne lássák / valószínűtlen színeváltozását!” Az „Őszi világ” Mednyánszky-féle tere „változatlanul végső” alakú hegyek elhagyatott tája, folyópart, ahol a fentről jövő és lentől feltükrözött fény

„... a teremtés előtti tiszta
elembe mártott még élettelen
tárgyak körvonalait fellazítja” –

és ahol „Mintha maradtak volna még esélyek / egy eljövendő színeváltozásra.” Ahogy a korábban megírt valóságos fa és Csontváry cédrusa esetén, itt is egy sugallatos, valódi helyszín és egy metafizikus (és ember nélküli) tér áll szemben egymással. A teremtés előtt járunk:

„A mozdulatlan sűrű levegőben
egyszerre van világosság, sötétség,
egylényegű testes s anyagtalan,
a bizonyosság és a kétség.

Nem különült el kezdet és vég.”

Kisebb-nagyobb szövegbeli visszautalásokat másutt is lehet találni a versekben (ez Lator költészetére különben is jellemző), ám az egész kötet szempontjából fontos előkép az 1968-as „Nem a halál”, amely különösen az „Erdő” című verssel és a kötet második felével rokon. A test romlásának szerves folyamata a korábbi versben szemben áll a halál gondolatával: „Nem a halál – a csúful törbe ejtett, / a bomlására eszmélő tudat, / a közönyös kiszikkadt magvú sejtek, / ahogy gyáván megadják magukat, /... /, az iszonyú!” A romló anyag, a beroppant váz feltámadása itt szigorúan kémiai-biológiai folyamat:

„hogy egy alantas léthez idomulva
a föld homályos tisztítótüzeiben
egy isten konok kényszerére újra
öntudatlan feltámadásra égjen.” (Nem a halál)

A vers nézőpontja kívülálló, objektív, kijelentő. Az „Erdő” azonban a természet tavaszis újjáéledését transzcendentális értelemben emeli (talán még a dadogást-motyogást imitáló hangzásból /-lak-, -agv-, -vak-/ „megszülető” zeneibb hangzású sorokkal is ezt teremti meg):

„A lakatlan, alakja vesztett
anyag vak odvát odahagyva
megindul, árad újra testet
képzél egy lelkes pillanatban.”

Nem a test szerves anyagának lassú égését írja le, hanem rákérdez az általános névmásokkal jelölt (de annál szubjektívabb) „minden, ami” (esélyek, életkedv, élet, élők, holtak?) újjáéledésére, feltámadására. Az erdőben megtestesülő életet faggatja, de vissza is vonja a megsejtett, remélt választ: „Vagy csak azt mondja ez az erdő, / amire szomjazik a szellem?” Később az emelkedettséget is aláássa: „Ez az erdő csak arra van, hogy / a balekokat hitegesse.” Kimondatja az erdővel, hogy „test szerint feltámadásra” nincs esély, sőt jelképes, üzenethordozó szerepétől is megfosztja. A remény és a kétségbeesés vár tehát választ, üzenetet („ez az erdő azt mondja”), el is hangzik minden lehetőség, egészen a teljes elbizonytalanodásig (igen, nem, nincs válasz, egyik se, bármelyik).

A „Szürke műterem”, a „Magányos cédrus”, az „Őszi világ” és az „Erdő” négy fontos létvers. Pontosabb lenne nemlét-verseknek nevezni őket, hiszen a *mielőtt* és a *miután* határvilágával foglalkoznak. Az „Őszi világ” a teremtés, a *kezdet előtti* térben és időben játszódik, a „Szürke műterem” tárgyait „elkülönülve”, „épp csak kiválva”: *születőben* látjuk, akárcsak a „Magányos cédrus” fáját és „még beiratlan” pillanatát. Az „Erdő” a „szétesett”, „szétzüllött” létezőknek a halál, azaz a *vég utáni* terét és idejét jel-

képezi, *újjászületőben*, amennyiben van újjászületés, illetve feltámadás. A bizonyosság szempontjából erős és szándékos decrescendót figyelhetünk meg: „bizonyosan meg fog majd jelenni” („Szürke műterem”), „rajzólnák... / elnagyolt mégis-képzeteiket” („Magányos cédrus”), „Mintha maradtak volna még esélyek”, „itt még akármi, jó vagy rossz, megeshet”, „egylényegű ... / a bizonyosság és a kétség” („Ősi világ”), „mondhatja ezt, mondhatja azt is” („Erdő” – ahol ez a decrescendo a versen belül is megvan). A versek keletkezésének dátuma (1996, 2006, 2005, 2004) elárulja, hogy ez szándékos kötet szerkesztés eredménye.

A szigorúan szerkesztett kötet ívében a létverseket a halott kedvest (jelenésként, „madár vagy lélek”, „valami lélek”, „a térben tévedezve / bolyongó lény plazmája, szinte-teste” formájában vagy éppen az egyik moiraként) megidéző versek követik, és mintha ennek a tükörképe volna, a következő ciklus első verseiben hivatlan halottak kísértének („idétlen éji szörnyek”, „már szétesett, már körvonaluk vesztett, / szerveslenné romlott valaha-tesetek”, „csak külszínre testek, / csak látszólag halottak”), a létversekre pedig a halálversek felelnek, amelyek a halálfelelmet, a test romlását és a meghalást jelenítik meg. Az öt ártírt vers motívumai azt mutatják, hogy már ezekben a legkorábbi versekben megvolt a mostani kötet egy-egy előképe.

Az „Erdő” már a szerelmet, a halott szerelmezt megidéző versek csoportjához tartozik, amelyek egytől egyig szervesen kapcsolódnak a létversek szókincséhez, motívumaihoz, mondandójához. A szerelmet három vers mutatja *személytelenek*. A különös, szürrealista montázstechnikával megírt, nagyszerű „Szarvasbögés” a jelenéssel folyó, álombeli szeretkezésben „az olyigen romlékony földi lények / megsemmisülését-feltámadását” írja le:

„Megnyílik öble, hogy magába nyeljen,
ez a sosem-látott-nem-ismerem,
ez az arctalan és személytelen,
ez az öröktől csillapíthatatlan,
örökké éhes szerelem”.

A személytelenség itt a személy hiányát, elvesztését jelenti. A „Románc” emlék-jelenete úgy személytelen, hogy szinte a személytől független: a vágy a ragadozói éhséggel rokon. A „Kollázs” álom- vagy emlék-dialógusában a szerelem – a kötet létverseihez hasonlóan – „még elkülönületlen”⁸:

„öled mint az őselem
adakozó szabad személytelen
tárgytalanul áradó kegyelem”

(ez földidezi pl. az 1964-es „Szomjúság” „lét-előtti tűz-köd” pillanatát is). A ciklus utolsó három verse ezt az elvesztett személyt („madár vagy lélek vagy mit tudom én, mi”) keresi, próbálja *körülrajzolni*, „gazdátlan néven” megszólítani, megfejteni „örült üzenetét” („Kecskefejő”) – nagyjából a létversek által leírt térben („De micsoda hatalma van a térnek!”), „S a dolgokban milyen sűrű derengés” – „A tér, a tárgyak”) és időben („Elkeveredve mindig és soha, / még összegabalyodva kezdet és vég” – „A moirák”). Itt is észrevehetjük egy-egy régebbi vers foszlányosabb evokációját („A kollázs”, 1999 / „A sárga ruha”, 1996; „A tér, a tárgyak”, 2002 / „A klinikán még egyszer”, 1996; illetve a következő ciklus elejéről: „Honnan jöttök”, 1999 és „Úgy látszik, bűnbe estem”, 1999 / „Mert szomjúhozva mert kétségbeesve”, 1996) – bár a téma rokonsága és az idő közelsége miatt ez nem annyira váratlan. A változás azonban jól látható: az 1995–96-ban írt gyászversek hirtelen fájalmát „az úr goromba közönyén át” tapogatózó megértés sejtelmes versei váltják föl.

A teremtés előtti és halál utáni metafizikus időben és térben nem csoda, hogy nem látunk embert. A perspektíva, ahonnan ezt nézni vagyunk kénytelenek, a halálához közeledő emberé, mindannyiunké, Akárkié, aki egyedül van ebben a kozmikus térben. „A herceg halála” ciklus első verseiben ótestamentumi, alvilági szörnyek jelennek meg társaságul. Talán „A moirák”-ban halványan sejtetett pokolra szállást jeleníti meg az álom („hisz voltak, kik esellel, de mindahányan / istenek voltak vagy félistenek”):

⁸ „Az alakot öltés ... végső soron kiüzetés a paradicsomból. Öntudatra ébredt, de elkülönült lét. Az elkülönültség feloldódásra, az éden visszaszerzésére törekszik. Ennek egyik lehetősége a testi egyesülés.” Várady Szabolcs, i. h. 288. o.

„Éj s nap mezsgyéjén, ingatag határon,
undorító zugokba ver az álom,
zavaros húgy, fekete trágya, ronda,
már szétesett, már körvonaluk vesztett,
szervetlenné romlott valaha-testek
közt kellettik mind s mind alábbra szállnom.” („Honnan jöttök”)

Ennek pedig valamilyen „bűn” vagy „vétek” („Honnan jöttök”, „Úgy látszik, bűnbe estem”) az oka, ha ez az „ítélet”, illetve „alantas végítélet” az eredménye. (Ez az érvelés József Attila utolsó verseinek bűn-tudatával rokon.) Szinte megkönnyebbülés ezek után a gyötrelmes, fojtogató léghővívó víziók után a megtévesztően könnyed című „Dalocska” olvasása. Ezekben az anakreóni sorokban a saját halál valóban mint vigasz jelenik meg:

„amit csak így-úgy eddig
most egyre jobban értem
keserves közelségem
halálos messzeségem

már sejtem nyelvemen van
érzem ízét nevének
nem sok idő s kifeslik
szemem előtt a lényeg”

A halálközelség álomban („Mi ez az ünnep?”), kép-élményben („Latyakos út”) és ezúttal szöveg-élményben is („Zsoltár-parafraíz”) megjelenik. Az álomversben mintha lenne kibúvó: „Vagy jobb lesz kimaradni az egészből?” Persze a kérdés nemcsak a kötet, hanem a vers összefüggésében is ironikusan hangzik. Hiszen a halálközelség verseivel megérkezik az előző ciklusban eltűnt bizonyosság: „érzem”, „értem”, „sejtem”, „nem sok idő s kifeslik” („Dalocska”), „értem”, „jól tudom” („Mi ez az ünnep?”), „már tudjuk a még komorabbat” („Latyakos út”), „Úgy rendeltetett, mindezt látva lássam” („Zsoltár-parafraíz”), sőt utóbbiban a kimondás is: „Hurkait a halál reám vetette”. A hang bibliai, látomásos. Két személyes és egy (képet értelmező) objektív-személytelen vers után itt egyetemes, kizengedett panasz szól: „Kiáltoztam a szorongatásban”.

Az új versek közül az utolsó négy (mind 2006-ból) a test (a kéz, az arc) romlását és magát a halált mondja el. Szövegükben hirtelen sűrűbb a kötet egészének hálózata. A „Kezek” az „Erdő”-t idézi:

„S a szikár ujjak hogy kiáltanak,
hogy *mondják* hangtalan
azt ami volt, azt ami van –
mondják, amire nincsenek szavak.”

(A „*Lesz, ami volt, de ami lesz, nem / ugyanaz lesz*” kétes ígérete helyett, itt is már a bizonyosság hangján.) Ugyanígy az „Erdő”-t hívja elő „a mégis, a mégse / tusakodása, vak ölelkezése –”. Persze a biblikusan megemelt (talán megálmodott, és ezért kurzivált⁹) zárás már a kötet második felére jellemző: „hogy a teremtmény védelemre leljen / *halandósága gyors férgei ellen.*” Az „Arc” „szétzüllött” jelzője szintén az „Erdő” egyik jellegzetes szava (előfordult a „Mikor kormozva csonkig égnek” című, 1975-ös versben is). Ugyanakkor ez a vers, bár nincs feltüntetve, szintén képleírásnak látszik – gondolom, a borítón látható szerzőportré ihlette:

„Az orrcimpáktól egy-egy kördarab
a keserű száj mellett elhaladva
az áll túlhúsos dombjáiig szalad”

– hiszen a következő versben ugyanez már általánosabb:

„Enged az anyag, meg bomlik a forma.
Itt-ott egy idom, egy-egy arcdarab,

⁹ Tévedtem: Maurice Scève: „A fehér hajnal épp megkoszorúzta...” utolsó sora, Illyés Gyula fordításában (kis változtatással). Szabó T. Anna szíves e-mailbeli közlése.

az arcjáték összhangját megzavarva,
a többiről leválva elmarad.

A mozdulatlanságot gyakorolja,
vagy tehetetlen csúszik erre-arra.” („Elvátozik”)

Az arc itt belső tájjá válik, „leválik”, „csúszik”, mint egy jégtábla vagy vakolatdarab. És milyen pontos képe az öregségnek a „kilátástalan akadályfutás” a sötétben. Arany János öregség-metáforája jut eszembe: „Éltem lejtős útja ez; / Mint ki éjjel vízbe gázol, / S minden lépést óva tesz” – „A lejtőn”. (Az arc-mint-táj metáforáról pedig Lator egyik tanítványának, Tóth Krisztinának a verse, az „Elégia”.¹⁰) Az „Elvátozik” szövegében (ezért is nevezem a létversek párjának) megismétlődik a kötet számos motívuma. Kifejezetten a mesterségre, magára az írásra hívja fel a figyelmet a vers első fele, akár a két műterem-vers, noha ellentétesen, kudarcként: „Fel-felbukik egy mondat, félidézet. / Fedőszöveg talán, valami másra / utal”. Az egyidejűség („Most egyszerre játszódhat benne minden”) az „Őszi világ”-ot idézi, a jelentés keresése („Hányféle üzenet az idegekben”) a „Magányos cédrus”-t vagy az „Erdő”-t. A negatív bizonyosság („Már bizonyosra vehető kudarca”) a kötet második felében több helyen megjelenik. Az arc, vagyis az egyediség elvesztése mintha a körvonalak elmosódása, az „elkülönülés” végpontja volna.

A ciklus záróverse, a szintén Lampedusától vett mottóval bevezetett¹¹ „A herceg halála” megismétli, összegzi az anyag romlásának, a megadásnak, az arc elvesztésének, a mozdulatlan futásnak a képeit. Nehéz volna megmondani, milyen időben zajlik a történet. „Hát persze, tudta, így kell lennie.” Múlt és jelen, a jelenben a múlt, a múltban a jövő („tudta,”... „nemsokára majd”, „végül”, „mindig jött egy-egy előjel”), és a jövő előképe a jelenben: „mielőtt még”, de főleg: jelen („most”). Ezen a ponton Lator egyébként megváltoztatja az idézet igeidejét. A mottóban ez áll: „... úgy érezte, hogy széles, egymásra torlódó hullámokban hagyja el az élet” – a versben így szerepel: „Most elnyomhatatlan, most egyre hallja, / hogy fut ki...”. A másik nehezen eldönthető kérdés az, hogy ki beszél, illetve aki beszél, kívülről beszél-e, részvétellel, azonosulva, vagy belülről vetíti ki, idegeníti el az (elképzelt, saját) élményt. Talán összeér a kettő, a mozzanatos helyett folyamatos ige idejében („egyre hallja”). A kötet második felének kétsége, lefelé húzó ereje ellentétként azonban az irány felfelé mutat:

„mielőtt még a káprázó magasba
vonja fordított gravitációja.”

Kijelöli a transzcendens irányt.

A kötet szerkesztéséből furcsa szándékossággal lóg ki az „Átírt versek” ciklusa. Felhívja a figyelmünket, hogy a keretet adó narráció is esetleges. Az öt régi vers egy-egy idézete megmutatja, mennyire szorosan kapcsolódnak minden narratív eszel nélkül is a kötet verseihez. „Nincs semmi, csak a sivatag, csak / ez a lakatlan pusztaság térség.” „Már csak a győzelmes enyészet / szabadít ki e rom-világból” („Nincs semmi”, 1946/2006), „Koloncokat hordok magamban. / Mít tegyek a lidércek ellen? / Sápadt arccal sovány halottak / járkálnak emlékezetemben.” „meg kell magam adnom / a nyálkás pusztulásnak” („A sírok meghasadtak” 1946/2006), „időben, térben annyi kényszer”, „ha nem várnám mindig hiába / a bizonyosság illetését” („Ha tudnám”, 1946/2006), „Korok határán szétvert, megtiport / roncsok, koloncok, testek szerteszét. / Akárhová nézel, kiütözik / a bomlás, sötét zugokban szemét.” („Korok határán”, 1949/2006). Az utolsó vers, „A nagyér fekete vize” (1949/2006) a fekete, sáros folyópart és a tükröződés képével kapcsolódik a két Mednyánszky-képhez, bár ennek a versnek jóval oldottabb a hangulata.

„A bizonyosság illete” szempontjából Lator László új kötete a művészet két konstruktív végpontjával jelölt ívben halad bizonyostól bizonyosig; egyrészt alámerül az „Erdő” ciklus végén és „A herceg halála” ciklus elején, másrészt felemelkedik az utóbbi végén, külön az „Átírt versek” végén, majd az egész könyv végén is. Üzenete („izenete”) a teremtő képzelet diadala és a „mégis” – a kétségek tudatosításával.

(Európa Kiadó, 2006)

¹⁰ „Mint észrevétlen szitáló eső, / amely elhordja néhány év alatt / a töltésről a földet, hogy csak a / kapaszkodó gyökér, az erek / kötele látsszon, apránként vándorló talaj, / úgy vonul lassan ki az arcod / arcod alól.” *Síró ponyva*, Magvető, 2004.

¹¹ A mottókról I. Nagy Gabriella, i. h., és Báthori Csaba: „A szavak visszavétele”. Magyar Narancs XVIII. évf. 49. szám (2006. 12. 07.).

BÁTHORI CSABA

Beszélni

Vihar- vagy kabát- vagy barátiszonyban,
mindegy, ki kell menned a placra,
hogy élj mindennapos halandzsa
közben, kíséletben, vagyis nyugodtan

hajts csak előre, így, fürdés előtti
bőrtakaróban, hogy érezd a művész
kísértését! irány, mindig, a tűzvész
és a rombolás építő erői.

Csak perzseljenek hivatásod
forró mínuszai! Átjárni egyik
földről a másikra, folyton a szebbik
mellett szavazni, hát elég ok

erre, hogy furcsa pályák mély csapásán
haladsz? Micsoda kedves, finom ujjak!
De épp azért, mert dúsgazdag halott vagy,
ne hallgass. Ne dadogva, szórén-szálán

beszélj. Ne hallgass arról, amire
folyton gondolsz és minden pillanatban –
ahol szeretet van, ott üresség van,
s az úr minden teljesség eleje.

Gyermeteg gondok

Mafla lángeszem bűvában,
mellékhullámimnak tudatában
reggelente kitisztítottam a lábam
és tótágast kalimpáltam, vigyáztam.

Nincs reggel. A nap kezdődik, vége.
Libák benéznek, gágognak, petéznek,
énrajtam pedig egyre forróbb a ruha,
bálba járok, kocsmába, csonka misékre.

Már kora hajnalban megadom a módját
a nemlétezésnek: mióta rengve járok,
nem vagyok résen, és rések nincsenek
közelemben, csak a fejemben.

Micsoda balek, aki valaha is átlépi a
Rubicont. Nekem régóta lefele görbül
a szám, és nem remélek, amíg remélek,
csak élek, vétek, élek, vétek.

Felejts el bűnbánatom napjára, Melpomené.
Mi van mögöttem, mi előttem,
az nem biztos numera. Magasan ver a
szívem, de még csak most csiszolnak.

Elvont

Van egy szerkezetem belül.
Savat, szót, ráncot, epét termel.
Kicszerél, fullaszt, fel-legyűr.
Ki-befutok szerkezetemmel.

Bennem van, de nincs mért benyúlni.
Kintről már látod, ki vagyok.
Én csak egyedül tudok múlni.
Lemúlni, mint a jégcsapok.

Egyetlen, sok és százezer.
Ennyi bennem az idegenség.
Nincs, csak egy szerkezetre hely.
Mintha százból eggyé szakadnék.

Mérleg

Hát aki ezt kifogja hogy nem
hajlik nyakban derékban térdben
a kishíányos
testet bérlő régebbről én is bérlém

Nem is vagyok öregségre menendő
testemért nem-testemért jön a mentő
hogy összekössön
a nagy Ó-vel s bezárjon a nagy erdő

Nincs már tükröm csak fóbiám van
lábálásom nincsen a lábban
rég lecsapódtam
véncsonttal beszélget a vázám

Minden név illik póni-boy balambér
basa vagy medve vagy római arcél
mind megtalálom
mert összetart még egy furcsa badar cél

De ki altat el majd a kórház-zajban
kit ismerek meg derékig föltakartan
ki ismer engem
a más világra eldugottan

Súlyom elég-e hogy megérjem
hitelesített lebegésem
vagy azt dicsérjem
hogy a sötétben világosan éltem

GYÖRFFY ATTILA

Wolfgang Amadeus Mozart, a nincstelen

(kisballada)

Macskával alszom télvizidőn,
ki ágyamhoz, szagomhoz szokott,
pillanatok paráznája s őt,
dézsmál, faszol, sosem jóllakott.
Barlang-erdein barangolok:
a bánat citál a kézfogóra.
Pincémben ászokról bor csorog.
(Börtönömbe sohase térsz vissza.)

Elmúlt pompás aranjúez-időm;
s hitem hamu, reményem pernye most,
császárommá lett a néma csönd,
hébe-hóba angyallal álmodok:
ki szárnyatlan s romon rostokol,
s az elveszett világ alteregója:
mindenség *volt*, ahol fölzokog.
(Börtönömbe sohase térsz vissza.)

Valóban végzet tudni vak jövőt,
s a pokol-üdvbe belepusztulok,
lélek-vándor voltam és messzi ősz
s vigyáztam kincsként sors-kárhozatot.
A Teremtőn *túl* senkit nem tudok!
Ó, Ponte dei sospiri hullta!,
a végtelenhez láncol a pokol.
(Börtönömbe sohase térsz vissza.)

•

(Úr-ösvényen hajnalfény tündököl,
csak vártalak túlnan a hídra:
föltűnsz, 'Király', *mindörökre* jössz... –
S börtönömbe sohase térsz vissza.)

Musical-parafrázis

Május volna, s szállna el hajóm,
s nem érnék haza többé sohasem,
elfeledném, aki elhagyott –
emlékteleenné vált idegent –;

követnék új kikötőket, s ott
lelnék hazára, ahol a szívem
megállhatatlan táncolna dobok
szavára Istent ködlő egeken. –

A tízezer virágot messze hagynám,
akit letéptem életem során,
s vennék italt a kócos reggelekre,

s mint valami háborodott arszlán,
ki sírnál motyog el rózsza-fohászt,
járnám vakon a láthatatlan tengert. –

•

Öregségedre megkopik szemed
hatalmas fénye, aki volt az ég,
hiába nézem, megülik telek,
s hajad lesz lassan hősínű fehér,

motyogom olykor, elveszítelek
s meg sem is értem örök éjjelét
a szónak, amit írtam idegen
világoknak irdatlan küszöbén;

hogyan part se várta lélekvesztődöt,
s nem mutatta angyal az utat,
s egyedül kell szedelőzködnöd:

majd elmaradnak mögüled az őzek,
néma csönd vár: eltévedt utast;
és rám szakadnak meddón árva őszök. –

•

Hiába hívlak, nem állsz elő,
s akárha térdelsz templom kövén,
nincs földi másod, ki ismerőd,
nem láttat többé fekete fény;

hiába jöttment vándor-sereg,
a nagyvilág már rég messze tűnt
s keresve téged nem vár kereszt,
csak Isten őriz szál-egyedül.

Föléled egyszer majd szent eged,
elindulsz újra hazafelé,
meglel a tenger, rád bukkan úr,

örökké évül egy semmi perc,
követlek át a tenger vizén,
míg sír az angyal könnyezte tűz.

FECSKE CSABA

A kertkapuban

friss zöldjük szinte még ragad
vígán susognak a lombok
te csak próbálgatod magad
játszod a huncut koboldot

virágok jönnek illatuk
mintha vért ontják teérted
szólít a mélabús kakukk
tán álom ez és nem élet

úgy van csak hogy eszedbe jut
téged ismét napra nap
szívedben sok nyár összefut

próbálgatod magányodat
Istenem hova fut az út
magadba nézel mint a vak

Minden út hozzám vezet

árva Szinyei Merse Pál utca
a hászámot már elfeledtem
rebbenő függöny az ablakon
sokat ígérő mosoly felettem

tizenhetedik évemet próbálgatom
a szemközti ház árkádjai alatt
százhusz wattos égőként vakít a szív
Edittől zárlatos minden pillanat

lépteim zaját elnyelte az idő
az asztmás virágok zihálása
üszkös éveket látok füstölögni szerte
az életem ez vagy csupán fonákja

Volt sok szép

a szemed kékje őrzí még
milyen színű az őszi ég
volt sok nyár és volt annyi szép
s lehet ki tudja mennyi még

nem fűt már csak fénylik a nap
lomb és gyümölcs a fák alatt
a szádban fulánkos szavak
próbálgatják a szárnyukat

lúdbőrző hideg éjszaka
mélyén kloroform- s vér szaga
hold sikolt mindenki maga
van fölszúrva csontjaira

BORIÁN ELRÉD

Van Gogh a tükör előtt

Megfeszített Istenem,
ne hagyj el engem,
árudd el végre,
könyörgöm,
miként lophatnám
el tőled tükröd,
hogy megöljem
magamban
Perseusként
a szörnyű
Gorgó-fejet...

a mezőn

Virágzik a mandulafa

*festem, festem más örömét,
s itt állok lám villámsújtva*

Virágzik a gesztenyefa

*fordulj velem örült mező,
napod izzön sötét felhőt,
rám ne düljön templom tornya*

Két bakancs a festmény ára

*maradj velem, napraforgó
Istenem*

Önarckép

összeomlom
örömben
bánatomban
festmény leszek

A zarándok Hold álma

március 17-én

Böjtmás havában éjjel
álomban a csillagok
tejútján

halandó éji tájba
leszállva ezüst fényben
megláttam

ékes ikonját három
folyó szép városában
Úrnőmnek.

Házadban kék lepelbe
burkolózva csodáltam
hazáért

síró könnyes arcodat.
„Üdvözlégy, ó Mária” –
gondoltam,

s látva látván megérint
szívemben a szent látvány:
Fátylamat

*lábadhoz leterítem,
hol mártír vére védte
a gyöngét,*

*s László, a lovagkirály
az árván benned bizó
Istvással*

*hódolva ajánl Néked
kardot és szent koronát. –
»Üdv néked,*

*könnyező rózsavirág,
gyöngeséged erős ág,
aranyház,*

*segítsd néped, Patrónánk,
szentebbé, szabaddá tedd.
Hadd sirjak*

*örömmel majd odafenn.
Világít bennem könnyed.
Ég Úra,*

*hadd példázza pályám Őt,
ki zarándoknak csillag,
könnyező.«*

Ha-jó-út

Hajózik szememben
a tér öblében kikötő idő,
s az időbe átfolyó tér.
Hintázik lelkemben
a múlt kötelékén a vágy:
légy, mi lehetnél: jobban
száguldó hajó az internet
csatornán, vagy mosolygós,
sapkás kapitány, – de csak légy,
mi lehetsz, sarut levető,
számúzótt, dühös, dadogó legény,
kiben el nem ég a látvány:
a csipkebokor, az égő,
a ki nem alvó láng,
melynek pernyéi között kergetőzik
a percet nem számláló idővel
a tértelen tér. És a csillag-testvérek
hajójában otthont keres az Attikába,
Penelopéra vágyó Odüsszeusz,
és az örök városba tartó, Máltán
hajótörött, rabokat mentő Paulus.

NAGYATÁDI HORVÁTH TAMÁS

Az élet betege

Valami megártott. Újra.
A még ritkás koronákon
átütő bronz sugarak
üveghangokat pendítenek.

Mintha volna célja, varázsol,
pedig valahogy szétesett.
Újra. Zsebre rak egy marék
éles cserepet, hogy mire

kabátja ronggyá feslik,
titokzatos táncától
tompuljanak egymáshoz.
Nézi az emlékezetté növő

képeket, ahogy emberré lesz
az erdőről hozott csemetetölgy,
lombjával évszázadok
akaratába gabalyodva –

Autoagathon

Körültekintően és óvatosan,
a ráhagyott varázslatban
bízva hagyja tovasodródni
a szóárban ébredő képeket,

mert nincs szíve megtörni
az elkezdett mondatok
egyszerű ívét, amelyekben
iramló indulatokat, mint

ismerős arcokat vél megidézve
látni, amint felbukkannak
mélysége sötétlő folyamából,
elfutó világok ragyogásától

hitben megszomjazva,
hogy valaki majd biztos,
mert kell, eljön és felemeli,
megtartja fénylő tenyerén

és partra teszi őket,
még ha magukra is maradnak
utóbb gazdájuk átjárhatatlan
éjébe áradó beszédével.

Talán veled

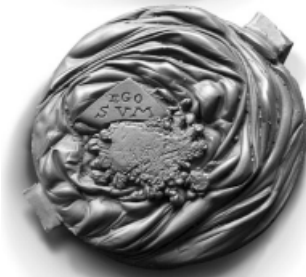
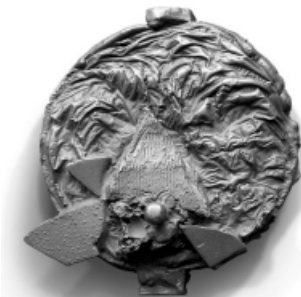
Jégzajlás idején, amikor
a szívekbe lopózott hideg
már nem elég erős a minden
lángok megfagyasztásához,

összehúzzák magukat
a túlélő nagy hitek, és hozzá-
készülnek az alászálláshoz;
amíg lehet, még mélyebbre

kíváncsoznak, a pokol
szívedből nyíló forró fenekére,
öngyulladó szenvedélyek
marasztaló mocsarába,

ahol három nap a világ;
három nap szerelem
és három nap gyötrelem,
míg megnyílik az égbe

vezető út, hogy Jézus
nyomát követve felérjenek,
talán veled, a magas mennybe,
végül csaknem eltévedve.

ZSILLE GÁBOR

Haikuk

a vadszőlő-bogyótól
téli éjszinkék
a rigók pizska

nevem melyik betűje
kopik meg előbb
a sírkövemen

hányadszor sír fel bennem
az a tíz éve
kicsúszott mondat

a gyerekkori zápor
azóta is ott
dobol a tetőn

ravatalozó
tetején a hajnalról
daloló rigó

OLÁH ANDRÁS

műhiba

ahol halottaink masíroznak
ott szűkölni kezdenek
a szűkre szabott arányok
orvosi műhiba hogy élek – mondtad
s lélegzetvételedet eltakarta a gravitáció
nem esett jól hogy eloroztad
a kidobott-kiselejtezett szavakat
– *de talán megakad rajtuk Isten tekintete...*
utóbb elhitted magad is
hogyan jelentéktelen voltál
akár a tegnapi zápor
de akkorra kinyíltak benned a jövőtlen terek
fölágaskodtak a gyomorhajos álmok
s hiába zsaroltalak
te már nem engedted a vágynak
pedig én benne lettem volna minden alkuban
– így maradtál közönyös révület
s talán már el sem hiszlek téged

a címzett ismeretlen

délutánra vártalak aznap de kint már
az utcalámpák doromboltak álmosan
mikor az ingemen igazgattad
zavartan a gyűrdéseket
idegen voltál – mint még sohasem –
mosolyod sirásba botlott
éreztem a maró sós ízt az arcodon
ajtó csapódott s tudtam
nem hagytál el csak kiveszett az ujjaidból
az a bizsergető szomjas fájdalom
ahogy ügyetlenül elejtettelek
mikor a lépcső alattad örökre elfutott...

BÁLINT LILLA

Leült

„Szakadna rád az ég” –
sziszegtem a fogam közt a hatoson,
szombat este pontban hatkor.

Hány hete is? Négy?
Most nem a Király utcáig utazik;
igaz, nem is követem.
A villamoson szorosan mellettem áll,
szinte egy férfi szemével látom
a farmerben domborodó fenekét.
Aztán megszólal bennem a nő is,
naná, hogy kritizál: piros blúzhoz
barna orkándzsekít, kék nadrágot
és fekete, fűzős cipőt húzni
minimum ízlésteleenség.
Ahogy megfordul, látom,
a kabátjára akadt egy kihullott, hosszú,
hullámos ősz hajszál.
S már őszül is. Az ősz is ittfelejt még?
Leül, velem szembe. Benjamin Britten-kottát
szorongat a kezében. A Margit-híd felé
nagyot sóhajt. Rámosolyog
két kutyára, úgy tetszik,
azok visszamosolyognak.
Titokban szemlélem az idilljüket,
azt se tudom, hogy húzzam feljebb az orrom,
bőrkabátom zsebébe rejtett két öklöm izzad.
Jó volna belecsípni a fenekébe,
vagy legalábbis meghúzni a frissen mosott haját.
*Nézem két vakszemét, a halványt,
a két kietlen völgyet.*
A Másik is így nézheti, két kígyó,

két pápaszemes.

El vagyok zárva

El vagyok zárva mindentől, mindenkitől.

A zajokból tudom meg, mi a valóság:
a pénztárosnők például fél tízkor zárnak,
a szomszéd szereti a Limp Bizkitet
és működik a szelektív hulladékgyűjtés
a kilencedik kerületben.

Ilyen egyszerű minden. A többit pótolja
a tudat, hogy ez az, ami van.

Megadom magam.

Minden másképpen van

1.
Minden másképpen van.

Már sohase lesz úgy, ahogy,
amikor, és, akivel.

Állok az ablakban, mint annyiszor.
A füst, mint mindig, gravitál.

2.
A kollégiumi szoba ablaka
egy elárvult pingpongasztalra nézett.

Soha, senki nem játszott azon az asztalon.

Az ütőket évekkel később vettük,
a Mester utcai kínainál, még együtt.

3.
Bontják a Híd presszót is.

Sorra bezárnak azok a helyek,
ahol történt valaha valami.
Pedig, ha valami történik, akkor az valahol –
mindenhol történik valami.

4.
Széthányjuk, elhagyjuk a tárgyakat
amik ide-oda kísérték bennünket
életünk fontos pillanataiban.
Fontosabbakban, mint ez.

Temetőjük sincs.

5.
A dolgok mindig arra várnak,
hogy túltegyem magam rajtuk.

De mi lesz akkor, ha
se dolog nincs, se túltevés?

Mindig, minden olyan kevés.

PÉK PÁL

Visszatart

Öröklét a nincs, a földre
kushadt hit, ha szenny taszít?
Ha valamennyi égtől távol,
valamennyi közelebb?

Lényünk se több rossz tükörmél.
Bambaságunk visszaránt –
Délibábos utak vontak,
lobogók a lápon át.

Rögeszménk, hogy halálunkig
ajtó, ablak tárva –
S ami künn, csak édenünknek
foszló álruhája?

Bucskázhatott év az éven,
arcunkon át ezer mása,
születésünk percében is
ezer évek hamissága.

Pedig a csönd újra vackol
szívünkben, és lesz oly szó,
önmagát mi kiforgatva
elhiteti: más való

készül benn, ha lázbeszédünk
ünnepén a madarak
kitárhatják szentferenci
visszametszett szárnyukat –

Ötven évük hiszen ronggyá,
s látják, ahogy visszatart
Nap mögötti éjszakákból
a keselyű, s e földre csap.

A tér

„... *gigászi vadon*”
(Ady Endre)

lent ember-sűrű
test a testen fönn lepcsés
szájjal szél makog

és fáklya-tűz meg
facér kölykök hadán a
mondat-cafatok

a visszaforgó
idő-csapdák ahogy ki-
nyílnak alkonyok

hol távol ködbe
masiroznak semmiből
a lábnyomok

és föld hőköl a
légszomj úzi már e
vaksorsú napot

ha hiteseink
szűz kezében ott van a
leplezett gyilok

ANDRÉ ANDRÁS

Úgy szűkült

Sajgó sebekre vágyott, sózott dendritekre
– szított sziporkák izzították idegvégeit –,
lassu lobbal terjedő parázsfekélyre,
mit szűz marásként ikrás dél hevít.

Szája kék heg mit villám se tép fel.
Szeme lakatlan bolygó, leölt báva táj.
Egy fényes gesztenyét szorított kezében.
Úgy szűkült; fojtotta levarrt láthatár.

Takarítás, kamratélvég

Tóth Krisztinának

Kongató árnyak. Szürke angyalpor, hideg cement –
kifosztott *rabló*, ásító hűtő melengeti
(spirálok alszanak, tarka babszemekben *kúszva*,
s záporvert levelét is, mind, csak ekként lengeti);

parázsló répa közt holt lepke, zeller s múmia
(fáslis tükör – hogy mégse hűljön? – tűnt arcot emleget).
A *mélyben* tompa zúgás. Karsú csizmatornyok mellett
mézes sztráda; légyfogó. Zümmögve száll a nemlehet.

SÜTŐ CSABA ANDRÁS

kollázs ugyanarról és másról

*„szóltak, vagdossam meg ezt az orgonát.
Hát, időm felől megcsinálhatom éppen”*

ha kimész teredből. véget ér az utca.
egész enyhe lanka a dombtetőig.
először emelhetni fel fejed.

körbekémel, szimatára hagyja a nagyját.
átfutó szalagja púp domb hátán.
macska, ugrásra készen. árnyékban pihegő tömeg.

lépcsők vezetnek lefelé.
betonból sarkok.
oldalt vízmérce,
számok a fémlemezen.

Tetején nyolcas, kilences.
méteres félelem.

üres a közsilip.
a víz mellette állong. széleit sem éri.
lassan, ha épp. állítólag folyik.
van, mi a szemnek láthatatlan. a csatorna tómederben terül szét. fűzek, nyárfák a meden-
ce partján. körbeállják a tétován ballagót. guggoló lombok. bokrok térden, ágaskodó
fűcsomagok. vízbe horgasztott fő. Kérges, használt, csavart testek. gyökér a levegőben.
homorú part.

omló mart. mosódó határok. beszökik a víz a földbe. lassan, de biztosan.

nem láthatni, tapinthatni. mi dúl színén, mi van alatt.
fent gépek árnya suhan. elvégzi minden
a dolgát.

letiport nád. félembenyi ösvény. növekvő raj. elülő moraj. süppedő talpak, szortyogó föld.
víz a talp mellett. óvatos netovább. magasra nőttek a nyárfák. néma vattájuk kereng, lefelé
zuhong. hajukba fészül a szél. kócukat rendezik. száradó testek. az árnyak, húzódnak odébb.
mámoros fűzér, pillanat.

a laposban fél méter víz. másfél méter iszap. sűrű nád. hatalmas, örvénylő halak. hasukon
arany illan. oldaluk merő ezüst. tüskés, csíkos tigrisek. pöttyös paptetvek. éhes sügerek.
tátongó, bélpoklos naphalak. faág a mélyben. apróhalak réme. csuka. keszegek dalló
himnusza. kárászok tüskéje, ponty bajusz nélkül. torpedók suhannak, pikkelyes amurok. a
gereblye közékük vág. s a compót nem láthatni alatt.

(de felül néha a buborék a vízre, gömbjét felnyitja az oxigén.
mutatja hát, míg megint víznek adja magát.)

ha itt házad hagyta, otthont lelsz. biztosan. ölelő fák, surrogó nád. télen a jég az úr. karistja
tűnő írás, megannyi ékezet. bizton lépő láb. most. fátyolban fürdő víz. körbenyalják, pihék az
úszót, úszók a pihét. öklék, a szivárvány színén. színüket veszti el. nyüzsgő, nyugtalan
veder.

randevű fent. két árny, összehajol. beszéd, foszlányos. a másik mián. a másik felé.

jó ülni lent. vakolatlan betonon. az oldalban bokrok. fel- és lehajol. cipőjét fűzi a kéz. egyre
magasabb a meredély. a zsilipen víz nincsen. dudvák és homok.

arccal a földre dőlve. az egykori medret, tapinthatni széjjel. összefogva földdel. légáram között, ott van. hátán a lyuk majdnem kerek. pereme körben, szögletes.

alulra látni. semmi, lényeges. kavicsok kopnak a talpak alatt. simára csiszolja, eső, szél. kerge nap úzi rá féltékeny fényét. árnyék hűti le. vándorló hó. vándorló hová.

szél. libeg, úszik, reszketve zúg. magától fázik, önnön félsz. koncert, vagy mozgás, hang akár, bárha zene, mégis, a fülnek. lomb, béka, füvek, számolatlan sokaság. szédítő morgás. néhány, ki hazatér. vagy házából, most indul el. délután, s az este. sebesen jövel.

kőben víz nincsen. volt, hogy alatta hajolt. amit kivettek. mit kivetett magából. fentről ezüstös nyak csak, mi házadig hajol. Vének, Duna fia. ide kellett futnia. hálás zöldek két partján.

ide pumpálta fel. mi jutott hová. miért e sehol.

[gyomok itt, gyamok amott.]

ez üres mederben nagy élet nem folyt. asszonyok voltak itt, meg porontyaik. mindnapi szennyesük mosták. testük fürdette víz, áztatta eső, fény. alattuk irányba, lábukban visszacsorgott a vér. visszeres lábú estéből volt elég. de tiszta is volt az ég. most mocsár van, szikkadó nádas, vagy az se. száradó terület. forgótárcsás szörnyek, belük mutatva. látod, egybeérnek a korok. akkor is, ha nem akarod. lúgtól mart kezek, dagadó erek. rozsdálló lemezek. némábban, mint ami leszek. szikkad, mi a vize volt. a földé, ami a földé lesz. késik a bosszú, és lehet, hogy elmarad. betérhet még. jöhet a víz megint. fordulhat úgy. lesz arra is tanú. ömölhet. e mederben, víz hogy legyen. régi köveknél, zsilip, hogy legyen. maraszt, átereszt hiszen. nem történhet másképp. kivárás, türelem. kérdő szempár. vizslat, hasztalan.

SZALAI ZSOLT

Ahogy időnk egymásba szökött és

felduzzadt reménnyé magasodott nem szakadt égbe dobott elveszejtve magam
még többért;

fulladón kereste a másikat, hogy vele egybekelt önkötöttségét felejtse,
a víztükörre reggel simult, csiklandó szétterülése szavaknak,
öltöztető fohászok, meggyűrűzött csobbanás,
és csak áradt – lassú vonulású hullámokkal a part felé

korona volt az est fején   rózsás diadém
selyemfátyollal bevonta   csillagait odahordta   az ég

kagylós márványoszlopfőkön boltívek freskóin megnyugszik ideje
nyíló csöndben találja csókolt menyasszonyát
s a nyelv elszabadult öntörvénye
az örvénybe visszarágadja
felcserélt önmagát

nyílhat-e még szóra a szád?

reszketeg, nyalánk, gyermeki másokra várakozás –

harmatos Jázminok, Boglárkák tánca a hajnalért?

csokorba kötött hála a kikacagott létezésért
a kislányos miértek zenévé oldása kötése
amint tebeléd ömlök át

(a mederbe visszatalál-e még, ahol elapadt, mert parttalan csordogál,
hogyan él a világra nyújtózott, ha szakadás nélkül nem bírja tovább)

visszanyelnéd folyton ---
mert minden csepphez túl mély meder tartozik

óvni a mondhatatlant ráerősödő zuhogásban
amikor felhő szakad a földre párában csillan
össze tekintetünk sétálunk át a téren másban
otthon egymásban őrizni hogy nászidő illan

ott akarok áradni minden torkolatban, vagy a holtágba visszazubogni, hogy
veled

ne

szökjön

tovább

TATÁR SÁNDOR

Felebaráti...

Nem kéjelegsz (nem kéjelgünk) más szenvedésén,
sőt – ha *nem aránytalanul nagy fáradság* –
igyekszünk azt enyhíteni.

Elég nagy köpenyünket
megosztjuk a koldussal,
a porba hullt fagyaltgombóc,
a szerencsétlen mozdulattal tönkretett
játék helyett másikat veszünk,
könnyeket törölünk le, megsimítunk
vagy magunkhoz szorítunk szösze,
barna vagy bronzvörös fejet.

Előfordul(hat), hogy ismerősünket, kollégánkat
(távolabbi ismerős jobban beválik),
ha látjuk: nagyon maga alatt van,
órákig hallgatjuk, más (mondjuk, a magunk)
nyomorával vigasztalva,
egy csésze kávé mellett.

(Netalán még különmeműség
és [külső] visszatartó tényezők hiánya esetén is
tartózkodva bármely testhámozástól...)

Ha nem büzlik méterekről a lőrétől,
a hajléktalantól (gyakrabban-ritkábban)
Fedél nélkült veszünk, ha elég sóvár tekintetűnek
találjuk a pékség előtt ólálkodót,
esetleg adunk neki egy kiflit, pogácsát, perccet...
Maglehet, hogy negyedóránál is
többet szentelünk adóbevalláskor az 1%
lehetséges kedvezményezettjei listájának(!)

De
láttál már olyat, akit
(őszinte benyomást keltve)
azért zavart volna saját egyre közelítő halála,
mert már egyre kevesebb jót lesz alkalma cselekedni?

Szűrt fényben homokóra

Emelkedik, süllyed a válla,
szemhéja meg-megrebben, és
– fény csordogál a homlokára –
most, igen, talán erre néz.

Nyirkos haja, tenyere párnás,
de már makacs, mikor akar –
ő mindig ő, s – estére már más...
rám ver egypár kört mihamar.

Alszik, nekem meg dolgom volna,
már hagynám betakarva ott,
de *Ugyan! hisz addig jó neked*, mondja
belül egy hang,
míg szemmel simogathatod.

Elnézem: a jövője rejtély,
s úgy érzem, az a múltja is;
agyam hiába is keresgél
szavakat napok múlva is.

Zavart vagyok, mint kit egy sejtés,
sötét szárnyal, meglátogat –
oly hamvas még – magamhoz húzom:
halálomat, halálomat.

(Murten, 2005. január)

Sic transit...

Szelíd dombhát a vonatablakból.
Jellegetessé teszi három fa sziluettje.
Csapzottan is szép, megjegyezhető tájrészlet
– jó lenne többször látni.
A fülke üvegén én tükröződöm.
Akkor is, ha mögötte már
rég valami más lesz látható
a dombív és a három fa helyett.
Milyen könnyű a látszatnak bedőlni!
Ott lesz a helyén az a három fa
(de a dombtető egészen biztosan!) akkor is, ha már
rég nem fogok az üvegen tükröződni.

SCHEIN GÁBOR

Bécs, önarckép¹

Az előbb a teraszon ülve, tudod-e, Bob, mi jutott eszembe? Ideje önarcképet festenem! Öldöklésből kimentett koponyám megérdemel ennyi törődést, egy kalapot a szemöldök fölé, velenceit, nem keményet. Velencei kalapot? Vöröséből a palettán maradt még? Nem volt elég véres a karnevál? Nekem ahhoz semmi közöm. Pirnát a Szent György szigetre viszi egy halálgondola, a számlától, melyet benyújtok, Fülöp fejre áll, de fizetni fog, és degesz bukszával, élesre fent törrel Canaletto ajánlja magát. Indul haza. Ha bárki keresi, mondd nyugodtan, a poloskás Krumpliszák² helyett a Vörös Oroszlán³ tükrei közt megtalál. Zürich után újra tükörbe szédülni? Javítgatni egy omlásra szánt arcot, Bernardo, ráérsz arra még! Kilépve a gázból kerekedik már a nagy kör. A prospektúra jeges angyalkése szürke agypudingba szalad, és a gubancos fonatok közül végre kivágja az izgágaságot. Hullaszabátszat? Grottakeringő? A bozoárkő keresése túl van azon, Bob, amit még elviselek! Nyugi, hamar megszokod. Felvesz minket a retúrjárat, mert a helyét végül minden egy múzeumban leli meg, alkoholban, üveg alatt, amit kikapar az uterusból az angyalkés. Hatlábú bárány, szíami iker, húszabáló rózsajárvány:

mind önarckép. József tornya már küldi elénk a negyvenhármás villamost.⁴ *És egy pokollyuk köp hozzá fölfelé?* Mint minden hullaforma embert! Ez aluljáró, Bob. Berreg az ajtó, szállj fel! *A vesém leszakad ebben a rázkódásban.* Tuszkoljuk magunkat az ajtóhoz! Az unalmas Alsert

¹ Az alább olvasható szöveg a *Bolondok tornya* című verses elbeszélés egyik fejezete. Bernardo Bellotto (1722–1780), művésznéven Canaletto velencei festő, akit nagy európai városokról, Veronáról, Bécsről, Torinóról, Drezdáról, Pirnáról, Varsóról és persze szülővárosáról, Velencéről festett valóság-hű látképeiért (vedutáiért) saját korában is nagy tisztelet övezett. A szöveg másik szereplője Bob, teljes nevén Robert Nador, aki Magyarországon született 1969-ben. Szülei 1973-ban vándoroltak ki Ausztráliába. Ott Robert Nador később elismert ideggyógyász lett. Szintén magyar származású feleségével, Eva Nadorral a sidney-i egyetem egyik művészettörténeti kurzusán ismerkedett meg, amelyet mindketten nagy érdeklődéssel látogattak. 2006 nyarán a házaspár európai körutazást tett, követve Canaletto nyomait. Ez az utazás ihlette Robert Nadort, hogy megírja *Bolondok tornya* című munkáját, egy képzeletbeli utazás történetét, amely egyszerre zajlik a térben és az időben. Canaletto és Robert Nador kétszázötven évet bejárva az örület nyomain haladt Németországban, Svájcban, Ausztriában és Magyarországon. E fejezetben Bob idejébe jutva, vagyis 2006-ban visszatérnek Bécsbe, és újra felkeresik a Narrenturm épületét, ahol jártak már 1784-ben, néhány nappal Európa első, szabadkőműves elvek alapján épített ideggyógyintézetének átadása után.

² Robert Nador Pirnában, ahol 1754-ben megismerkedett Bernardóval, a Zum Kartoffelsack nevű panzióban lakott.

³ A Szent Márk tér közelében található Vörös Oroszlán fogadó híres volt vendégeinek feslettségéről. Az emeleti két különszoba éjjel-nappal nagy forgalmat bonyolított.

⁴ Feltételezhetjük, hogy a szövegbeli Bob és Canaletto a Bécsi Egyetem központi épülete felől, a Karl Lueger Ringről közelítette meg másodízben a Narrenturmot, a Bolondok tornyát, itt van a 43-as villamos végállomása. Hőseink így mindössze két megálló megtétele után leszállnak, és belépnek az egykori kórház helyén található mai egyetemi campus területére.

mindjárt bemondja az automatanő. *Ez a mi anygalkánk hangja volt. Csak hasonlított rá. Itt minden hasonlít. Mintha egy számszámzat forgatna az idő, a kórház ma egyetemi campus, csupa strapált fej, József tornyát pedig a patológia tituláris templomának szentelték.*⁵ *Ide nem megyek be. A belépő csak két euró. Az én zsebemből ugyan fél pengőt se vakarsz ki. Inkább kint megvárlak. Olyan szépek itt a fák! Tiszta filozófenvég. Üldögnék és sétálnék alattuk. Majd később. Most szorosan állj mögém, a detektorkapun átcsempészlek. Az én időmben minden mozdulat határátlépés. Utálok ezt, Bob! Nekem a bliccelés szívroham, és pláne itt ezen a szűk folyosón. Már is az örült illuzionista dobozában érzem magam.*
Indulunk, uraim. Ne maradjanak le, és kérem, ne nyúljanak semmihez! A viasz-moulage-ok a falakon értékesebbek, mint Madame Tussaud ostoba lényei. És ha önök közt lenne olyan, akinek a látványtól felfordul a gyomra, kérem, szóljon. Egyébként gondoljanak arra,

hogya a halál alkoholban ázó torz csodái és preparált szenvedései itt az életet szolgálják. Kövessenek! Milyen rémesek ezek a piszkosfehér csempék! Apám kórházi szobája jut róluk eszembe. Siessenek ott hátul! A tárlóban ez egy különleges eset, situs inversus, minden szerv az ellenkező oldalon nőtt. Úgy látszik, néha a természet eggyel több tükröt használ. Ezek a szederjes csomócskák pedig tipikus tünetei a tüdő elsajtosodásának, később kavernák képződnek belőlük, vigyázzon kérem, nehogy leverjen valamit a hátizsákkal. Egyébként József császárt is a tüdeje vitte el. A toronyból, úgy látom, kísértetkastélyt csináltak, és ez a kórbonctani kedvesnővér koporsószege lesz a szívemben. Érzem, ha még egy szót szól, menten beléhabarodom. Szegény fiú. Nincs esélyed. Frau Skalpellért sok lovag pusztult el a toronyban. Nálunk minden preparátumnak saját száma van: oszteoporózis, víz- és oroslánfej, háttal összenőtt számi ikrek, szép sorban a fertőzések nemei, lues commata bullosa, variola vera, mintha lágy dal pengene szerelmes mandolinhúrokon, mert ez az utolsó, mit ember megadhat, romtestét, ronctestét, mely velünk is rokon, és halála annyi csak e bolond agy

⁵ A Narrenturm épületében 1971 óta a Patológiai és Antropológiai Szövetségi Múzeum gyűjteménye kap helyet. A maga nemében lenyűgöző, Európában egyedülálló gyűjtemény az emberi torzulások és megbetegedések teljes enciklopédiáját tartalmazza. Az egykor eleven testek száraz és nedves preparátumai, továbbá a különféle fertőző betegségek felületi tüneteit valóságghűen bemutató moulage-ok megtöltik az épület felsőbb szintjein található raktárhelyiségeket. Az épület legalsó szintjének celláiban berendezett kiállítás a gyűjteménynek csupán egy töredékét tárja a látogatók elé. Ugyanakkor a kiállítás emlékeztet az épület eredeti funkciójára is. Így például az egyik cellában érintetlenül meghagyták azt a kicsiny kovácsműhelyt, amelyben a bolondok láncait készítették.

celláiban, mint a por, amit lefújunk. Ezt a hangot megismerem. Így csak az angyalka beszél! Ez is csak hasonlít. Sosem volt más a hang, ismétlés, és az élethalál, a nagy fieszta mégis elhiteti, hogy felnyithatod, mintha műtét alá vetnéd a zenélő dobozkát, a hang gyatra testét: az angyalka füstbe szállt Pirnában. *És a füstből visszatért. Nézd meg jobban Frau Skalpell orra alatt a szívforma kis jegyecskét, e bűvös jelet, mely ismeretlen völgybe csal. Egyszerre nagy-nagy kedvet érzek, hogy leféssem. Most meg őt? És benne magamat is, mint Leonardo Giocondában, csak kéne, aki folyton zenél.*⁶ **Jöjjenek, uraim! Íme, a duplikátumok cellája. A kétféjű sas és a telhetetlen étvágyú Casanova, akire két fütykőst ragasztott a természet, bizonyítva, hogy éppoly igyekvő és együgyű, mint ki látván, hogy sikerült nevetést előcsalnia a társaságból, megismétli ugyanazt a viccet. És mégis ez a rejtély. József császár aligha csodálkozott, hogy felesége, páрмаi Izabella a húgával, Maria Christinával csalta meg őt, kiből utóbb mégis spanyol királyné lett és egy szép napon adjutánsa mellett messze szállt egy katonai léggalonnal.⁷ A fényképezőt, kérem, tegyék le! Casanovánk érzékeny a vakuvillanásra, mint Sifredi vagy Mandy Bright,⁸**

mert hogy háború vagy vaku bliccen, e városban nincs különbség. Szegény-szegény Frau Skalpell! Úgy látom, itt az agy nem facsar magából jobb likőrt, mint a spiritusz, mely tréfát űz belőle. Gyorsan el innen, Bob! Ez az én korom. Engem már nem rejt el sem őrület, sem a szín, sem a fonák. De az őrt te kicselezheted. Siess, Bernardo! Mint az árnyék, átsúszol a korlát alatt, és ha kiérsz, túl a Sókapu-hídon indulj a Kármeliták

⁶ A szerző okkal feltételezheti, hogy Canaletto alaposan ismerte Leonardo *Trattatóját*, amelyben a nagy mester hangsúlyozza, rosszul teszi a festő, ha megfélemezik modellje szórakoztatásáról, amire egyébként a lantpengetés vagy a versmondás a legalkalmasabb. Vasari tudni véli, hogy Leonardo Gioconda arcképének megfestésekor is gondoskodott arról, hogy mindig legyen valaki, aki zenél, énekel vagy tréfás históriákkal szórakoztatja az asszonyt, akinek arckifejezése így sosem bágyadt el, nem vált kedvetlenné.

⁷ Ehelyütt a nevek és a történetek újabb, immár végzetes összekeveredésének vagyunk tanúi. Vagy mégsem? Csupán ahhoz hasonló kettős képződménnyel akad dolgunk, mint amilyeneket a természet torzulásaiként a Patológiai és Antropológiai Szövetségi Múzeum bemutat a Narrenturm celláiban? II. József húgából, Maria Christinából (1742–1798), akinek sorsát anyja, Maria Theresia különösen a szívén viselte, soha nem lett spanyol királynő. A különleges rajz tehetséggel megáldott hercegnő a szász–lengyel trónutódlásból kismenni-zett Albert Kázmér herceghez ment feleségül, aki szintén szenvedélyesen festett. Albert Kázmért 1780-ban Hollandia régensévé nevezték ki, a francia forradalom idején azonban a családnak kétszer is menekülnie kellett Brüsszelből. Maria Christina 1798-ban hunyt el Bécsben. Szabadkőműves szimbólumokkal ékesített síremlékét Antonio Canova készítette el. Az a Maria Christina, akiről a mondat második felében van szó, 1858 és 1929 között élt. A Bécsben is nevelkedő II. Alfonz spanyol királyhoz ment feleségül, majd férje 1885 novemberében bekövetkezett halála után Spanyolország királynője lett, és az maradt fia, a későbbi III. Alfonz megszületése után is egészen 1902-ig, amikor III. Alfonz tizenhat évesen trónra lépett. 1889 júliusában történt, hogy a királynő váratlanul megjelent az egyik madridi parkban, ahol a hadsereg mérnökei egy léggalonnal kísérleteztek. A királynő a jelenlévők nagy megdöbbenésére föl kívánt emelkedni a ballonnal, amit adjutánsával és néhány mérnökkel együtt meg is tett. Ki tudja, talán II. József ama vágya serkent újra a család e kései sarjában, hogy az éggel társalogják. A ballon mintegy háromszáz méteres magasságba emelkedett, magasabbra tehát, mint amilyen magasba II. József jutott a Narrenturm prizmaszerű „csillagvizsgálójában”, de tovább nem emelkedhetett, mert két kötél rögzítette a földhöz. Madrid panorámája mindazonáltal biztosan elragadó volt.

⁸ Rocco Sifredi és Mandy Bright a mű keletkezésének idején híres pornósztárok voltak.

piaca felé, ahol egy szerb isteni sültcsirkét árul.⁹ Te ne vegyél! A második sarkon fordulj jobbra! Ott van egy ruhakölcsönző, a kirakatát menyasszonyi ruha őrzi. Bent vár téged egy velencei piros kalap. Ha azt fölteszed a kobakodra, és hétszer megsimítod a karimáját, elröpít a Ridottóra, hol ifjak esti aktot festenek¹⁰, ott van köztük Vedova tükörkészítő lánya is. De előbb visszavisz Pirnába. A drága Annie bánkódik miattad. Apja ragyás kupeceknek ajánlgatja bájait, míg ő a kulcslyukon át egyre csak a kamera belsejébe réved, és a sötétbe egy levelet csúsztat. Azt olvasd el, aztán fejezd be a Pirnai piacteret, és a piros kalap alatt vidd el Annie-t a Canale Grandéra! *És veled mi lesz ebben a toronyban, ha szikénk¹¹ észbe kap, és dolgozni kezd?* Ne féltsd, Bernardo, az agyamat! Van benne még épp elég orvadat és bölcselet.

- ⁹ Ezt tanúsíthatom én is. Megkóstoltam a csirkét, valóban finom. A szerbet egyébként Tubicának hívják.
- ¹⁰ Úgy látszik, az idők labirintusából akkor sem találunk ki, amikor már sejtjük a fényt. Az esti aktfestésnek Canaletto semmiképpen sem lehetett tanúja. Az új szokásról a Velencébe visszaérkező Casanova számolt be 1781. november 16-án kelt feljelentésében: „A S. Moisè-negyedben, ahol a Calle del Ridotto eléri a Canale Grandét, van a Festők Akadémiája. Itt gyűlnek össze a rajzolni tanuló ifjak, hogy aktokat rajzoljanak, mégpedig bizonyos este férfiakat, máskor meg nőket. (...) Ezekre az esti aktrajzolásokra egészen fiatal növendékeket is bebocsátanak, akik még alig töltötték be tizenkettedik-tizenharmadik életévüket. Rajtuk kívül sok műkedvelő is megjelenik, akik se nem festők, se nem rajzolók, hanem csak kíváncsiak. Az esti akt éjfélt után egy órakor kezdődik és háromig tart.” Arról viszont egy másik híres kém, Manuzzi tett jelentést 1759. július 26-án, hogy Vedova tükörkészítő lányai esténként állítólag férfiruhában mennek el otthonról, és fiatal nemes uraknál teszik tiszteletüket.
- ¹¹ Frau Skalpell neve szikét, bonckést jelent.

TANDORI DEZSŐ

Egy híres idézetre

„Nem szeretem, ha megindítanak”
(Skót költő)

Azt se szeretem, ha nem indítanak meg, vagyis hát se nem szeretem, se szeretem, és az akarat vagy mozgásba jön, vagy sem, és tett követi, vagy sem, ami már – a tett – akkor is erőltetett dolog, ha természetes, csak annyi tett is, hogy fontos nekem még a szellem, Hamlet apjának szelleme Hamletnek. Mi ez a dombsor, mik ezek a felhők, ez egy színdarab, melynek szereplői közül én kiiratkoztam. Mindegy, ki nevez gyávának, kötekedőnek, baleknak, pályám tévesztőjének, nem érdekelnek többé a rólam szóló vélemények, nem érdekel, hogy ezt úgysem tudom kifejezni, nem érdekel, hogy Rilke Rilke volt, Kafka Kafka, Klee meg Klee, s hogy léteztek ezek az urak, és hogy bármi hozzájuk kötött. Ne ítéljete meg! mert akkor már olyasmiket vonatkoztattok rám, amik – s e vonatkoztatások – elveszik szabadságomat, mely teljes abban, hogy senkinek semmi mondandóm nincs, bár élénken beszélek, és mindenkinek mondok vagy mondanék valamit, de közben nem, csak a végső hazárdjáték érdekel: meddig nem ejt foglyul a betegség, az orvosi rendelő, a kórház, vagy legközvetlenebb szeretteim meddig bírják egészségesen, és meglesz-e az általam szükségesnek tartott mindenkori háztartási pénz. A pénz nem isten, nem szellem, de semmiféle más szellem sincs, a pusztá létezés van csak, én érzem már ezt, nem én szálltam el, mindenki, még az öreg Tolsztoj, Einstein is elszállt, és akár fejjel lefelé járhatnak a déli féltekén, elszállt, s mindezt egyelőre szabadon éltem meg.

Egy hirtelen versre

(Tandori Dezső művére)

Ah, Musil misztikum-élménye. Üres szerelemmel a szívem, tele sze... tc.
Nagyrabecsülésem a halottaké, írtam, mert nem kell
összetalálkozni velük az utcán, nekem, aki senkivel nem
találkozom, ha lehet, ha nem muszáj, bár tudom, mi a fontos
– és illendően, kényszerűen, úgymond szeretettel – végrehajtandó
találkozás. De oly nagy százalékban csalódom mindig, és mint
az ebnek, kinek lábára lépnek, bármijére, belső kényszere,
hogy ő kérjen bocsánatot... köszönöm, nem kérek belőle.
Az elmondhatatlan pusztaság érzem. Szép Ernő érezte ezt, lásd
„Magányos éjszakai csavargás”, „Néked szól”, kikeresendő.
Fáradt vagyok, nincs kedvem, magamról nem beszélek. Mindig
magammal jövök szembe. Visszajövök tehát. És nagyrabecsülésem
vagy közönyöm a holtaké, említett okból. Az írás csak jelzés,
nem kifejezés. Halkabban, motyogva beszélek újabban. Mint aki
mélyen, torokból, nyakból, légzésből, végérségből nem hisz
a kifejezés erejében, és ehhez túl jó füle lett, ő majdnem
némán is hallja. Ne az legyen, hogy retentő torokbetegség
közelít. Nem tudom, más írókkal, a szellem embereivel
miről kellene beszélnem. Mik a témák, úgy világ-átlaggal.
Az aforizma, a rajzvers, a vallomásos-vélemény a magány
műfaja, írtam, mert nincs kivel megbeszélne semmid-mindened,
így lassan csiszolgotod e dolgokat, mintha Szüszifosz magába
venné epe- vagy vesekőnek, húgykőnek a követ, agyhúgykőnek netán,
és magában forgatná. Szervezete teljesen átalakulna, kényszerűen,
de amit én forgatok magamban, az Weöres köve, az levegő, az se,
mert a felesleget elfingom, vagy E. gyógyszerrel szétszabadítom,
ez nem tudom, hogyan történik, na látod, így nem tudod, velem
mi van, mi ez, teljesen megvan a szívem mindennel és mindenki nélkül.

DALOS MARGIT

Ismét a kertben

Ültek a felsőkert naptól perzselt fűvén, a mészköves talaj egyenetlensége egészen változatosan nyomta őket, időnként szinte olyan érzésük támadt, hogy a mészkőgöröngyök mocoornak, helyet változtatnak, és ez is belefért a varázslatba, abba a napsütötte, szikladt varázslatba, amelyben a házfalak és tetőcserepek is úgy tágulnak, úgy helyezkednek, hogy a sok évtizeddel ezelőtti képüknek, arányaiknak megfeleljenek. A felsőkertet felverte a gaz, a mészköves talajok szárazságtűrő, szívós gaznövényzete, amely időnként olyan színes virágokat produkál, hogy akinek szeme van a szépre, azt gondolja, hogy az álmok netovábbja csakis egy mészkőgazos felsőkert lehet.

Az alsókertből felnyúló ecetfa megvastagodott, törzse megszilárdult, lombjának lomhán mozduló foltárnyéka az üldögélők arcába is belejátszott, de ezt egyezményesen figyelmen kívül hagyták, és arról beszéltek, hogy a fekete, szemüveges Vicenti Géza, akit Köbcentinek becéztek, a vékony, nyúlánk ecetfa zsenge koronájába a felsőkertből felkapaszkodott, és az izmos fácska a keskeny alsókert talajáig lehajolt vele. Ez volt a Köbcenti lifte, ami csak lefelé működött. Mondták nevetve, és annyi idő után is elismerték, hogy a Géza valóban nagyon ügyes fiú volt, mert a fát mindig úgy tudta kormányozni, hogy a sikátornyi alsókertben érjen földet. Ha a fa egyszer is kilendült volna az irányból, Géza könnyen a göcsörtös mészkőfalnak csapódott volna, vagy ellenkező irányban a ferde háztetőkön találta volna magát.

Ide figyeljetelek, mondta Gizella-Gazella, én most kacsákat nevelek Lajosmizsén. Ez a Lajosmizse meghitten ismerős volt mindnyájuk előtt, s rájöttek, hogy a Willi néni albérlői voltak mindig lajosmizseiek, köztük a szépszál Jóska is, akire akkor azt mondták, hogy olyan, mint egy kovboj. Jóska dolgozott valamelyik peremkerületi gyárban, utána Willi néni hegyi szőlőjében kapált és fákat metszett, szőlőt kötözött. A Willi néni konyhájában lakott mindaddig, míg el nem hozta feleségnek a lajosmizsei Emerenciát, akkor az Ilus néni bezárt boltjába költöztek, éltek a vaspánttal bezárt boltajtó és elfüggönyözött kisablak mögött, az a disznó Attila mindig a boltajtó mögötti paráználkodásra célzó hangos megjegyzéseket tett, amikor a bolt előtti nagykövön esténként összegyűltek.

És emlékeztek, hogy a gyerekeket Adolfnak keresztelték? Hitler után öt évvel! Mondták a fűvön hasalók, egyszerre többen is, meg azt is mondták, hogy Jóskaék alatta voltak a történelemnek, meg hogy fölötte, meg hogy kívüle.

Ide figyeljetelek, mondta újból Gizella-Gazella, megmutatom, hogyan megy a kacsá a kicsik között. Na mutasd, mondták a többiek, mert emlékeztek rá, hogy Gizella-Gazella megmutatásai mindig többek voltak a magamutogatásnál. Gizella-Gazella a zsákszerű táskájából egy pöttyös kendőt vett elő, azt a fajta időtlen, kék színű, aprópöttyös vászonkendőt, amilyent talán már Mária Terézia korában is hordtak az asszonyok, amikor mostak-föztek, takarítottak.

Gizella-Gazella a haját egészen hátra simította, a két füle mögé mutatva azt mondta, hogy mondjuk, hogy itt van két csat, a kendőt a fejére szorítva a háromszög két csücskét a tarkójához húzta, a harmadik csücsköt egy szoros csomóval közrefogta, és máris ott állt egy valaki a közös gyerekkorból, de ki is? Ki is? Gizella-Gazella a pántos szandálját lerúgta, s elindult a hepe-hupákon, de úgy, mintha sima pázsiton menne, a felsőtestét előre tolta, mint aki mindig jobban sietne, mint ahogy a lábai viszik, de a két karját az előretolt vállaktól mégis hátrahúzta, mintha igyekvő szárnyasként verdesni készülne, megnyúlt nyakán oldalra billentette a fejét, és rajongó szeretettel mosolygott, mindnyájan kékszínűnek látták ezt a mosolyt, pedig Gizella-Gazellának barna szeme volt.

A meghittség, ismerősség úgy motoszkált mindnyájukban, mint egy ismerős dallam, amiről hirtelen nem tudjuk, hogy hol is hallottuk, és hogy mi is igazából.

Na mit mond a kacsá néni a kicsiknek, na mit mond a kacsá néni a kicsiknek? – kérdezte Gizella-Gazella idegenes akcentussal, és a titokmegfejtés örömeivel, a meghittség bennfentességével többen is kiabáltak, suttogták egyszerre, hogy *struceli-struceli, strucella*. Ezt mondja a kacsá néni a kicsiknek. Bizonyára ezt mondja Lajosmizsén is, ahogy vonulnak utána a sárga pelyhesek, mint ahogy ezt mondta Hermann néni is, akit a háta mögött néha kacsá néninek neveztek.

Hermann néni mindegyiküknek mondta kiskorában, hogy *struceli-struceli, strucella*, napjában többször is, lényegében annyiszor, ahányszor csak előtalálta őket, és

szeméből világoskéken sütött a feltétel nélküli szeretet. Hermann néni nem akart a szeretetéért cserébe semmit, azt sem bánta, ha néha köszönés nélkül rohantak el mellette.

Ahányszor csak kiskacsáim vannak, és vezeti őket az anyjuk, annyiszor jut eszembe a Hermann néni, mondta Gizella-Gazella, és néhányan bevallották, hogy Hermann néni évekig sem jutott eszükbe, de miért is jutott volna, nekik csak kutyájuk vagy macskájuk van, de tényleg, milyen érdekes volt ez a *struceli-struceli*, *strucella*, sokáig azt hitték, hogy jelent valamit, hogy a messzi, titokzatos Erdélyben a még titokzatosabb szászok így beszélnek a gyerekekhez, de a *struceli-struceli*, *strucella* lefordíthatatlannak bizonyult, németül tudó felnőttek sem értették, mit jelent. Aztán, emlékeztek, a kutya sem törődött vele, azt hiszem, hogy tudat alatt besoroltuk az *ingyom-bingyom*, *táliber-ek*, *újidrom fidrom gálica szikszom*-ok közé, mondta Elvira, aki most éneket tanít valahol Zalában.

Hát ez az a kert, amit annyit öntöztetek a papáddal, mondta valamelyikük Attilának, de aztán mintha rögtön meg is bánta volna. Másról kezdtek beszélni, de mindannyiuk gondolata az öntözésnél, Attila apjánál időzött, aki megjövén a minisztériumi hivatalából nekiesett a kert öntözésének, és Attilának követnie kellett, ők voltak az élő öntözőrendszer, kannánként hordták föl az udvarból a vizet a háztetők fölötti kertbe, kepeszkedtek az omladozó feljárón. Ha a lábuk megcsúszott, billent a kanna és ömlött a víz, cipőjük beleért a szomszéd felsőház szennyvíz-lefolyójába, aminek emléke még annyi évtized múltán is lidércként ülte meg mindnyájukat. Attila és az apja másztak fel és ereszkedtek le, vitték és hozták a teli és üres kannát, felsőtestük meztelen volt, mozdulataik ismétlődtek, mint két egyiptomi rabszolganak a piramisok idejéből, vagy mint magának Sziszifusznak az idő előltiségéből. Ezen akkor néhányan nevettek, néhányan sajnálkoztak, most volt, aki azt gondolta, hogy Attila apjának a kert volt a konditerem, fiának meg a naponta rámért büntetés. Erről jobb volt hallgatni.

Mikor jött át a Hermann néni Erdélyből? – kérdezte egyikük. Akkor, amikor a Willi néni. Mondták. Még az első világháború előtt. Akkor még nem úgy mondták, hogy átjöttek, hanem csak úgy, hogy eljöttek. Simán eljöttek. Meggyesből. Vagy a környékéről. Barátnők lehettek. Círinek hívták mind a kettőt. Ciri, kiabált át néha a Hermann néni a kerítésükhöz állva, amely a mi padláslépcsőnk tetejével volt egymagasságban. Ciri, szólt

át Willi néni is, ha akart valamit, és a kiskonyha teteje fölött átkiabálva megbeszélhettek mindent.

A fűvön heverők nézték a léckerítés, a kiskonyha, a padlásfeljáró, a cseréptető hült helyét, és magukban azt latolgatták, hogy mindez milyen magas volt, meddig érne a frissen felhúzott téglafalnak, ami nyilvánvalóan egy új ház hátsó fala lesz. Ciri-ciri-ciri-ciri, verte vissza az új téglafal innen is, onnan is a régi hangokat, valóságos ciripelés támadt a fűvön könyöklők, köveken heverők belső udvarában, valahol a leghátsó traktusban.

Én szerintem szolgálni jöttek mind a ketten, mondta Juli, akiről időnként úgy tűnt, hogy az újjából szopja a dolgokat, de régen is mindig kiderült, hogy igazat beszél. Willi néni a Siegmundékhoz jött, akik szintén erdélyi szászok voltak. Nem emlékeztek a magas, ősz, egyenes tartású Siegmund nénire? Aki méltóságosan vonult át az udvaron, ment hátra a Willi nénihez látogatóba. A férje, a Siegmund csinálta a *Kincsem* kályhát, ami a maga idejében állítólag híres volt. Ne röhögjete, tényleg úgy nevezték, mint később a híres lovat. Magas, fekete vaskályha volt, cifra betűkkel ráírva, hogy KINCSEM. Ezt sose láttam, de hallottam róla. Aztán a Willi néni is majdnem olyan gazdag lett, mint a Siegmundék. Férjhez ment az öreg, özvegy Willi ácsmesterhez, akinek volt egy háza. Az a krákszni ott, amiben a Willi néni mindig is lakott. Ez a háza volt a Willinek, és őt felnőtt fia. A fiai közül egyet sem ismertem, mondta Juli, mert attól fogva, hogy Willi néni a házhoz jött, menekülni kezdtek, amerre láttak. Az egyik állítólag fél is pofozta a Willi nénit, és attól kezdve senki se látta, senki se hallott róla. Willi néni a nagy borászati tanfolyamok idején a mostoha fiúkat a padlásra zavarta aludni, a ház minden zegét-zugát kiadta a tanfolyamosoknak. Amikor Budán egy öreg börtönt lebontottak, és a köveit olcsón kiárulták, Willi néni házat épített. Amikor a ti születek és az én szüleim ide beköltöztek, Willi néni már gazdag volt, dirigálta a házat, a főbérloket, az albérloket, a lajosmizseieket, meg minket, mindnyájunkat. Emlékeztek, hogy amikor a szőlőből a lovas kocsival hazahozták, elvárta, hogy a ház minden gyereke fusson segíteni, behordani a nagy kosarakat. A Willi bácsi csak csoszogott ide-oda a házban, folyton mérgeskedett, időnként azt mondta, *basszama*, és amikor délután lefeküdt, mindenkinek csendben kellett lenni az udvarban. Egyébként a *basszamá*-ról is azt hittem, hogy nem magyarul van, éppúgy, mint a *struceli-struceli, strucella*.

A Hermann néni mosott a Willi néninek, mondta valamelyikük, aztán meg azt, hogy nemcsak a Willi néninek, hanem az egész háznak: befűtött a szaletliben álló rozsdás katalnba, a görbe csövön dőlt a szúrós füst, tekergett, lengedezett, gomolygott az udvaron, az utcabeliek is tudták, hogy Hermann néni megint mos, hogy Hermann néni folytatja a tegnapi, holnap meg folytatja a mait, hordta neki a ház a szennyeshalmokat, lepedőket, dunyhákat, törülközőket: áztatás-szappanozás-lúgozás-kifőzés, a Hermann néni keze mindig a teknőbe lógott. Emlékeztek rá, hogy a vékony csuklójáról ázottan lógott a felpuhult keze?

Hermann néni keze, amin olyan volt a bőr, mint a zsorzszt-anyag, és a gyönyörű kékszínű mosórádlin húzkodta-nyomkodta-dörzsölte a fehér, felhólyagosodó damasztokat. Hogy lett volna a mosórádli kék színű!? – mondta egyikük. A mosórádlinak faszíne volt. Na jó, a teknőben, a víztől fekete lett. De ha megszáradt, faszínű volt.

Dehogy volt faszínű. Emlékszem rá, hogy valami lilába hajló gyönyörű kék volt, a habos víztől meg úgy csillogott, ahogy csak a később kitalált tűzzománcok tudtak. Álltam naphosszat a teknő mellett, és néztem a buborékok keletkezését, elpukkanását, a több ágra bomló vízeséseket, amik a megmarkolt párnahajakból megindultak, és igenis a rádli kék volt, úgy látom, mintha tegnap lett volna, a teknő víz is kék árnyalatot kapott tőle.

Meg a Hermann néni szeme is kék volt, és a kékségek között neked mindig azt mondták, hogy *struceli-struceli, strucella*, és ettől a te szemed is kék lett, mondta a kellenél hangosabban nevetve Attila, akit bosszantott, hogy a mindennapos öntözésekre más is emlékszik, nem csak ő.

A nagy lyukas vaslábos volt gyönyörű kék színű, amit a padláslépcső alatt tartott a Willi néni, mert sajnálta kidobni. Mondta még Juli, aztán már mindnyájan a gyönyörű kisgyerekekre figyeltek, akit Attila unokája hozott föl a kertbe. Botladozva, döccenő lábakkal jöttek a kőgöröngyökön, a nénik-bácsik előtt bizonyos távolságra megálltak. A nénik-bácsik ámuló gyönyörűséggel, s valami titkos helyről táplált meghatottsággal nézték, aztán egymástól szinte teljesen függetlenül, de majdnem egyszerre azt mondták: *struceli-struceli, strucella*.

A kisgyerek egy ideig csak állt és nézett, aztán tövig kiöltötte a kakasos nyalókától vérvörös nyelvét.

Henry Lawson esete

Élni rendkívül veszélyes, bárhogya élünk is. Az étellel, a póré léttel együtt járó veszélyre, sőt, veszedelemre egy társaság se nyújt biztosítékot; nincs ellene oltása, széruma, pirulája, kininje, drázséja az orvostudománynak; nem létezik semmiféle prevenció, semmi trükk, kiskapu, nincs rá gyógyír, elixír, balsam vagy inhalátum; se rövid abrakadabra, se hosszú hókuszpókusz. Időnként – épp amikor a legtisztábban lát az ember – az élet maga tűnik rontásnak. Minden híreszteléssel ellentétben nincs semmi, ami biztos volna. Hogy csak a halál az? – oly frázis, amit kimondani se ildomos igényesebb körökben, pedig: igaz. A lét olyannyira bizonytalan, lefolyása-kimenete oly kevésbé meghatározható, hogy nyugodtan tekinthetjük a körvonalazhatatlan, már-már fiktív veszély rémisztően valós manifesztumának. Kiegészítve azzal is, hogy bár úgy gondoljuk, legalább kezdő- és végpontját illetően bizonyosságban vagyunk, ez sem igaz. Tudjuk-e, honnan jövünk? Jövünk-érkezünk-e valahonnan egyáltalán? S hová tartunk? Ki tudná megcáfolhatatlan bizonyítékokkal alátámasztani, hogy semmibe, vagy valamibe!? Én azt hiszem, hogy a neves, Yorkshire-ből származó filatelista, Henry Lawson egyéni tébolya mögött ez a kollektív bizonytalanság áll.

A Makrokozmosz óriási – s benne az ember bolhányi fingzás. Tudja vagy sem, fél és retteg szakadatlan. S hogy e szorongástól megszabadulhasson, minden élet, minden lét, minden sors megalkotja a maga mikrokozmoszát. Úgy rendezi be életét, akár egy kisszobát. Ha bélyeggyűjtésbe feccöli minden pénzét, idejét és erejét, de akkor is, ha dinasztiát alapít vagy gyarmatot. Tökmindegy. Ugyanis az Egész (a Kozmosz) felől nézve a dolgokat, egy kapavágás éppúgy nem számít, mint egy sűrűn lakott bolygó felrobbantása. Vagy ha tetszik, éppannyit számít. Egy főtí boglárka kimúlásában és egy ezerötszáz mérföld területű magnetit Földbe ütközésében az a közös, hogy a Tejút másik végében egyik sem oszt vagy szoroz. Ez a helyes lépték – amit az ember képtelen a mindennapok részévé tenni. Valamiként persze tudja, s hogy ne kelljen szembesülnie e borzalommal (gyönyörrel?), mindenkori mikrokozmoszát Univerzumnak hiszi.

Megdöbbenő, mi mindenről gondolja, hogy üdvös, jogos vagy okos cselekedet. Csoda (így definiáljuk az érthetetlen, irracionális dolgokat), hogy képes elhinni bármiről: a kozmosz, a világ csakis számára kirendelt, kiutalt veleje, lényege. Lehet ez telek, kötvény, kevéske bér, temérdek pénz, kocsí, nő, férfi, ház, állat, növény, státus, társaság, klikk, párt, bank, barát, ellenség, hivatás, hobbi... bármi. Lehet akár egy bélyeg is. Az ember lételeme a veszély. S amivel szabadulni akar tőle-belőle: a szenvedély. A szenvedélenség, az unalom, a döglés, a lustaság, a lassúság is az. És milyen csodálatos szenvedéllyel támadják az onottak a pátoszt!? *Mennyi dac hever az elfekvőkben!?*

Ezért szeretek a Rowland Hill¹ Klubba járn, a helyi filatelisták gyülekezetébe, mert ott mindez, mint egy laborban – in vitro – könnyen tanulmányozható. Gyűjteni (bármit!) önmagában is a mikrokozmosz megalkotására irányuló, egyértelmű, tárgyiasított, szánalmas kísérlet. E mindenkire érvényes, mindenkire kiterjedő, mindenkit fertőző szenvedélyt mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy nincs határa. Egyrészt nagyravágyóvá, másrészt beszűkültté teszi az embert. A „világkereskedőt” éppúgy, mint az életuntság extrémportját űző helyi ledért. Mindegy, ki mit gyűjt. Skalpokot, bűnöket, érdemeket, erényeket, tárgyakat, tényeket, a nevére bejegyzett helyrajzi számokat, itt is – ott is részesedést, gyufásdobozokat vagy díjakat, bélyegyet, érmét, pénzt, címleteket vagy címekeket, emlékeket vagy terveket, cseleket vagy tetteket, barátot vagy ellenséget, sikert vagy kudarcot, mindenki mindenhol és mindenkor megátalkodottan gyűjt! E szenvedély specializálja az egyedeket. Kasztkba tömöríti őket. Ahol, elvileg, ha és amennyiben szenvedélyükkel csak részint is elérték volna céljukat, vagyis megszabadultak az élet lényegéből fakadó veszélyérzettől, szóval, ahol jól éreznének magukat, s boldogok lehetnének. De nem! Nincs az a szenvedély, ami a létből sugárzó radioaktív veszélyérzetet überelhetné, felülírhatná, vagy elnyomhatná. Így hát, immár specializálva, beszűkülve, mikrokozmoszokba zárva, a változatlanul áradó veszélyérzet, az egzisztenciális és spirituális félelem e törpekozmoszokból kiárad – s hová áradhatna, ha nem a másik kisvilágára? És minthogy az egytől-egyig rettegők, a csontvelőig szorongással (többszörösen) telítődött, véletlenszerűen a semmi közepébe, bizonytalan jövő, holnap, sőt bizonytalan múlt folyójába lökött szerencsétlen és voltaképp kezdettől fogva fuldoló egyedek, ahelyett, hogy egymásba kapaszkodnának, a nagy és közös félelem okán, inkább egymásra rontanak, e kollektív, ősi szorongást kiporciózva, s a másakra kivetítve. A *Homo sapiens*, vagyis *Értelmes ember* binomina mint cégér alatt öldöklések folynak – a hadszíntereken és a családokban. Még egy szaros klubban is. Pontosabban: a Csavargótól az Elnökig mindenki tag, ugyanabban a páholyban. Igaz, mindenki mást gyűjt, de most is mindenki éppolyan gyűjtögető életmódot folytat, mint majomszépapja a neolitikumban.

Mondani se kell, hogy amitől szabadulni akarunk, a veszélyérzet, mindvégig velünk marad – mivel a veszély, a váratlan baleset, a tromf lehetősége, amit mindig külső körülményként határozunk meg, valójában bennünk van. És ha valami elősegítheti a legrosszabb forgatókönyvek megvalósulását, épp ez a specializálódás, épp ez az átgondolatlan, zsigeri vesszőfutás, tömeges mikrokozmoszba való menekülés, mintha megvadult gnú-csorda vágatna egy távoli délibáb irányába.

Valójában minden igyekezetünk ellenére darabokra

¹ Rowland Hill (1795–1879) a postabélyeg „feltalálója”.

szakadunk! Széttartunk folytonosan. Sőt! Nemritkán az egyeden belül, a póre és egyedi tudatban mutatja meg magát a Kozmosz, vagy ha tetszik, a káosz! Épp ott, épp a legkisebbre zsugorodó mikrokozmoszban, amit épp ezért a legbiztonságosabbnak hittünk, épp ott robbannak, akár a bombák, a Világegyetem paradoxonjai. Számos futóbolondot ismertem – teszem hozzá gyorsan, épp a fentiek okán, ki nem az? Természetesen a tőzsdecápa, az atomerőmű fűtőrendszerelője, a síparadicsom pályakötél-ellenőre, a posztmodern ellenmesélője, jól informált médiaguruk, vagy újkőkori pénzeszsákok, bárki, aki a kordivatnak leginkább megfelelő, leginkább kanonizált, s leginkább tömeges (vagy vágyott) dilik szenvedélybetegei közé tartozik, a „perifériák” lökötteiről úgy beszél, mint akiknek semmi, de semmi közük a kondi-klubok, vagy a jómódú bálozók világához. Mivel a kanonizált dili nem számít dilinek, nemcsak megszokott, de vágyott, idealizált állapot, így kevésbé alkalmas arra, hogy átüssön rajta a hibaüzenet. A perifériák, a limbusok, a szegélyek, útszélek, külvárosok, padkák és bojkottok bomlottjaiból, mintha csirkebélből jösnének, sokkal könnyebb kiolvasni a rendszerhibára utaló jeleket. Bár így sem könnyű.

Ez valami végzetes génhiba talán, mely újra és újra, minden egyes egyedben megbosszulja magát. Amely arra sarkall szüntelen, hogy győzzünk. Akkor is, ha nem tudjuk, épp mi felett. Talán mert létünk kezdete és vége, lefolyása, hogyanja, mikéntje pontosan olyan lutri most is, mint volt ezer, kétezer, vagy tízezer éve. És teljesen mindegy, hol zajlik az adok-kapok. A szenátusban családi viszályokat látunk, de ha bagatell műtűrökkel bütykölő kistérségi, faluvégi klubba nyitunk be, ahol látszólag nincs komoly tét, ha jól megfigyeljük a résztvevőket, hamar rájövünk: a legkomolyabb, halálos indulatoktól fűtött lobbizások, szindikátusok közti csatározások színhelye! Illúzió csupán, hogy ezek a szintek elkülönülnek, vagy lényegileg különböznenek egymástól. Egy rendszer véletlenszerűségei alakítják úgy, hogy az egyik bagatellnek, kisstílusúknak tűnik, míg a másik oltári nagy dolognak. Ha egy rendelettel holnaptól régi bélyegeket tennénk fizetőeszközzé? A tizedrangú Rowland Hill Klub ostoba, patkányszürke titkárát már másnap mérőöld hosszú limó vinné az Alsóházba! És szenátornak is – éppúgy, mint bármelyik elődje – beválna.

Könnyű visszaélni ezzel a helyzettel. Tégy úgy, mintha nem veszélyeztetnél semmiféle státust, és megnyílnak a kapuk. Még a Rowland Hill Klub kapui is. Ahol vidéki szakkörösök oly fontosságtudattal rakosgatják keddi, szerdai és szombati összejöveteleiken olcsó tucatbélyegeiket, mintha épp enciklikákat bocsátanának ki, ha nem mindjárt pápai bullát. Szövetségeken, „barátságokon”, bartellüzleteken keresztül vesződéses dolog eljutni egy klub struktúráinak megismeréséig. Sokkal jobb, ha veszélytelen idiótának mutatkozol. Büszkén mondom, eljászanom

se kellett. Ugyanis még egy olyan ártatlan foglalatosság is, mint amilyen a bélyeggyűjtés, megvannak az iratlan, de rendkívül rigorózus szabályai, szabványai. Ha ettől nem kis mértékben térsz el (ami gyanút kelthet), hanem nagymértékben, akkor egyszerűen leírnak, s a továbbiakban nem ügyelnek rád. A *brazil ökörszem*, a *kék szküner*, a *black penny* vagy egyéb bélyegritkaságok többnyire anonim tulajdonosa valószínűleg egy efféle klub tagját egyértelműen szánalmas csórónak, idiótának gondolja, aki voltaképp szemetet gyűjt. Ám ez nem jelenti azt, hogy a szemetgyűjtő idióták önmaguk között ne disztíngváltnak ugyanígy. A társaság java igyekszik „többre hivatott” profinak mutatkozni, s gyűjtésébe rendszert visz, fegyelmet és rendet, és persze kerüli a túlzásokat. De nem én. Közönséges, ezerszámra gyűjthető bélyegeket nem gyűjt senki; s ha mégis? Nem pakolja méregdrága mappákba, talán megőrzi borítékokban, főként a mikrobavadászok², de nem „rendszerzi”. Én viszont, mivel a királynőket ábrázoló bélyegeket nagy tömegben különös hatással vannak rám – ez külön történet tárgya –, főként az Erzsébet királynőt ábrázoló papírkák, azon belül is elsősorban a lila öt és fél pennys, szóval nekem csak ebből 1112 darab jött össze, méghozzá szépen összerendezve három óriási, méregzöld albumban. Amikor a klubban idegenként felbukkantam, gyanakodva fogadtak, magam se tudtam miért, de mióta tudják rólam, hogy az öt és fél pennyst ezerszámra gyűjtöm, nem tartanak tőlem, viszont éppoly tébolyultnak gondolnak, mint Henry Lawson. Hogy futóbolond hírében állok? – itt nem kuriózum; elfér itt néhány kósza-kerge; hemzsegnek a folyosón a lököttek különböző válfajai, eggyel több, vagy kevesebb? – oly mindegy! Közöttük sápadt, apró őrült vagyok – némi gyilkos szándékkal. Gondoljanak rólam, amit csak akarnak!

Henry bátyó viszont (jó sűrű, illatos, tudományos igénnyel gondozott kecskeszakáll) klinikai értelemben is buggyant. Iskolapéldája annak, hogy a szenvedély, bármiféle mikrokozmosz milyen könnyedén és váratlanul térhet vissza a kozmosz egészéhez-káoszához. Mily kevésbé alkalmas arra, hogy eredendő veszélyérzetünket megszüntesse, vagy bármiféle biztonságot adjon. Hogy problémánkra, ami egy paradoxon volt, újabb paradoxon legyen a válasz. Szegény jó halálfejes lepke! Csoda, hogy nem kaszlizták be, bár vitathatatlan: közveszélyességnek gyanúja se vetül rá. Felteszem – bár csöppnyit sem értek ehhez –, hogy túl nagyra nőtt benne a gyűjtőszendély; Filatélia sajátos, nagylelkű adománya az ő meghitt, pihepuha, összkomfortos kis elmebaja; nagyon is világos! – miért van ott, Henry kobakjában töksötét.

Olyan ő, mint egy dupla fenekű doboz, vagy inkább a világot látja annak, két szenvedélynek is hódol („kettős-ügynök”). Ahogy én minden mennyiségben uralkodók bélyegeit, úgy ő pillangós bélyegeket és carte maximumokat³ gyűjt. Engem egyébként sokra tart, „mert a pillangókhoz igen közel állnak a méhek, a méheknél pedig szin-

² *Mikrobavadászok*: a bélyegeken apró, sokszor mikroszkopikus pontokat, vesszőket, s más, szabad szemmel ki nem vehető hibákat keresve kutatnak ritkaságok, hibás nyomatok után.

³ *Carte maximum*: olyan filatéliai tárgy, amelynek alapja egy képeslap, ennek képpoldalára ragasztott és bélyegzett bélyeg, s e három alkotóelem témájában a lehető legszorosabban összefügg. Például a siroki várat ábrázoló képeslap képpoldalán a siroki várat bemutató bélyeg van (lehetőleg azonos látószögű), Sirok postahivatalának bélyegzésével. (Gross – Gryzewski [Filyó Mihály], 1984.)

tén vannak királynők”. Csak azt mondja, én vagyok tökkelütött, amiért csak a királynőket szeretem. Erre kérdelem én: „Miért? Ugyan mi jó van például a herékben?” Akkor elgondolkodik: „De a lepkék között nincsenek herék!” – mondja ignáci szigorral Henry, „aki iránt lehetetlen nem táplálni” baráti érzéseket – ennyiben maradunk.

Hasonlóan a hajdani képhamisítóhoz, Cabo de Hornoshoz, aki végül *van Gogh* epigonként a füleit is ledarabolta (bár nem oly ügyesen, mint a holland, így hát fülei helyén ma egy kakastaréj cakkja kókad), Henry sem született lököttnek. Pályafutása kezdetén vérbeli filatelista volt, aki a hetvenes évek végén szórszálhasogató, bőbeszédű, gazdagon illusztrált monográfiát írt a lepkés bélyegekről, mely azóta is alapmű, *Code Napoleon*, Biblia az e témában gyűjtők körében, s amely kis híján nyomorba döntötte, minthogy az Óváros keleti szélén álló garzonlakására felvett jelzaloghitelből adta ki. Én csak akkor kerültem az R. H. (negatív) klubba, és csak akkor ismerhettem meg őt személyesen, amikor a monográfia kibővített változatát próbálta meg kiadni, sikertelenül. Merthogy

abban már nem létező lepkéfajokról is értekezett, egzotikus-hajmeresztő szaporodási szokásaikról, meghökkentő ökológiájukról, melyiknek mit zabál a hernyója, és így tovább. Ezúttal nem kellett jelzalogot bejegyeztetni, mi több, vagyont fizettek volna érte, ha nincs telis-tele örültségekkel!; így viszont nem vehették át a kiadók (és nem fizethettek érte), titkon azon sajnálkozva, hogy elvesztettek egy kiváló szakíró, merthogy az meg (útfélen) elvesztette ép eszét. Henry Lawson ma már – amikor komoly képpel lebattyog a klubba – a lepkés bélyegeket nem albumokba rakja, hanem parafalapokra tűzdeli fel, és vékony üveglapokkal fedi le, mintha valódi pillangók volnának. Óvatosan fogja meg a perforációnál, akár a többi gyűjtő, csipesszel, de nem ám azért, hogy kímélje az enyvezést, ne zsírozza-piszkolja össze, hanem hogy ne verje le a frissen befogott példány himporát! Amikor váratlanul kiújul rajta a kézremegés („Isonzo óta van ez így” – mondja, bár koránál fogva sem járhatott ott), kezéből majd kifordul a csipesz, a csipeszből pedig a bélyeg, így dünyög: „Nézd már, hogy verdes a kis bolond!” A

klubba lepkehálóval jön, bricseszben, rövid sortban, térdzokniban. Úgy fest, mint a nagy Holms valahol Dél-Wales-ben, májusvidéki kiránduláson, borral és brindzával a kosarában; néha határozókönyveket is hoz és észvesztő az öröme, ha olyan lepkét talál bélyegeken, ami valójában nem is létezik (legfeljebb H. G. Wells Holms-i birtokán). Ezeket új fajnak tekinti, amit ő fedez fel a tudomány számára. Gyönyörű, bohányi betűkkel aprólékos leírást készít róluk és nevet ad nekik (édenkerti szabadsalom!). A *Stanley-papagáj*, a *Temminck-partfutó*, *Bonelli-fűzike*, *Wilson-víztaposó*, *Weddel-főka*, *Przewalski-ló* és a *Commerson-delfin* mintájára majd mindegyiket a saját nevével különbözteti meg más fajoktól. Ezek szerint ő fedezte fel a *Lawson-sakktábla-lepkét*, a *Lawson-szendert* és a *Lawson-boglárkát* is. Az álszerénység nem kenyere, így a latin névben is emléket állít magának, csakúgy, mint a kibővített, kiadatlan monográfiában. Egyszer talán egy kiadó mégis közzéteszi, mint unikumot, amikor Henry Lawson neve már úgy száll szájról szájra, mint Robin Hoodé vagy Pán Péteré, mint egy szorgos molylepké kabátról kabátra – bőven a halála után. És akkor az egzotikumokra fogékony publikum végre rácsodálkozhat a temérdek jegyzettel ellátott műre; borzongva lapozhatja a néhai Henry Lawson fantasztikus, sosemvolt ökológia-törvények sosemvolt lepke-csodáit taglaló, lenyűgözően nagyszabású enciklopédiáját. Átböngészheti a szakma áhítatával (és nem kevés örültséggel) átitatott, lenyűgözően hosszú körmondatokat. Volt szerencsém belelapozni, s megállapítani, hogy amilyen rendszerezett, a maga módján logikus Henry dilije, ugyanúgy lenyűgöző rajztehetsége is; a fenébe!, valódi talentum!, tehetség és képzelőerő ritka konstellációja! Csak sóhajt az ember: bár volna benne mindkettőből kevesebb!, bár léteznének azok az óriási, trópusi rovarcifraságok, meghökkentő papilio-mutációk!, de jó volna! – gondolja fáradtan az ember, pohár után nyúl, tölt és lapoz.

Újabb pillangó Vietnam zöldpökléből (néhány kisebb populáció Kambodzsaiban), kékezüsttel, vörös-arannyal, valóságos látomás, Lawson doktor szerint mutáció. Nősténye mint izzó tepsi, a hímje akár egy tarka lapát. Táplálkozásökológiai csoda (parazita), mely más pillangófajok hímporát zabálva nyer magának őrlítő, vad és gyönyörködtető színeket. Ím a *Lawson-féle Mekonglepké*. Gyors reptű, súlyos és óriási. Más lepkéket erős, bolyhos lábai segítségével megragad, mint sperber⁴ a verebet, majd pödörnyelvével addig nyalogatja szárnyait, míg a hímporból semmi se marad. Ha végzett? Útjára engedi a szürkére nyalt áldozatot, aki csaknem sértetlen, nem marták csáprágók, nem szívták nedvét, megvan lába, csápjá, szarvacskája, csak épp csúf és többnyire már röpképtelen. Mintha a vámpír csak életkedvet szívogatna. Csekély vigasz, hogy inséges időben a Mekonglepké nősténye saját, alulfejlett hímjeiről is iszik színeket. Elcsodálkozom: valószínűtlen, de olyan, mintha így volna. Annyi mindent mondtak már az ökológusok! – az ember bekattan a National Geographic-sztoriktól. Ki tudja? „Így is van!” – mondja Henry. – „Mutáció, igen, nemcsak újonnan felfedezett, de

újonnan kialakuló faj is! Akaratlan génmanipuláció salakja, mint a fekete méhek Mexikóban, vagy a dobókocka alakú paradicsom, evolúció helyett revolúció, tekinthetnénk akár haditechnikai vívmánynak, a Pentagon fejlesztésének is – nem más, mint a kitarotán szórt napalm hatása.” Én meg azt gondolom: bár hihetnék neki! ...hogyan valóság: Attenborough, Durrell és Cousteau okossága; és nem Menandrosz, Plautus és Molière meséje; nem amolyan La Fontaine-fabula; nem Nakonxipán.

Talán rájött, hogy valójában két szenvedélynek is rabja, s nem tudott dönteni, mit is gyűjt valójában: bélyegeket vagy lepkéket? Lassú, őszi eszmélés, vagy napfényes, tavaszi döbbenet? Ha erőt veszek magamon, látom már: efféle dilemmába, kettősségbe akár bele is őrlülhet az ember. Amint H. S. Bascát, a kezdő prózaíró is érte már hasonló baleset.

Aki valamikor a kilencvenes évek elején komoly és nyugtalanító megszállottsággal dolgozott első regényén. Puhán szaladt a toll a lapokon, hűsek és hosszúak voltak az éjszakák; néhány nap után boldogan konstatálta: megvan az első száz oldal! Könnyedén. Majd elhagyja a kétszázat, a cselekmény biztatóan halad, a képek élesek, színesek és tiszták, a szereplők virulnak-illatoznak, reggel álomittasak, tíz körül frissek-fittek, délben éhesek és lusták, délután lomhák, hatfelé fáradtak és magányosak, nyolc és kilenc között buják, tíz után pedig örültek. Ugyan néha megüdvözülni vagy elkárhozik valaki, na és mindig akad, aki az „egészben” nem hisz, legalábbis kételkedik, de ez nem akasztja meg a kezdő prózaíró vagy a cselekményt. Változatlan lendület vezet nyárból az őszbe, kétszázról a háromszázra, és akkor, november tizenharmadikán, nem sokkal éjfél előtt, a négyszázhuszonhatodik oldalon, a szereplők között feltűnik egy kislány (epizodista csupán), aki naplót ír (és lányregényeket olvas), s az író mit sem sejtve a naplóból idéz (miért is ne?, szint hoz és új hangot!). Perspektivikus vállalkozás, kihívás, kacérkodás; otthagyni a férfit, benyitni és beülni egy nő gyermekkorába, testébe és lelkébe – akár egy kabinba – mégiscsak férfiként, vágyak nélkül, felelőtlenül, vállalva a végzetes megértés kockázatát, lemondva agyonbabusgatott egójáról. Pazar kirándulás, dögös kis kalandtúra egy másik én, másik (soha meg nem értett) nemiség, lét, idő-tér labirintusában! Az ötlet is képtelen, senki sem lehet ennyire szabad, és mégis megtörténik a csoda, bekövetkezik a pozitív katasztrófa! Az író átalakul, csak átsuhant rajta az ötlet, de máris érzi magában, igen, ott van egy kislány is. Később fordítva – az ő lelke van a kislányban, legalábbis úgy érzi. A kétféle lélek, mint egy Matryoska két babája. Basca büszke, merthogy ő nem süket, hallja a hangot! Nem vak, látja a lányt, a látványt, a nőiség libegőjéről elétároló panorámát. Hát átengedi tere, ideje és regénye kis részét. Először három-négy oldalt idéz, azután még tizet, a hang egyre magabiztosabb (követelőzőbb), már nem csak mesél, hanem harap, mind nagyobb darabokat. Amikor Basca elhagyja a napló huszadik oldalát, és még mindig a pubertás botladozásairól van szó, aggódni kezd: lassan, de biztosan felborul a regény belső egyensúlya. Ó nem!, ez már nem libegő!, megrakott csillék hosszú

⁴ *Sperber*: a karvaly (*Accipiter nisus*) német neve.

sora! Regény íródik a regényben, de mit tehetne? Halad tovább. Nem törheti el a kislány vékony kezét; nem likvidálhat egy gyereket pusztán a regény miatt, a sikerélmény reményében, vagy egójának hízelegve! A kislány pedig a gyermekek öntudatlan kegyetlenségével – a regényen belül – hatalmas napló írásába fog. Csak ír és ír, évközben, a vakáció unalmas hónapjaiban, az első óra előtt, éjfél után, kislámpánál a paplan alatt, zöld tintával, piros tintával, késsel is meg feketével is. Basca meg szolgálai módon követi, liheg-lohol, mint egy dakszli, a kislány a kamaszkorba ér, évek villannak fel, a vékonyka hangból bársonyos, kissé szomorú búság lesz, „kész nő!”, üde, fiatal, érett, megbabonázó-lenyűgöző, tágas kilátó, vágyszerű. Basca pedig szinte észrevétlenül, de halálbiztosan megszereti és megkívánja. Néhány hét múltán azt is tudja már, hogy oda a könyv. Bár röhejes, számára mégis fájdalmas fiaskó. Amúgyis! Ki hinné el, hogy így esett! Miféle geller, micsoda brettli ez? Micsoda firkász az, aki csak így az asztalra dobja a tollat, lovak közé a gyeplőt! Bornírt, unott, enyhén émelyítő, horrorszerű látomás ez a páncéltökés zongoráról és írógépről, mely éjfélkor megmoccan, magától kalimpál a billentyűzet! Lidérc ül a zongoraszéken, „van itt valaki?” Tán egy kakodémon, az klimpíroz, még a metronóm is rákezd, hogy tikk-takk!, tikk-takk!, rá a láncos óra bakelitkakukkja, hogy kakukk!-kakukk! Bevág a szél az ablakon, a porcelán balerina tüllszoknyája meglibben, kivillan a fajansz-bugyi mögött a zsolnai muff, gépies-ijedt piruettet csinál, mikor a Singer varrógép is felriad a sarokban, vadul jár, szinte zakatol, mint egy gőzmozdony, ahogy férceli-stoppolja a nyirkos levegőt, s bevarrja Basca üvöltésre tátott száját. És bár senki sincs ott, mégis felcsendül a triangulum, a hangvilla meg hasba döf!; micsoda vad zenebona ez?, kakofónia, kotta nélkül!, hol marad a kupolás szerkezet?; bicskában végződő, röpködő violinkulcsok? Micsoda muzsikusz? Miféle hangnem ez? D-durr? Á-mor?... Mámor? Miféle literátor az, akinek a papír suhogása sűg! Szép kis kalamajka, lidércnyomás. Beleszeretni a hősnőbe? No persze!, ugyanígy (erőtlenül, csüggedten) a pajzán Inicáléba és a szép Margóba is! Igen, talpra kéne állni, a sarkunkra, délcegen, mi több!, dölyfösen diktálni-dirigálni!, dumálni, pofázni, papolni, hogy így meg úgy, erre-arra!, mégis!, mégse! De nincs mit tenni. Felhúzta a kesztyűt, amivel „teremt”, ám most – akár egy kesztyűbábot – őt húzta csontos, hosszú ujjaira a gölem. Hát engedelmekedik, s boldog reménytelenséggel hajol újra a kézirat fölé. Tovább körmöl, mígnem a naplónak végre vége, a regény befejezetlen, talán lehetne folytatni, de már nem vezet út semerre, húzni lehetetlen – ebben a síri csöndben?, ugyan már! Feláldozott mindent egy olyan szerelemért, amit sosem viszonznak – de már nem is az áldozat fáj, hanem, hogy a szomorú, bűgő hang megbicsaklik, a vonal (és a szív) megszakad; „a távoli, s mégis oly közeli” nő ujjai közül a porcelán toll kiesik. És megszületik a fájdalmas tudat: az a hang talán ő maga volt.

Basca hagyta, hogy egy másik világ időlegesen birtokba vegye; hogy elússzon a terv, figurák, események és fejezetek gyűjteménye; hagyta, hogy az egyik szenvedélyből kapjon lángra a másik; a dilemma hasonló, a megoldás más; Basca már csak egy dolgot őriz: emléket azokról az éjszakákról, csak egy naplót, nem gyűjt már

semmit. Talán Henry is csak egy dolgot őriz: a dilemmát. Szegény jó Henry bátyó bélyegeket gyűjtött, lepkés bélyegeket, legalábbis azt hitte. Ám lassan rá kellett jönnie, hogy nem csak azt; s talán észre se vette mikor, de bélyegei képzetekké váltak, a képzetek pedig lényekké, és akkor az albumok fölött megjelentek a virágról virágra libbenő, verdesső, levegőben táncoló „valódi” boglárkák, petúniák előtt szitaló szenderek és benne egy másik szenvedély, ahogy abban a regényben a lány, mint egy fantom, aki fokról fokra testet ölt, életté és sorssá (rontássá) válik. Henry meghasadt. Kinyílt, akár egy mézédés begónia – hogy képzelt lényeit végre (végérvényesen) befogadhassa.

Mutatványában az a lenyűgöző, hogy változatlanul a lepkék és lepkés bélyegeket legnagyobb és tökéletesen megbízható szakértője. Ugyan sokak hátán a szőr feláll, ha látják, amikor drága bélyegeket másodpercek alatt tesz tönkre, kilyuggatja őket, gombostűvel tűzi fel a parafára (ha „még verdes”, a „fejét” formalinba mártja). Néha pedig már unalmas, amikor a sörmámor állapotában váltig bizonygatja, hogy az Ír-völgyben, ahol az Einar forrása fakad, ő egyszer (a nyolcvanas évek végén), április-május táján, találkozott olyan emberrel, aki pedig az erdőn bélyeglepkét hajkurászott! Hát persze. Mi sem természetesebb! Szófogadóan bólogatunk, hogy is vitatnánk, hisz Henry-vel ellenkezni nem lehet.

Összességében irigylem kicsit: teljesnek hiheti az életét. Lepkéket tűz fel gombostűvel anélkül, hogy egyszer is ölt volna! Ijesztő és felemelő, milyen megfoghatatlan Henry bűnössége; valóságos zsonglőr, ahogy a gyilkosság gondolatával csak játszik, hisz csak imitálja a lepkegyűjtést, a gondolat viszont feltehetően éppoly valóságos benne, mint amilyen valóságos volna egy valódi lepkegyűjtemény. Henry Lawson nem akar ki!, nem amatőr „lepketudós”, vagy dilis filatelista, hanem profi kaszkadőr, aki hosszú évek óta egy Scud-rakéta gyorsaságával siklik a lángoló lelkiismeret és a fagyos tett közötti szűk kanyonban, ez bizony rekordgyanús bravúr! Vajon mit szólnak *odaát*, amikor megérkezik a Mennyei Számvevőszék színe elé, hóna alatt a gyűjteményeivel? Szent Péter zavarban lesz, az egyszer biztos, a kezét tördeli majd: „Most mi tévő legyek, Uram? Beengedjem? Ne engedjem? A parafatáblák bűnös gondolatokról tanúskodnak. Ne kozmetikázzuk a dolgot, ez bizony manifesztum, csaknem tárgyi bizonyíték! Háló volt a zsákjában, a zsebeiben gombostű, nem is akármennyi, hét doboz, ám a laboreredmények szerint a gyanúsított ujjbegyén nincs hímpornyom! Pucérra vetkőztettük, de nincs nála preparátum, csakis bélyegek!” Az egyik angyal meg, valami buzgárlelkű habfehér lóti-futi, felhőről felhőre szökdecselve elszalad, felfut a hetedik emeleti Mennyei Irattárba, hogy a Szent Dossziék között precedens után kutakodjon. „Vajon most mi lesz? Hogy kell lefolytatni ilyen esetekben a processzust? Mihez elég ítéletkor az *előre megfontolt szándékkal elkövetett szándék*? Szent lesz ebből a jóemberből? Vagy lökjük be csülöknek Lucifer forró-maró kénsav-aszpijkába? Ezt a bélyeglyuggatást minek tartjuk? Hóbortnak vagy vudunak?” – Csak az Isten tudja! – kajánul?, gyermekien?, boldogan?, ki tudja? – de Henry talán, mint mindig, ezúttal is mosolyog, s már fogalma sincs arról, mekkora veszélyben van.

WEHNER TIBOR

Lebó Ferenc műveiről

Szöges ellentétben egy festő- vagy grafikusművésszel, egy sokoldalú szobrász számára illúzió az átfogó, vagy a rövidebb-hosszabb alkotóperiódusra visszapiillantó kiállítás megrendezése. A vállalkozás azért beteljesíthetetlen, mert a szobrász számára a kiállítóterem szűk, zárt tere nem elegendő, nem megfelelő a művek felvonultatásához, vagy ha igen, akkor meg a mű sajátosságai, természete akadályozza meg az autentikus befogadást. A monumentális, a kötött környezetbe tervezett és helyezett művek eleve nem jelenhetnek meg a kiállítóteremben, míg a kis, kézbe vehető, és a szemlélés mellett a tapintás élményét is felkínáló kompozíciók – az érme és a pénzérmék – szükségszerű elzártságuk miatt a tárlatokon nem fejthetik ki hatásvilágukat. Ezért a hagyományos szoborníveket alkotó szobrász számára egyetlen terület, a kisplasztikának, illetve a kisszobornak nevezett műforma bemutatására megfelelő fórum a kiállítás, és így van ezzel az immár két évtizede aktívan dolgozó, munkássága révén erős szálakkal Győr városához kötődő szobrászművész, Lebó Ferenc is.

Ha fellapozzuk a közelmúltban, a Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár gondozásában megjelent, Orbánné dr. Horváth Márta által összeállított *Győri emlékhelyek és köztéri alkotások* című könyvet, akkor abban Lebó Ferenc neve alatt nem kevesebb, mint tizenöt hivatkozást találhatunk, tanúsítva, hogy a restaurálási feladatok elvégzése mellett emléktáblák, emlékszobrok, emlékművek, díszítő jellegű kompozíciók készültek műhelyében. A szabad városi közegekben és az épületek belső tereiben elhelyezett körplasztikák mellett számos épületet ékesít Lebó-dombormű. A győri munkák a magyar történelem és a várostörténet fejezeteit, egy-egy kimagasló jelentőségű személyiségét, a magyar kultúra emblemáit alakjait idézik meg – így hivatkozhatunk a városalapítás 725. évfordulójára állított emlékműre, a Szent László-domborműre vagy a Váci Mihály-portréra. De természetesen messze kell kalandoznunk Győr városától, ha számba szeretnénk venni a művész összes monumentális alkotását: többek között Budapesten, Mosonmagyaróváron, Nagyatádon, Pannonhalmán, Csurgón, Kecelen állnak megrendelésre készített, a maradandóság igényével megvalósított nagyméretű alkotásai. A megrendelői kívánalmak, a mű létrehozására rendelkezésre álló anyagi források, a környezeti adottságok mindenkor súlyos befolyásoló tényezők, s nemegyszer háttérbe is szorítják az önálló művészi invenciót. Talán ezért is válnak el élesen egymástól a monumentális alkotások – valamint a megrendelésre készített érme és pénzérmék – és a szabad programot, az önálló szobrászi szándékokat reprezentáló kisplasztikák és az autonóm érme, plakettek műcsoportjai Lebó Ferenc munkásságában. A szigorúan figuratív, a zárt formarendbe foglalt, az ünnepélyes légkört indukáló köztéri művek mellett csupa mozgalmasság, csapongás, a kimeríthetetlen plasztikai ötleteket kiaknázó lelemény jellemzi az önálló Lebó-kompozíciókat. Ám a szabad művészeti program szellemében megformált, elsősorban mintázással és öntéssel, leginkább bronzba öntéssel, ritkábban kőbe faragással kivitelezett műveknél is van egy fontos és pontos kötelék: a klasszikus szobrászati tradíció vállalása.

A figuráltság, a természetelvűség határvonalát csak néha átlépő, a stilizálás, a jelzésszerű megformálás különböző fokozataival azonban előszeretettel élő, az emberi alakot, valamint az archaikus és mitikus jelképeket is művészetébe szervező alkotó a szobrászat, a művészeti tárgyformálás radikális, a XX. század utolsó harmadában felgyorsult átalakulásának és folytonos megújulásának korszakában – amikor már minden lehet szobor: a talált tárgy, a mozgó szerkezet, a vetített kép, egy berendezett tér és a plasztikai gondolat is – tudatosan vállalja a tradicionális műfaji-formai konvenciókat. A formabontás nélkül posztamensre helyezett, körüljárható kisplasztikák, a fegyelmetten talapzatra állított, harmonikusan a környezetbe illesztett köztéri szobrok, és a motívumok és a feliratok egyensúlyát megteremtő pénzérmék mellett talán csak az éremművészet ágazatában bontja meg a klasszikus mű-szabályrendszereket: itt elveti a megszokott korong, vagy a szabályos geometrikus jellegű befoglaló formát, és kifejezését öntörvényű plasztikai rendbe komponált, a síkból dinamikus kilépő, erőteljesen térbe szervezett művé alakítja. A pénzérmék és emlékérmék hallatlanul fegyelmezett, szabályos rendje, klasszikus ihletettsége, mives kidolgozása ezeken a munkákon feloldódik, lágyan modellálttá válik. Ugyanígy a fennkölt eszmék és az ideák, a történelem

által szentesített értékek kifejezésére, az időtlenségek megragadására, a példaadásra hivatott nagyméretű emlékszobrokkal szemben dinamikával és lendülettel áthatottak a Nikék, a repülő géniuszok, a szárnyaló alakok, a lovagló kis figurák szoboralakjai. E műveken szabad teret kap a játékoság, felbomlik a fegyelmezett formarend, érzékeny egyensúlyi helyzetek súlypontosítják a tömegeket, amelyeket szeszélyesen futó felületek fognak közre. Ehhez az invenciózus műcsoporthoz sorolható a nyolcvanas- kilencvenes évek fordulóján, majd az ezt követően készült, meghajlított héjszeletekből komponált, asszociatív formavariációkként alakított, Támaszkodó, Kapu és Arion címekkel illetett, vagy a Falu című alkotásból felfűződő műsorozat. E munkák is az L. Kovásznai Viktória művészettörténész által megfogalmazott szakmai tanulságokat nyomatékosítják: „A művész a hagyomány és az új szemlélet mezsgyéjén alakította ki egyéni arculatát, stílusa a legnagyobb felületekre és a fő tömegekre összpontosít. Így lesznek figurái vagy összefogottak és tömbszerűek ..., vagy légiiesen könnyedek, de kompozíciói mindig kiegyensúlyozottak, harmonikusak.”

A sokoldalú, a szobrászat megannyi ágazatában aktívan dolgozó, szobrászi elképzeléseit mindenkor rendkívül precízen kivitelezett, biztosan megformált, befejezett művekké érlelő Lebó Ferenc művészete – tulajdonképpen a XX. századi magyar szobrászat két meghatározó jelentőségű mesterének, Ferenczy Béni és Borsos Miklós törekvéseinek nyomdokain – elemelkedik a köznapok világától és az eszményi szépségek és harmóniák birodalmába kalauzol. A közelmúlt és a jelen történései és jelenségei, a XX. század utolsó harmadának és az ezredforduló időszakának konfliktusai, tragédiái, válságai, kaotikus életérzései nem jelennek meg szobrászatában. Alkotói világa a másik, a mármár csupán az emlékeinkben létező, az ideáinkban élő pólus jelenségkörének: a béke, a jóság, a szépség, a szeretet, az áldozatvállalás eszményképeinek szobrokban és érmekben való megtestesítései. Vagyis a Lebó-művek a korszak valóságával szükségszerűen konfrontálódnak, és így indukálnak roppant feszültségeket.

Elhangzott 2007. február 2-án a győri Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár kiállítótermében.

Szerephelyzetek

(Rába György: Földlakó)

Rába György, az újhordas nemzedék nagy öregje, nem szűnő érdeklődéssel figyeli a létezés kalandját. Őszike-korszakának újabb könyve, a *Földlakó* részben kiteljesíti, részben magyarázza a korábbi kötetekben (*A jelenlét furfangjai*, 2001; *Sárkányeregetés*, 2003) kirajzolódó versvilág változásait. Az új könyv kurziválással kiemelt ciklusnyitó darabjai (*Titokfejtés*; *Zenélő doboz*; *A nagy játék kegyence*; *A test, mint hangszer*) négy, egymásból következő témavonulatra tagolják a könyvet, amely végső értelme szerint párbeszéd az idővel.

A párbeszédhez minimum két személyre van szükség. Ám arra is van példa, hogy az én önmagával, a sorssal, az idővel vitatkozik. Rába György számos versében ezzel a versdramaturgiai eszközzel él. Lássuk, hogyan! Enje megkettőzésének, megsokszorozásának lírai műveletére találó példa az *Életfogytig vitatárs*. Így indul: „Azt mondja nem s kérdi miért / és faggat és kétségbe von / önmagamnál is jobban ért / nincs közelebbi rokonom / csak ez aki tiltakozik / rajtam ítélőszéket ül / életfogytig kérdéseit / hallva nem vagyok egyedül...” Ebben a versben az egyszemélyes én, mely jelen, múlt és jövő (lehet-e más?), perlekedik alakváltoztató emlékeivel. Rába versdramaturgiája jóllehet eljuttatja a verset az Én megsokszorozásának fölvetéséig, ám a személyiség integritása töretlen marad. Ez a komolyan vett játék, szerephelyzet mint „egyszemélyes belső vita”, unaloműző „kerekasztal” válik az Én belső világának egyik jelképévé. Rába más verseiben is izgalmasan modellezi viszonyulását az időhöz, az elmúláshoz. Ez a viszonyulás többnyire objektív hatást kelt, s így hatásosan ellenpontoszza a személyiség érzelmi reakcióit. A kötet címadó versében, a *Földlakóban* például a fába rejtett (a fából készült tárgyak, eszközök) leltározásán keresztül jut el az idő és az elmúlás törvényeinek felmutatásáig:

Szunnyadnak benn a fában
a sorsuk légió
gerenda talpfa asztal
szekrény zsámoly dikó
és palló ami két part
közt visz a vizen át
és bot tested a romlót
segíti jóbarát
karó is mire tőke
rokolyája borul

táblás útmenti oszlop
célt mutat jámborul
és megérhetted azt is
karabélyon tusa
s néha baseball-ütő mint

a vágy haragosa
az ezerféle lét így
bennem is szendereg
mit tudnak hajnalomra
rólam az emberek
szemükben majd szövetség
leszek testvériség
s tajtékozó ennek eddig
nem láttál soha még
akkor gondold meg én is
sarjadok szikkadok
csak a föld az egyetlen
ami táplálhatott

Az idézett versben a többnyire rejtőző, az objektív líra áttételein keresztül megnyilvánuló költő meglepő nyíltsággal (szinte a végrendelkezés gesztusával) pillant a jövőbe. A három és feles, illetve hármas jambusokból álló, rímekkel pántolt, kifeszített mondat a sajátos versépítő logikának köszönhetően olyasfajta organikus képződmény, amely alig tűri meg bizonyos részletek önkényes kiemelését. A központi gondolatból ugyanis számos mellékág indul el, mely aztán kisebb-nagyobb kanyarral tér vissza a központi gondolathoz. Az imént idézett példánál maradván, a költő a fa sorsába mintázza bele személyes sorsát. Így lesz a vers egyszerre objektív és szubjektív nézőpontokat összegző vallomás, a fa és a történelem által determinált emberi létmód kapcsolatának ábrája, visszatérintés a lezajlott megtörtént életre. Ezt sugallja az a körülmény, hogy a tanulságot már nem a költő vonja le, hanem művének olvasója, megszólitottja.

Rába György verseinek komplexitását mégsem kizárólag a líra szimbolikus vagy éppen példázatos jellegű időszemlélete magyarázza, hanem valami ezen túlmutató létezési stratégia, sztoikus életbölcseesség. Olyasfajta tudás, melynek eredője a tapasztalat. A költő a leélt s leélhető életek, szerepek, lehetőségek halmazából alkotja meg versét, melyben az erősen behatárolt, sokféleképpen determinált létezés fölé emelkedve a képzelet szabadságával győzi le az elmúlás árnyait. A *Sirályként Budapestben*-ben így: „Ha van reinkarnáció / sirályá válnom lenne jó”. Mindezzel együtt e líra, miképpen az énsokszorozás esetében, ezúttal sem viszi végbe a teljes transzmutációt, hiszen az idézett vers zárása a sirály-létből történő kiábrándulással zárul: „hogyha fukar halban a víz / morzsáért kell koldulni is / kéréselni sosem szerettem / megfontolom sirályá lennem”.

Ugyancsak tanulságos a *Szélkakas* monologikus szerepverse: „...se nyugat se kelet / helyemről le se dönthet / amíg recseghetek / és amikor dereng / fölharson odalent / és kukurikú / félre gond félre bú / a hangtulajdonosnak / ez a szózat elég-e / a vasból való létre”. A vers csak látszólag játék, valójában, ars poetica érvényű vallomás, ahol „a képzelet – mint ezt maga Rába György fejtegette a *Kézrá-*

tétel című kötet vallomásaiban (1992) – nem az ismeret ellentéte, hanem a megismerés határainak tágitása”. A képzelet, mint a létezés modellkísérlete, különböző szerephelyzeteken keresztül vezet el a *Bábszínház*-ban megidézett vallomáshoz: „...pusztul vele / pedig mit is akar / a mozgató a kar / amikor kiszáll / a fényes muriból / koldus vagy király / nem veszed soha észbe / azt hiszed csupa tréfa / az előadásnak vége”. A verszáró idézet pontosan mutatja, hogy Rába bábszínháza, mint a valóságos élet kicsinyített mása, éppenséggel nem nélkülözi az elemző, racionális én jelenlétét, aki jóllehet felölti magára a létezés egyik-másik figurájának köntösét, sőt el-elbizonytalanodik, mint az *Új Narcissus*-ban („...ki mondja meg eztán melyik kép / az igazi s melyik hamis”), de pontosan tudja, hogy az én alakváltozásai dacára mindig önmaga marad. Mi több, az alakváltozások (mint sorsábrák, létértelmezések) végső soron nem felöltöztetnek, hanem lemeztelenítenek, hiszen az én belső lényegéről vallanak. Ebben az értelemben válnak a versek fabulákká, szimbólumerejű példázatokká, amelyek konzekvensen visszacsatolnak a költőhöz. A *körülmények hatalmában* így: „Egy harang strázsa-szavú nyelve / aki voltam s most is vagyok / ide-oda verődtem / változtathatatlan gúnyámhoz”. A vers ezúttal is (Rába költészetében nem meglepő módon) egyszerre szereppers, ars poetica, az életmérleg elkészítésének alkalma, mely nem nélkülözi a tanulságok levonását sem, mikor a „hang”, a hangzás ellentétéként a „csönd” életprogramjának helyességén medítál: „az élet egy dallamra pangott / tán jobb lett volna néha / meglelni néma / csönd a te békességed.”

Az eddigi verspéldákból nem nehéz levonni azt a következtetést, hogy ez a „jóslatokkal, visszaütésekkel, a képzetek variációival” építkező líra (Rába György) valójában a tágabb lét vonzásában egyre szabadabb és szabadabb. A különböző szerephelyzetek, képzelte és valóságos élethelyzetek (*Garabonciás*, *Harun al-Rasid ébresztése*, *A szabadság küszöbén*) mint látványok és látomások fontos tanulságokkal szolgálnak. A vers-én könnyedén éli bele magát különböző korok szerephelyzeteibe, otthonosan mozog a mese (történelmi legenda, mítosz) és a valóság övezeteiben, hiszen a „határtalan alakváltozás” (*Vendégségben önmagamnál*) lehetőségeit éli. Az öregséghez való tipikus viszonyulást ez a nézőpont tudatosan átfordítja az idő végtelenségének élményébe. Az elmúlást nem egyszerűen elmúlnak, hanem a „várt madár-lét kezdetének” érzekeli, egyfajta kitel-

jesedésnek, ahol a „hétköznapok / befestendő szürke vásznak / mind határtalan terei / a forma és színorgiáknak”. (*Magántörténelem*). Megállapításommal összecseng *A nagy játék*

kegyence című vers filozofikus életösszegzése: „a végtelen hívása ünnepi / az emberi végességbe rekesztve / s lévén egyetemes játék kegyence / a léteit ereinkben hallani”. S hogy e gondolkodási minta, időszemlélet belső összefüggéseit, erkölcsi alapállását is megvilágítsam, érdemes idézni a *Messze néző* utolsó három strófáját: „Teletömté a napi hír / terroristákról fületem / fényes nászról hősi halálról / mégsem láttató üzenet // Hanem hogy nemzett és fogant / sírkert csöszre folytonosan / hulltak körötte de emelte / fejét mert küldetése van // Mostanra már úgy gondolom / az az igazi a vitéz / aki estéből újra fölkel / esendő mégis messze néz”. Szó sincs tehát arról, hogy Rába György ne venne tudomást az elmúlás kísérteteiről, hiszen számos versében, így az *Arnyékbirodalom*-ban is drámai képet fest a „mindent befaló sötétség”-ről, a „vizumtalan / a kormánytalan ország”-ról, ahol már „nincs többé semmi lehető / csak ábrándok konfetti úrhajói”, de lírája újra és újra túljut a negatív képzeteken.

A felülemelkedést nemcsak a lét és az idő „furfangjainak” ismerete, a szerepekbe és szerephelyzetekbe feledkező játék, a létszomj, a megújuló kíváncsiság segíti, hanem a létezés kozmikus törvényeinek elfogadása. Test és lélek nagy párbeszédében Babitsot és Szabó Lőrincet idéző oknyomozó indultalattal konstatálja: „Ő a lángelme ez a test.” Majd ehhez teszi hozzá azt, amit csakis Ő tud: „Bár keresztülvilágítottam / számos kiöltött fabulát / túltettek képzeletemen / a leleményes nyavalyák” (*A test triumfusa*). Ismét máshol arról ír, hogy miképp lesz krónika a homokszemekből (*Homokszemekből krónika*), hogy „az élet szürküllete / elromlott automata”, mely kiveti hajigálja / a hasztalan beleesett / most a mába öklendezett érmekeket” (*Elromlott automata*), hogy „a papíron jövendők rejtvénye” (*Az írás mire jó*).

Rába György szabálytalanul szabályos életműve (alapvető irodalomtudományi munkásságára itt épp csak utalok) klasszikus értéke irodalmunknak. Ezt a megállapítást csak erősíti az új kötet, mely többé-kevésbé cáfolja az őszike-korszakhoz tapadó képzeteket, hiszen az új versek valódi pionír elszántsággal és felfedező kedvvel hatolnak előre az ismeretlenbe s térképezik fel létezésünk még ismeretlen vidékeit.

(*Liget Könyvek, 2006*)

Baán Tibor

Folyamatosan változó állandóság

(Útérintő – Gergely Ágnes összegyűjtött versei)

„nincs mámor elfogadható,
csak a műves mámor.”
(A költészet méreteiről)

Gergely Ágnes azokhoz a 60-as évek elején induló költőkhöz tartozik (első kötet, az *Ajtófélfámon jel* vagy 1963-ban jelent meg), akik az 50-es évek derekán a lírát meghatározó két irányvonal közül (látomásos–szimbolikus–mitoszi és tárgyiassal–elvont–objektív líra) az utóbbi, különösképp az Újhold (Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes) hatására kezdtek el verselni. De ez az elkötelezettség nem kizárólagos. A költői irányzat tagjaira hatalmas poétikai műveltség jellemző, miután sokfajta impressziót fogadnak be, mind a magyar, mind a világirodalomból. Ezt a tudásukat felhasználva kitűnő formaművészekké, intellektuális költökké válnak, akik nemcsak a hagyomány lehetőségeit aknázzák ki, hanem az újításét is. (Gergely Ágnes, bár azt vallja, hogy nincsenek igazi mesterei, sokat merített a klasszikus modernség [Ady, Kosztolányi, Babits] költői szándékai mellett többek között Illyés, Weöres, Nagy László, Pilinszky, Nemes Nagy, Vas István, Hajnal Anna, Yeats költészetéből, valamint az angol költészet hagyományaiából.) Művészetük fontos jellemzője a nyelvben és a szövegben, mint anyagban keresendő. Lényeges eszköznek tekintik a nyelvet, feszegetik annak határait, kísérleteznek, azzal is, hogy hogyan formálható újra egy szöveg. Ide tartozik Gergely Ágnes mellett Tandori Dezső, Orbán Ottó és Marsall László is.

Az *Útérintő* című kötet alcímében szereplő – *összegyűjtött* – jelző nem teljesen fedi a valóságot. Nem mintha nem kapnánk így is átfogó képet Gergely Ágnes több mint négy évtizednyi költői munkásságáról; csak hogy a költőnő alkotástechnikájához hozzátartozik, hogy örökösen változtat a versek címén, szövegén, a ciklusok hosszán, kötetsszerző elvén. Ez a folytonos variatív jelleg egyfelől a bizonytalanság, másfelől a tökéletességre törekvés kifejezője. Minden újabb kötet magába foglalja az előzőeket, jószerivel válogatást ad azokból is. Az eddigi életműre vonatkozóan úgy tűnik, el kell fogadnunk, hogy vannak olyan korábbi költemények, amelyeket ma már nem lehet fölállalni. Az *Útérintő*-ből főként a pályakezdetés – a legizgalmasabb korszak – versei hiányoznak¹

Az első kötetek tárgyiassal, képies (nem egyszer szürreális), tartózkodó

(már ami a költői beszédmód visszafogottságát illeti) verseit mára önkritikusan szemléli a szerző. A kötetnyitó Hálaadás-parafrazisban visszatekintve megfogalmazza: „*Negyventől tettem magasra a léteit*”, ezzel mintegy sugallva, hogy maga is tudja, mikortól lett jelentős költő. Körülbelül ebben a korban járt már a *Kobaltország* című kötet megjelenésekor, mely mindenképp fontos kötet az életműnek². A korai versek az életképek világát, a mindennapi élet valamely idilli, nem egyszer természet közeli eseményét idézik, és már ekkor megfigyelhető a költői én tárgyiasság miatti háttérbe szorulása is. Általában a második személyűség, vagyis a másikat megszólító beszéd szorítja háttérbe – mintha „nem az én, hanem a kontextusa lenne fontosabb”.³ Gyakori ennek a beszédmódnak az alkalmazása a későbbi lírában is. „*Asztalos Erzsi, dédanyám, / gondoltad volna-é, / hogy a pandúr, aki inni kér, mért megy Arad felé? / Tudta-e kire lőnek ott, és ki volt, aki lőtt, / s mire tapostak a lovak / a fogadó előtt?*” (Egy útszéli fogadóra) A versbeli megszólított (potenciális beszélő, hiszen sok esetben feleletet várnak tőle) a költő tudásával, tulajdonságaival rendelkezik. Bár többször önmegszólításnak is tekinthető a második személyűség, a beszélő (megszólító) mégsem jut el a teljes költői önkifejezésig az ábrázolás folyamatában, inkább műfordító módjára, transzformálás útján közvetíti a mondanivalót. „*Hát testetlen vagy immár, / megtestesült legenda. / Vérekes kötömb, beboltozódta / önmagadba. / Kőcsont gerinceid útja, / tömörit boltív a szárnyad. / Lélegzednek sós légi-hidján / halszag árad.*” (Rekviem egy mézmadárért) Az E/1-ben elbeszélte történetek ezzel szemben valamiféle kollektív, közösen megélt történetek, gyakran szerepjáték jellegűek és imitációs folyamatokban öltenek testet.⁴ „*Hát választottam. / Határok közt kell élni. Módosuló, vad és / nehezen érthető határok közt. [...] szeretlek, Európa. / Hozzad nem kellett hasonlatossá válnom. / Időben és térben te nem kérsz különmutatványt. / Ez a pergamen véges. Végleges. Európai vagyok.*” (A pergamen) A költői én így elrejtőzni látszik a szerep, az utalás mögé, ezzel megnehezíti, hogy hozzáférhetővé, megismerhetővé váljon.

Különösen a *Kobaltország* című (1978) verses regénytől kezdve jelen lesz és egyre nagyobb teret követel az életműben az ironia, a groteszk, a humor, a játékosság. Ezzel együtt a tárgyiasságok háttérbe szorítja a teoretikus megközelítésmód. Mindez változást hoz a költői beszédmód attribútumaiban is: az emelkedett versszéd egyre inkább köznyelvivé válik, vagyis a költőnő már kevésbé kötődik a „hagyomány” nyelvhasználatához,

modorához, sokkal inkább a „saját” nyelv (költői egyéniség) megteremtése lesz a cél.

Előzetes feltevésem szerint az önkifejezés intenciója, a hagyományra utaltság és az imitációra való hajlam egymást meghatározó szubsztanciákként, összefüggésükben értelmezhetők Gergely Ágnes lírájában, és ezt jól példázza a versbeszéd összetettsége. A legfontosabb formája ennek az összefüggésnek – s egy preferenciasorrendben magam is az első helyre tenném Gergely Ágnes költészete kapcsán – az, amit Genette mimotextusnak, imitációnak nevez. Fontos gondolata, hogy a szerzőnek uralnia kell a szöveg jellemzőit, ami egy műfaji kompetencia-modell létrehozását (ismeretét) teszi szükségessé.⁵ Két tétel sorolható ide Gergely Ágnes alkotói szándékai szerint. A „műfaji kompetencia-modell” (bár Genette ezt „epikusnak” nevezi, jelen esetben indokoltan érzem a lírára is kiterjeszteni) számomra egyrésztől előhívja a formai megvalósulásokat, vagyis a versformák és a műfajok közti jártasságot, válogatást, alkalmazást (mint például a Johanna című szonettfolyam esetén, mely azért is jelentős, mert József Attila A kozmosz éneke című ciklusa óta az első szonettkoszorú a magyar irodalomban).⁶ A hagyományhoz való közeltetés tehát újraalkotás ebben az esetben, ami főként a formai és „hangzásbeli” sokszínűségben érhető tetten. Gergely Ágnes sok hagyományos versformát használ, imitál. Alkot többek között népdal, életkép, haiku, szonett, rapszódia, ballada, prózavers hagyományosan „kötött” formájában.

A „műfaji kompetencia-modell” másrésztől könnyen azonosíthatóvá teszi az egyértelmű *alak-idézéseket* is, esetleges *homage-okat*. Ez utóbbi azt jelenti, hogy Gergely Ágnes a hagyományhoz többnyire olyan módon fordul lírájában, hogy fel/megidéz, és rendszeres párbeszédet folytat a líratörténet nagyjaival, rejtve vagy nyíltan idézi, áthangolja soraikat. (A kilencvenes évektől különösen jellemző ez a szándék, az intertextuális eljárások elterjedésének hatására.) Mindez a leggyakrabban célzás, illetve idézet (amit Genette a szorosabb értelemben vett intertextualitáshoz sorol, Riffaterre olvasói észlelésként, „nyom”-ként azonosít, de mindenképpen rövid szakaszai a szövegnek) formájában valósul meg.⁷ Ezekben könnyen tetten érhető a beszélő intenciója, amit sok esetben a paratextuális egységek (pl.: ajánlások, alcímek, mottók) is alátámasztanak, mint például a Barbárság éveiből, a Találka című költeményekben, vagy az Erkölcsei levelek darabjaiban.

Tökéletesen megvalósulnak az előzőekben elmondottak a Hálaadás-parafázisban. Ebben hiányzik ugyan a

paratextuális elem, de a cím, a gondolatosság egysége és az első sor konkrét megnevezése után (sőt, a Petrarca-sonett formai kereteinek megtartásával) az olvasó emlékezetébe idézheti Weöres Sándor Hála-áldozat című versét. Az első versszak majdnem teljesen azonos a Weöres-vers első versszakának hypotextusával, éppen hogy csak a tulajdonnevek cserélődtek. Ady helyett Weöres, Babits helyett Illyés, Kosztolányi helyett Pilinszky áll; ezenkívül, az utolsó sorban a nyomatékosítás kedvéért „*korszellelem és kordivat*” együtt szerepelnek itt. Weöres Sándor versének további részeiben már nem nevez meg újabb hálaadásra készítő elődöt, míg Gergely Ágnes néhány szó meghagyásával, néhány mondat kiegészítésével újabb mestereket idéz meg: „*Ágnes*”-t [Nemes Nagy] és „*Vas Pistá*”-t, majd „*Yeatset*”. A harmadik versszakból csak egy szót („*láng*”) emel saját versébe, az utolsóban pedig ismét változtatásokat eszközöl. Az előzőekben szereplő személyek felsorolása természetesen meg is követeli logikailag a második sor módosítását, így lesz a Weöres-vers „*három költő előtt borul le hálám*” sorából, a változtatás után „*hat nagy halottat burkol gézbe hálám*”. Az utolsó sor már csak egy lényegi szócserét enged meg. A *homok-por* oppozíció épp a „nyersanyagul” választott költemény szerzője előtti tisztelet kifejezése és a két sorral korábbi „*Oltárom nincs*.” [Weöresnek van, fontos helyszíne a hálaadásnak, az áldozatbemutatásnak: „*Oltáromon vadmacska, páva, bárány...*”] kijelentés nyomtatékosítása. Ha az egyezéseken túl tovább vizsgáljuk a verset, a legkézenfekvőbb felvetést a következő mondat rejti: [megtanítottak] „... *hogy meg sose hajoljak / a korszellelem s a kordivat előtt*”. Valószínűleg érdekes lenne azt is megnézni, hogy milyen viszonyban voltak a kordivatallal a versek „szereplői” (Weöres Sándort Kosztolányi, Gergely Ágnest Pilinszky tanította erre), de mindenekelőtt fontos azt megjegyezni, hogy egy Petrarca-sonett valóban nem nevezhető korszerűnek a posztmodern (utáni) korban. Ezek szerint Gergely Ágnes megtanulta a „lekkét”. Ugyanúgy elhárította magát a különféle stigmatizálási kísérleteket, mint ahogy sikerült ezt megtenni Orbán Ottónak is. Költői törekvésük a sokféleségben és a változatosságban valósult meg, mely egyszerre fogadta be a hagyomány és az időszámítás lehetőségeit. (Talán legmegfelelőbb besorolás a *klasszikus és késő modernség* iskolája lehet, a fogalmat irányultságként elgondolva, amely a poétikai és irányzati sokszínűséget jelenti.)

Igen sok további hasonló vonás mutatható fel Gergely Ágnes és Orbán Ottó lírájában, alkotásfilozófiájában. Mindketten hasonlóan vélekedtek a költészet mint mesterség fogalmáról.

Orbánnál talán senki sem tartotta fontosabbnak megfogalmazni gondolatait a versírásról, egyszer egész tematikus gyűjteményt szentelt a témának *A költészet hatalma* címmel.

A legszebb gondolat kimondására *A költő körülírja a mesterséget* című versben vállalkozott: „... *a vers az én szememben / egy darab élet...*”. Gergely Ágnes abban hisz, hogy a költészet a „kimondás” aktusával azonos, így képes változásokat előidézni. Ezt egy bibliai utalással érzékelteti a hetvenes évek végén (nagyjából akkor, amikor az iménti Orbán-vers keletkezett!): „*bármelyik ép mondattól kettéválhat a tenger*”. (És mi a jel?) A történelmi tapasztalat is összeköti őket. Mindketten gyerekként élték át a II. világháború borzalmaival és az édesapa elvesztését. Ennek a költőgenerációnak, egy részüknek bizonyosan, ez irodalmilag is meghatározó élménye marad. Legelsősorban Orbán Ottó lírájában uralkodik el: szinte minden kötetében jelen van a háború értelmetlensége, szörnyősége.⁸ Gergely Ágnes és Orbán Ottó apaképe is azonos forrásból táplálkozik, azonos, külön világot teremtve. Felsejlik benne a múltbeli történelem minden valósága és igen gyakran (a hiány kifejezésében) a jelenre való hatása is.

Gergely Ágnes költészete jól megfontolt állandóságot képvisel. Nem hiányozhat verseiből például az intellektualitás, a hagyomány műves nyelve és napjaink tömör nyelvének paralelizmusa, a klasszikus költészet toposzainak ismételt felfedezése, a gyakori zeneiség, a csiszolt formakultúra; és szintén az állandóságot erősíti, hogy nincsenek feltűnő költészetfilozófiai fordulópontok, látványos átalakulások sem költészetében. Ennek ellenére folyamatos mozgásban, alakulásban lévő líra az övé. Változókéony, mert sok szerepet, formát, hangot ölt magára, és változókéony azért is, mert rendszeresen formálja a már meglévő kótetek tartalmát, a versek szövegét. Általában egy korábban fogant versének esztétikai többletet nyújtva cseréli ki a szavakat, mint például Az ajtófélfámon jel vagy című költeményben. A zárlat: „... *ott fõnn, ahol nincs keresnivalója, / az a szádból kiütött, vékonyka Memphis cigaretta / átégeti a bőrt egy csillagon.*” – az Apu című versben, harminc évvel később kultúrért tudománytörténeti többletjelentést kap, a freudi pszichoanalízisére és a biblikus jelenetre való utalásnak köszönhetően. „... *rossz és rosszabb közt, mint erős gerenda, / átparázslék egy Memphis cigaretta, / a Felsőbb Ennek nincs több, ami fáj – // A falak hült helyén Dávid király.*”

Gergely Ágnes szándékosan nem akar verseiből lezárni, tovább nem alakítható, végső változatot létrehoz-

ni, mert a Gergely-féle állandóság folyamatosan változik, s így egy lehetséges szintézis nélkül, mégis egységében válik szemlélhetővé ez a költészet.

„Ahogy a szobrot átjárja a Semmi és mégsem válik semmivé a test ráépült múltját nem lehet feledni mint a hőses oly tökéletes...”

(Rondo capriccioso:
Mahler a templomban)

(Argumentum Kiadó, 2006)
Hanti Krisztina

Jegyzetek:

- Ellentmond az állandó változtatás intenciójának, hogy ezeknél a verseknél jellemzőbb volt a teljesség, az egységesség, a lezártág igénye.
- Dérczy Péter hívja fel a figyelmet arra, hogy „a kötetek közel teljes tartalmát a *Válogatott szerelmeim (1973) című gyűjteménytől közli*” az *Útérintőben*. Dérczy Péter: A kettévált tenger. (Az ÉS könyve szeptemberben, Gergely Ágnes: Útérintő. Összegyűjtött versek.) In: Élet és Irodalom, 2006. szeptember 29. p. 27.
- Dérczy Péter: i. m.
- Az imitáció Gergely Ágnesnél inkább formai, eljárásbeli mímélést, utalást jelent. Vagy sokszor csupán hangulatok, érzések vetítődnek rá a versbeszélőjének mondandójára, nem annyira direkt és egyértelmű a rájátszás, mint mondjuk Orbán Ottó esetében.
- Az imitáció közvetett transzformációval jön létre egy korábbi szövegből. Gérard Genette: Transztextualitás. (Fordította: Burján Mónika.) In: Helikon, 1996/1–2. p. 86–88.
- Alföldy Jenő: Önvédelem a többiekért is. Gergely Ágnes: Necropolis. In: Tiszatáj, 1998/6. p. 89.
- Gérard Genette: i. m.
- Ellentmondani látszik ennek Marsall László példája. Őt személyes emlékei éltetik a múltból, s ezeket nem feltétlenül helyezi történelmi kontextusba, szívesebben reagál inkább a jelen közéleti eseményeire.

Semmihez méltó hasonulás

(Kalász Márton: Kezdő haláltánc)

„Mind az ima, mind a költészet meghallgatásra vár.”

Beney Zsuzsa

„Mivé leszünk kalligráfus nélkül?”

Tamás Zsuzsa

Kalász Márton költészetéről érdemtelenül kevés szó esik. Pedig kivételes lírai beszéd, vonzóan öntörvényű versművészet az övé. A recepció zavarra talán abból származhat, hogy Kalász alkotásai alkalmasint több

szállal kötődnek az európai s kivált a német költészet- és művelődéstörténethez, mint a magyarhoz. Amit úgy is megfogalmazhatnánk: e művek – irodalmunkban nem szokványos módon – az európai irodalomtörténet eleven valóságában állnak. „Magaslati levegőt szívhatunk Kalász Márton kötetéből” – fogalmazott néhány esztendeje a költő válogatott és új verseit közreadó munka (*A lét elrejtetlensége*, Bp., Szent István Társulat, 2003) utószavában Rónay László. Ha a metaforát jól értjük, nincs okunk nem egyetérteni. Kalász Márton korai verseit még a népies szövegalkatás esztétikája kísértette. Am a versnyelv csakhamar rétegzettebbé, a lírai látásmód pedig árnyalatosabbá vált. Elsősorban a hölderlini dikció emlékezetét hordozó módon, a Rilke-féle versbeszéd örökségét föllevenítőn, általában pedig a 20. századi német nyelvű líra fogalmi versnyelvtanának, mondattani bonyolultságának és létbölcséleti elhivatottságának tapasztalatából merítve költészetünkben szokatlan poétikai tartalmakat. A költő legutóbbi kötetében ez a *hagyománytörténet* ér újabb magaslati pontra.

A *Kezdő haláltánc* három ciklusát 14–14 vers alkotja: csupa 14 soros szöveg. S bár a sorokat nem kapcsolják össze rímek, és sem a szótagszám, sem a versritmus lehetséges kötöttségeire nem ismerhetni rá, pusztán a 14-es szám (s annak következetes jelenléte) szonetteként olvastatja e műveket. Annál is inkább, mivel e verstípus különféle változatainak (a Petrarca-, a Shakespeare- vagy a Bertók-féle szonettek) jóformán egyetlen közös műfaji ismérve éppen ez. Kalász versei a szabályok elvi szigorát csak látszólag hagyják figyelmen kívül: formális hiányukat a beszédmód páratlan feszességével, a képek hézagtalan illesztéseivel s az absztraháló nyelviség erejével ellensúlyozzák. Azt érezhetjük: e verseken mintegy *átörténik* a szonethagyomány, hogy az így nyert szövegforma a személytelen tradíció és az egyedi erőfeszítés közös műveként szólaltathassa meg azt, ami a kölcsönösben egyéni, a sajátban pedig egyetemes lehet. (Az elmúlóban az újjászületőt fölismerni, az időnek alávettett létezésben az időt ajándék többletként azonosítani: vég-ső soron talán éppúgy a „semmihez méltó hasonulás” [*Lomtalanítás*, 37.] idő- és létélménye út-at e poetológiai jelenség, mint az én-tudat éntérsén s az „Álomra sejtés” [uo.] tudaton túli tudásán...)

A kötet Kalász lírájának mindazon *folytonos érnnyé* tett sajátosságait fölvonultatja, amelyek okán az értelmezések rendszerint a hermetizmus és az enigmatikusság olvasástapasztalatát rögzítik. Szokatlan (de a szörend rendhagyásaival következetesen élő) mondatalkatás; regiszterkeverő (ám

mindvégig emelkedettnek megőrzött) versbeszéd; kihagyásos (éppen ezért erőteljesen megszólító) retorika. Választékosan idegen kifejezések és sejtetően tájnyelvi szavak váratlan egymás mellé rendelése. Személyesség (a családtörténeti szálak révén) és tárgyiasság (a művelődéstörténeti irányok hatásaként); s mindez nyelvi és versnyelvi reflexiókkal s önreflexiókkal sűrűn átszöve. (A művészi beszéd mélységét Kalásznál rendszeren éppen a versnyelvi reflexivitás, a depoetikus elvontság szavatolja.)

A hagyományokhoz, szövegekhez és személyekhez való, jelzett és jelzetlen kapcsolódások (ajánlások, mottók, idézetek, megszólítások, hommage-ok és szerepversek) föltűnően nagy száma a kötetben a tisztelet gesztusát állandósítja. De nem csak azt: legalább akkora nyomatékkal mutat vissza e líra történeti tudatosságára, illetve öntudatának történeti meghatározottságára. Arra, hogy Kalász versei pontosan tudják: amit tudnak, nem saját tudásuk, még ha nélkülük – ugyanúgy, ugyanakként – nem volna is tudható.

Egyéni utakról adnak számot (ha mégoly vázlatosan is) és közösségi tapasztalatokkal számolnak el (esetenként csak egy-egy fölvilantott képben) a kötet írásai; s mindeközben szükségszerűen hangulati és közéleti szélsőségeket, némi egyszerűséggel: miszticizmus és rezignáció szélsőségeit szembesítik (s helyezik el alanyukat a szélsőségek között). Szélsőségeket – a „még ma átjutsz / egy tűzőbb oldalra” (*Költők emlékezete [Utcai harc]*, 14.) reménységétől „a mindenkori sötétben” (*Méhfarkas*, 24.) végzett munka ethoszáig; a „Nyelven átkelni” („*Der tanzende Tod* –” [*Vékonyka jég]*, 34.) finom fogalmazású nyelvfilozófiájától az „Olvastak rég a holtak gondolatainkban – / félt, ma nemigen?” (*Delft*, 46.) kétyeltől árnyas történelemképeig; a „Viseltes léttudat” (*Távol Duinótól*, 47.) szikár számvetésétől a „nekünk szánt levéltetés” (*Summa*, 56.) transzcendens vigaszáig.

A *Kezdő haláltánc*, miközben a megszólalásforma kivételes egyenmőségével és a látásmód rendkívüli koherenciájával hívja fel magára a figyelmet (az *emelkedetten elégikus* alaptónust igen finoman hangolja csak *el* egyszer a tragizáló létfölfo-gás hangütése, másszor a keresztényi bizakodás szölama), nem szűkölködik különleges hatású, emlékezetesen nagy versekben. Ilyen az azonos hermeneutikai alapállás kétséges elérhetőségével számot vető episztola (*Levél a másik metaforáról*, 23.); a lélekjelkép gazdag szimbolikáján átszűr, megrendítően bensőséges gyermekkori emlék lirizálása (*A lepke*, 31.); a feltámadás teológiáját személyes sorsképletté átrajzolni igyek-

vő költemény (*Summa*, 56.) – és a sor, izlésünk szerint, folytatható volna...

•

Hogy a Kalász-féle versnyelv (és világkép) esztétikai természetét jobban értsük, rendhagyó kitérő gyanánt érdemes egy művet közelebről is szemügyre vennünk. Beszéd- és szemléletmódját, nyelvi-poétikai állagát tekintve a *Holland part* jellegadó darabnak tetszik. Lássuk!

HOLLAND PART

Ahol világosabb az égbolt, ott – az [már a tenger.
Aki erre így megrázkódik? Igaz, [imént még Middelburg napos, fagyos, holland farsangját várva. [Február összege, töprengj, ki nézi meg ilyenkor a tengert. Inkább beljebb vacog, s a kocsi [ban mégis meleg van. Bevallatlan se [fél, aki mégse látta a tengert? Forduljunk vissza, kint még hide [gebb – addig, lehet. S vígabban szorítsa össze száját [kedvesem, a világos égkaréj alá értünk – közben. Ez a város kis [város, ma a szélvihar se tudja néptelenné tenni. Valamit [hord a tér fölött; se fényközöny, fény-tengerifű – télig közönyös, [most fölszakadt nyárlevél. Talán melankolikus parti kóborló [derekáról a kendő. S itt neked csupán a dűne lépcsőjén kell föl [lépned. Ragyog minden: Add a [kezed. Aki mégse látta a tengert, s nem [tehet viszont-ajánlatot – üdén csak sóhajt: Istenem. „Nyújtsam tenger kezem?”

A műben a lírai megszólalás emelkedettsége dialogizáló versbeszédben teljesedik ki. A választékos szóhasználat és irodalmias mondatformálás a nyelvtani személyeket váltogató, meg- és felszólítással is élő, a kérdés és az idézett beszéd eszközeit is kihasználó retorikát alapoz meg. Kérdés, talán meg sem válaszolható, hogy ki beszél s kit, kiket szólít meg? miféle grammatikai közösséget takar a többes szám első személyű igeragozás? illetve a vers alanya végig ugyanaz a személy-e? Kérdés, amelynek tisztázását a történetelemeket épp csak fölillantó lírai szölam sem könnyíti meg. Sőt. Az epikus szál (mondattani eredetű) szakadozottsága, a narratív rend (nyelvi lényegű) töredezettsége az élmény (s egyáltalában: a mindenkori – nyelven kívüli – valóság) kérdéses elbeszélhetőségét tudatosítja. Februári kocsiút a holland tengerparton: jóformán csak ennyi bizonyos; jószerivel csak ez adja magát szűzsének illő vázlatként.

A jelentéstani összetettség szóra bírásában a szöveg motivikus megalkotottságának vizsgálata ígérhet eredményt. Mindenekelőtt a gondolatritmus-szerű ismétlésalakzat („ki nézi meg ilyenkor a tengert”, „aki mégse látta a tengert”, „Aki mégse látta a tengert”) által is nyomatékosított *tenger*-motívumot érdemes komolyan vennünk. E kép hagyományosan transzcendencia-jelölő trópusként viselkedik; gyakran idézve föl az út, az utazás, a távolság és az idegenség, a titokzatos és ismeretlen lehetőségek képzetét, képzetkörét is. A metafizikus jelentésirányultságot a vers több helyütt egymásba épülő fény- és térszimbolikája is erősíteni látszik: a világosság képei („világosabb az égbolt”, „világos égkaréj”, „fényközöny”, „fény-tengerifű”, „Ragyog minden”) és a magasságjelölők („égbolt”, „égkaréj / alá értünk”, „tér fölött”, „fölszakadt”, „föllépned”) a (száraz)földi, emberi világ határain túlra helyezik a versbeszéd hangsúlyait. Nem mellékes mozzanat, hogy e konnotációs mezőket rögtön a fölütés egymás mellé rendeli, a fény, a fent és a tenger együttes jelenlétének relatív tapasztalatát közvetítve: „Ahol világosabb az égbolt, ott – az már a tenger.” A zárlat logikája pedig már nyíltan a szakrális (pár)beszéd alkalmát szolgáltatja: az oximoron („üdén” vs „sóhajt”) révén finom nyomatékot kapó fohászkezdeménnyel („Istenem.”), az arra érkező, jellemző mód szelíd kérdésként artikulálódó válaszszal („Nyújtsam tenger kezem?”), illetőleg a kéz kölcsönös nyitást, önzetlen bizalmat kifejező, archaikusan szép kettős motívumával („Add a kezed.”, „Nyújtsam tenger kezem?”).

Ha figyelembe vesszük még, hogy a szövegben mindehhez az utazástoposz kifejezett színre vitele s a bolygó hollandi asszociációs többlete társul, úgy – e megközelítésben – a *Holland part* a közös keresés verseként tűnik föl; olyanként, amelyben a személyközi viszonyok a tapasztalaton túli tartományokhoz teremtenek – ha közvetlen utakat nem is, ám legalább – viszonyulási lehetőséget. Mégpedig a(z ontologikus) határhelyzetet jelölő „part” címmé emelt ígérétevel...

A part – tenger, föld – víz archetipikus kettősségében kódolt létértés a létet végső soron az emberi és az isteni egymásra utalt minőségének dialogikus viszonyaként érti. Olvasatunkban ebbe az ontoteológiai hagyományba kapcsolódik bele Kalász Márton verse is. A „befelé figyelő lassúság” (Vasadi Péter) művészi erényét mint általános létstratégiát ajánlva föl az olvasónak, a létezőnek.

•

Kalász Márton – Rilke után, *szabadon* – megírta a maga Orpheusz-

szonettjeit. Az olvasónak nincs más dolga, mint olvasni azokat. A recenziens e pillanatban nem tud elképzelni nehezebb és szebb munkát ennél.

(*Ráció Kiadó, 2006*)

Halmi Tamás

Elveszett benne az idő

(Dalos Margit: *Kődünnögések*)

„Hochbaum Adélkának fiatal korában volt egy nagy szerelme, aki elhagyta, és Hochbaum Adélka azóta ilyen”. De milyen? Bolond? Vagy csak sajátságosan másképpen gondolkodik azóta a világról, mint az őt körülvevő emberek? Soha nem bonthatjuk ki e megállapítás igazságtartalmait, hiszen mindent befed már a minden korábbi történetést porrá és temetővirággá változtató idő. Hochbaum Adélka emlékeztetének, személyiségének körvonalazható maradványait is. Azt már a történet nyitányában tudjuk, nagyjából hogy néz ki, milyen lehet a külseje a regényidő jelenében Hochbaum Adélkának: „lehajolva néztem a két lábszáramat, és akkor láttam, hogy elvesztek róla a vádlik, és úgy álltam ott, mint a vadgesztenye bábuk a pálcika lábukon; beszurva a dudorodó cipők talapatába.”, egymásba kuszalódó belső történéseit s az ezekből kiinduló asszociációs váltásokat pedig a regényfolyamaton belül követhetjük nyomon. Ám, hogy milyen volt a maga valójában ez a hajdan virágzó, s a regényfolyamat idejére kortalan vénséggé aszott nőalak, azt elmosta az a könyörtelen valami, amiről Hochbaum Adélkának már a továbbiakban nincs tudomása.

A prózaírodalom a tizenkilencedik század második fele óta ismeri a modern embernek az idővel lezajlott küzdelmeit, pl. az abszolút jelenidő fogalmát, a gyorsan változó világidőnek könyörtelen szilárdsággal a végsőkig ellenálló prózahős figuráját, akinek sorsa – jelleme minden tisztasága, szilárdsága ellenére – a tragikus bukás. Gondolom, elég itt illusztrációképpen Mikszáth híres hőse-re, Olej Tamás alakjára gondolnunk, aki időben megáll, sziklaszilárd jelleméből kifolyólag képtelen egy, magát újnak mondó – valójában aljas és számító – külvilág elvárásainak megfelelni. Ismeri az időnek kitett, s az abban felmorzsolódó hőst is Krúdy, Camus és mások regényeiből, és számos más, az írói világmegfogalmazások kísérleteinek áldozatairól szóló változatot.

Dalos Margit mindezekhez képest egy, a világirodalomban is kevésbé meghonosodott időviszonyulást választott, egy olyan hős figuráját, akiben valahol, valamikor elveszett az

idő. Hol? Mikor? A nagy szerelem elvesztésekor? Vagy amikor megerőszkolták az orosz katonák? Meghökkenő, de a cselekménysor szempontjából nézve mindkét sorsfordító-nak tűnő mozzanat futó, jelentéktelen epizód csupán a történetfolyamatban. A történetmesélő nem árulja el, milyen hatással volt e két esemény a központi figura életére. Még azt sem lehet mondani, hogy az az eseménysor, ami a jelenben lezajlik, egyáltalán bármiféle előzmények következményének volna tekinthető, hiszen Hochbaum Adélka mindezekre az eseményekre nem, vagy csak homályosan emlékszik. A jelen Hochbaum Adélkájának ugyanis (már?) nincs nemisége, nincs nő-tudata, sőt, valójában ember-tudata, személyisége sincs, pontosabban mondva: ebből kifolyólag egyáltalán nem lehet nemiség-tudata sem, tehát nem is emlékezhet arra, hogy vele mi történhetett akkor, amikor nő lehetett egyáltalán.

Hochbaum Adélka egészen egyszerűen primitív, érzékelő „lény”-nyé változott – ebben a formátumban találkozunk vele –, akinek pusztán ösztönös reakciói, reflexei vannak a körülötte élő világ mozgásaira. És ebben van a lényeg. Múltja a szinte egyetlen programként naponta látogatott temetőben nyugszik, jövője nincs, jelene pedig végképp zavarossá alakult. Az életében zajló valóságos történések folytonosan összekuszálják homályos emlékezetfoszlányok, fantázia-törmelékek. Hogy Hochbaum Adélka melyik világban él valójában élete adott pillanataiban, csak nehezen körvonalazható.

A külső regényidő eseménysora éppen ezért csak látszatra halad lineárisan előre, s a valóságban igen rövid leforgású, nagyjából egy-két hónapra tehető, vélhetően augusztustól a tél első jeleiig, körülbelül november végéig. A központi figurában bent rekedt időfolyam ennél jóval hosszabb, évtizedeket ölel át, ám semmi köze a linearitáshoz. Csigavonalban halad, a saját szeszélye szerint, inogva, bizonytalanul, mint a regényhős araszolgatása az utcán, s hatalmas tömegével szinte maga alá gyűri, a személyiség fölött eluralkodó erejével állandóan átrajzolja, gazdagabb valóságával víziószerűvé, ezáltal szimbolikussá alakítja a jelen történéseit. A külső tér ennél fogva alig valóságos, valósága jöllehet, csak a Hochbaum Adélkával szemben ellenségesen viselkedő kövekre korlátozódik: az utca kövezetére, a nehezen átlátható járdaszegélyekre, a temető avarral behintett murvájára, sírköveire, az ismerős házfalakra. Mind-mind az élettelenység, az idegenné váltság közegei. A belső tér viszont megtelik élettel, jobban mondva: olyan valaha élt

világ kísérteteinek életével, akiknek valósága már jóval régebben beköltözött valami „panelba”.

Megdöböntő regény a *Ködünyögések*. A magyar irodalomban szinte egyedülálló s különleges hangulatokkal megtöltött. Ilyen áttételes gyönyörűséggel ugyanis kevesen szóltak a történelemtől s annak az emberben lenyomatként továbbélő következményeiről.

A regény ugyanis arról az egyetlen történelemtől szól, amit annak viharai közepette az egyes ember egyáltalán átélhet, s amit belőle az egyes ember még személyes sorsá képes lepárolni. A személyiség önmagánál, egzisztenciájánál fogva képtelen, soha nem fog, de nem is jut eszébe évezredekben, évszázadokban, történelmi folyamatokban gondolkodni. A köznapi ember számára csakis egyetlen történelem létezik, s az nem más, mint amit a maga szűkösre húzott világán belül átél. Az az arisztokratikus, mindennapi szemszögből cinikusnak is mondható, milliók halálát, háborúit, pestisjárványait stb. két mondattal helyre rakó történelem, a történetírók könyvekben olvasható, nagy egyetemességben gondolkodó történelme a mindig, csakis a saját jelen idejében, napjait előre araszolva élő, köznapi embertől tökéletesen idegen megfoghatatlan és kibetűzhetetlen világ. Ugyanis virtuálissá szelidíti azt a valóságost, ami a benne létező saját elhullajtott véréről, a saját fájdalmas pusztulásáról, a saját, személyes elnyomorodásáról szól. A történelemmel – legalább is rövid távon – mindig baj van. Ugyanis a történelem itt és most minden esetben: Hochbaum Adélka és az ő története. A homályba vesző, egymásra rétegződő időtartományokban megnyilvánuló valóság, ahol semmi nincs a maga helyén, s amit Hochbaum Adélka nem is kereshet, mert nem találna meg sosem, hiszen az általa megélt történelem leképezhetetlen szimbólumává vált későbbi életének. Az aggá száradt Hochbaum Adélka egy egész, magákepezte szimbólumerdőben botorkál, akár a temető felé veszi az irányt, akár a tükereshez.

Egy ilyen, Hochbaum Adélkáéhoz hasonló történetben nem mozoghatnak élesen megrajzolt figurák, mint ahogyan ebben az eseménysorban sem létezhetnek célszerű folyamatok. A történetmesélésnek sincs belátható és folytonos iránya. Az Adélkát körülvevő néhány alak, Mauzi és lányai – valami áttört fényvel megvilágítva – ebben az iránytalanná vált időben mozgó puszta árnyékek, homályos kísérőkként odavetítve Adélka időlenné vált alakja mellé. Nem lehetnek részesei Adélka életének, amelyben még ő maga sem rendelkezik úgynevezett valóságos világgal, így a vágyvilág, egy általánosnak mondható cél

beteljesítésére sincs esélye. Mindenki csak az Adélkában elveszett idő szimbólumrendszerén belül létezhet, még csak nem is viszonyulásában valamihez, hiszen a valami vagy valaki, ha már szimbólum-értékűvé válik, a továbbiakban nem viszonyulhat többé máshoz, mint valamely szimbolikushoz. S ha magáról a fő figuráról, Adélkáról sem tudhatunk meg kiindulópontként felhasználható érdemlegest, hanem csupán szimbolikust, akkor már elvárhatjuk, hogy a mellékfigurák is csupán jelzésértékű árnyékok maradjanak. A Dalos Margit-féle ábrázolástechnika követelményei szerint: a holtak és az elköltözöttek az öregkori agy természetének megfelelően élesebbeként jelenvalók, az élők pedig a holtaknál elmosódottabb kontúrokkal ábrázoltak, ezáltal megszabadítottak mindazoktól a fölösleges tulajdonságoktól, s az általuk képviselt, elvelselhetetlen jelenidőtől s annak beláthatatlan következményeitől, amelyekkel ugyanez az agy és megromlott fizikum már nem akar megbirkózni.

Ekképpen kapunk a regény által egy olyan emberi történetet, ahol már korántsem a külvilágban élés kényszerűen ható kíváncsi rendszer és egy külvilági időfelfogás dönt arról, mi hogyan történjen. Hochbaum Adélka számára a külvilág egyébként is fölös nyűgként, nehezen megoldható nehézségként jelentkezik.

Hochbaum Adélkának a regényidő jelenében lezajló élete: ballada. Minden, háborúk pusztításait, egymást követő zsarnokságok uralmát megélt ártatlan ember balladája. Ballada a régi műfaji meghatározás értelmében, miszerint: a ballada nem más, mint tragédia dalban elbeszélve. Hochbaum Adélka élete olyan ballada a történelemtől, egymásra rétegződő szimbólumokban elbeszélve, amelyben a részvét állandó jelenlétén kívül szinte nincs is megrendítéssel operálni akaró tragikus elem, sőt, minden a groteszk határain egyensúlyoz, úgy, ahogyan annak idején Karinthy képzelte volt a remekműről: egy szál pózna csúcsán egyensúlyozva hegedülni...

Nagy erénye a regénynek, hogy mindvégig elsősorban a dalt hallhatjuk ki belőle. A többnyire hosszú, több tagmondatból álló, nagyon szép dallamvezetésű összetett mondatok sajátosan ringató hullámzásait. A szinte etüdnovella-szerűen rövidre vágott fejezetek tematikai ritmusát.

A regénynek a közvetlenül érzékelhető történetmesélésen, a történetmesélés ürügyéül szolgáló szimbólumrendszeren kívül a harmadik, legnyilvánvalóbb eleme az imént említett egyszerű szövegzene, amelyen keresztül mindez megvalósul: „*Kánokban fogok vassikongással és dünnnyögéssel, kőszikongással és ködünnyögéssel újrmondani mindent, előlről újra,*

addig, míg benne nem lesz minden, elejétől kezdve egész a végéig; addig mondom, míg össze nem áll minden, szépen, szépen, egymásutánban és mégsem, előlről kezdve és mégis visszafelé, de mégsem visszafelé, mert a csodálatos kis Boldogasszony is mindig megvolt, csak én nem tudtam róla, tárta a két karját, csak én nem láttam, ki kell bontani az időből, a dunai sódérhegyekből, a pince falából, a tüskés hegyoldalakból, ahogy a homokból is kikapartam; úgy kell előlről mondani, zenélni, énekelni mindent, hogy a cinóber-cöllin-arany szín is rajta legyen.”

Így szól a regény zárata, ezen a prózavers dalolású hangon teljesedik ki a ballada-ének a történelemtől, s egy emberről, akiben valahol, valamikor, valami miatt elveszett az idő. Ha volna még irodalom Magyarországon, ezt a regényt nagyon meg tudná becsülni...

(*Orpheusz Kiadó, 2006*)
Kemsei István

Tóth Krisztina: Vonalkód

(Tizenöt történet)

Hogyan változtatja meg egy műfajváltás a szerzői névhez rögzült olvasói elvárásokat? Például a lírai beszéd meghatározta viszonyulás – akár a szerzői attitűdöt övező elképzelések révén – milyen előzetes befogadói kondíciókat tart fenn, és ezek mennyiben módosulnak egy másik műnem, a helyébe lépő prózai megnyilatkozás közbejöttével? E kérdés a maga általános hatályán túl azért is különös joggal tehető most fel, mivel Tóth Krisztina tizenöt történetének gyűjteményéről e változás tekintetében nemcsak annyi mondható az a fűlészövegek szokásos – szükségképpen jelzésszerű – stílusában, hogy a költőnő a verseskönyvek után ezúttal prózai kötetet ad közre. A szerző eddigi alkotói tevékenysége ugyanis – meglehetősen széles körben – magának a líraiságnak, azaz a líraolvasás jelenkori elvárásaival különösképp összhangzó kortársi alakításoknak egyik legpregnánsabb megnyilvánulásaként értelmeződött. Megkockáztatható, látványos sikereit többek között éppen azzal érte el, hogy magas szintű mesterségbeli tudással alkalmazta a későmodern költészeti formáknak az ezredfordulón leginkább aktualizálható – így minden megújításuk mellett a közelmúlt formatajáró markánsan emlékeztető – hatáselemeit. S hogy mindehhez a befogadás gender-szem-

pontjai – köztük az „érzékeny lelkű, kifinomult költőnő” sztereotípiái mint egy romantikus ízlés máig tartó (és önmagukban egyáltalán nem kifogásolható) vejejárói – mennyiben járultak hozzá, az bár más, eddig kevésbé tárgyalt, ám egyre fontosabbnak és relevánsabbnak tűnő kérdéseket vehet fel. Mindenesetre a *Vonalkód* recepciójának alighanem a két legmeghatározóbb eleme (lesz) e két megközelítési lehetőség találkozása: egy odaértett-megtapasztalt líraiságból kibomló epikus hang kihallása és a gender által kijelölhető értelmezési irányok mozgásba lendülése. A kettő persze nem feltételezi egymást eleve, de kétségtelenül megalapozói lehetnek egy újabb – jó néhány elemében már most jól érzékelhető – művészi sikernek.

Ami a szövegek „líraiságát” illeti, azt a legfeltűnőbbben egy átfogó, minden többszólamúság ellenére az *egyenes beszéd* benyomását keltő hang *vallomásos* karaktere hívja elő. E kétféle – narratológiai és modális – jellemzéssel pedig a szövegek formatanának talán legfontosabb rétegéhez közelíthetünk. Az epika többszereplős „kevert beszéde” ugyanis elvileg – az arisztotelészi poétika óta – a lírai „egyenes beszéd” megkülönböztetve értődik. Ha a dialógusok ellenére valamiképp mégis az egyenes beszéd összefogó ereje érzékelhető, akkor ez annyit jelent, a szereplői szölamok fölött kidomborodik egyfajta közös nézőpont, szintetizáló perspektíva, az elbeszélőnek a cselekmény minden pontját és szintjét átható jelenléte. Első látásra mindez a szubjektív, mindentudó, cselekményét és alakjait teljesen átlátó narrátor attitűdjét sejteti. Ugyanakkor az elbeszélői és a szereplői tudatoknak hasonló egymásba-nyitása éppen a modernizálódó – lírizálódó – próza jellemvonása is lehet. A *Vonalkód* poétikája narratológiaiilag ez utóbbi irányba tart olyképp, hogy egyúttal másik alapelvének, a lírai „vallomás” dikciójának szokásos – egy bensőségből kiáradó jelentés egyeduralmára építő – stratégiáját is megbontja. Tóth Krisztina novelláinak elbeszélői szölamja, a történetmondó egyes szám első személyű én-formája ugyanis úgy közelít a saját nézőpontjából a többi szereplő világának tartalmaihoz, hogy e találkozásokat nyomatékkal és szinte kiszámíthatatlanul *hatnak vissza* a beszélő állapotára. Vagyis e megközelítések hangsúlyosan a szituációk olyan értelmezettsége szerint zajlanak, melyeket jórészt a többi szereplő idegensége határoz meg. A memória keretében foglalt vallomás – a múlt elbeszélése – magát a narrátort (pontosabban egykori énjét) teremtő folyvást újjá és szinte meglepetésszerűen rátörő élmények hatására. Az emlékező vallomás elemei így nem a „feldolgo-

zott” traumák és átgondolt tapasztalatok birtokában létesülő kései pozíció viszszatekintéséből bomlanak ki, hanem – természetesen a fikción belül – sokkoló elevenséggel hatják át a közlő és a közlés jelenvalóságát. Az „érzékenység” nem más ekkor, mint a beszélő identitását alakító-kikezdő hatások elszenvedése: nem pusztán egy állandósult szubjektum szeizmográfja, hanem magának a szubjektum átteremtődésének egyik közege.

Ebből következően a régmúlt sem a prousti mnemotechnika szerint kerül elő a szövegekben. Nem két én (az emlékező és a felidézett) találkozása, „összeolvadásában” éri el itt célját az emlékezés, ellenkezőleg: az egykori én még inkább eltávolodik, még inkább idegenné válhat a jelenbéli visszatekintő számára. Tóth Krisztina novelláiban így a memória megosztó médium: az (egykori) ént mint másikat (mássá válót) viszi színre, hogy mai elbeszélője olykor egyetlen ponttá, olykor szinte „üres deixissé” zsugorodva artikulálja magát egy folyamatszerűen megragadhatatlan (és felépíthetetlen) személyiség-történet romjain. „Úgy látszik, nincs itt senki.” – hangzik a *Lakatlan ember (Határvonat)* utolsó mondata, miután a vasutas lekapcsolja a villanyt a váróteremben, ahol egyébként ketten is fekszenek, köztük az én-elbeszélő. E lefokozó megállapítás tehát a történetmondás logikájából is levezethető, annak mintegy metaforájaként értelmezhető. A *tolltartó (Írányvonal)* zárata hasonló hatással mondatja ki az egykori iskoláslánnyal a vétkét, mintegy rácsodálkozva – s az olvasót az előreláthatatlan „slusszpoén” élményében részesítve – az egykori tette („Én voltam az.”). Azokban az esetekben pedig, ahol a múltbeli történések megkerülhetetlenül fájdalmas erővel élnek tovább, s a jelen kiiktathatatlan meghatározóiként kerülnek elő, ott sem a személyiségét képző folytonosság, hanem a széttöredezettség formációi szerint mutatkoznak meg, már-már montázszerű szegmentáltságukban. A *Vaktérkép (Életvonal)* szövegében például erőteljes montírozással, vágásszerűen tevődnek egymás mellé az egyetemi vizsga, a korabeli politikai események, a szerelmi válság, az otthoni nyelvi sablonok mozzanatai. A környezeti és a szituációk álomszerűen váratlan áttűnései – a cselekmény kihagyásai – egyszerre jelölik egy alany távolságtartó idegenségérzetét és a körülmények folyvást közbeszóló, leküzdhetetlen hatalmát, az autonómiát kikezdő, egyre megrázkódtatóbb kiszolgáltatottságot.

E mnemotechnika igen érdekesen és hatásosan korszerűsíti – fejlesztí tovább – az érzelései tapasztalatokra támaszkodó asszociativitás modern

eljárait. Hogy a múltnak látványként és hangzás-ként őrzött – a tudatból általuk lehívható – formációi mellett az ízek, a szagok, a színek válnak bizonyos jelentések hordozóivá, az természetesen a modernitás óta különösképp gyakori képletnek tekinthető. Am előfordulásuk általában egy bensőség megerősítését, legalábbis a külvilággal szembesülés esztétista fölényét-különállását volt hivatott kitéjesíteni. Tóth Krisztina szövegei viszont mindebben szintén az én, az individualitás markáns kontúrjai kiformalódásának akadályozását, legalábbis korlátozását mutatják, gyakran társítva az emlékképeket egy másik modern motívummal, az egzisztenciális alaptapasztalattá növekvő undor érzetével. Ha csak arra gondolunk, hogyan kanalazza Krúdy Gyula novelláiban Szindbád a húsleves, akkor még feltűnőbbé és nyomatékosabbá válhat a *Lakatlan ember* (*Határvonal*) én-elbeszélőjének háborzongató viszolygása ebéd közben. A szagok és az ízek hasonló iszonyata inkább Édes Anna benyomásait idézheti fel Kosztolányi regényéből. S talán ezen a ponton kockáztatható meg a kitérés – a Szindbádé helyett az Édes Anna érzékeléséhez hasonlítás okán – a „női” tapasztalásnak tulajdonítható, legalábbis részben innen származtatható elbeszélői modorra.

Mindenekelőtt a szövegekben manifestált érzékelés sajátosan szelektívnek tűnik – azaz nyilvánvalóan másként válogat a lehetséges környezeti hatások között ahhoz képest, ahogy az egy „patriarchális” rend (diszkurzus) elvárásai szerint megszokott. A hangok hallásának és a látvány látásának egyik legérdekesebb megnyilvánulása pl. azon epizód, melyben az auditív és a vizuális benyomások a személyiség azonosságát legalapvetőbben kifejező-artikuláló nyelvi jelekhez (a névhez és a személyes névmáshoz), valamint e jelek érzékileg tapasztalható utaltjához, a testhez kötődnek, illetve éppen ezt a kötődést mondják fel. *A tolltartó* (*Irányvonal*) szerint „vannak történetek és közben van sors”, vagyis valami, ami nem lehet a véletlen eseményekhez ragaszkodó elbeszélés tárgya, noha általuk mutatkozik meg. Az egyik kislányt baleset érte, s az iskolalányt okolta: „A nevetem hallottam, azt a nevet, amire általában fel kellett állnom a padból, ki kellett lépnem és a névhez tartozó test hangján meg kellett szólalnom: jelen. Ez hát a jelen, ez a valószínűtlenül tág udvar a gesztenyefákkal és a levegőn át rám mutató kézzel, a név pedig immár örökre és megváltoztathatatlanul azt a személyt fogja jelölni, aki a Rudas Rolandot fellökte, aki hallgatott

makacsul és egyre a szétfutó gyökereket nézte [...]. A névhez tartozó test később is hallgatott, a tanári kérdésekre megátalkodott csönddel és rezzenéstelen, üres tekintettel válaszolt, a nevével pedig olyan rendetlenül és feledékenyen kezdte viselni, mint a kardigánt és tornaszakot, amelyeket minduntalan otffelejtett valahol. Szereplője lett annak az iskolaudvaron látott fura filmnek, amelyet az Én látott, amelyben Ő bűnösnek találtatott, s amelyet immár nekem, a névnek kellett folytatnom az egyformán indigókék napok során át. – Énekórán a hozzám tartozó nevet énekelni kellett. Röhejesnek és megalázónak találtam, semmi hangom nem volt, de elénekeltem, ha szólítottak.”

E jelenetsorban a név mintaszerűen az „apa nevéként” funkcionál a kifejezés lacani értelmében, azaz a tudatot strukturáló nyelv egyik mesterjelölőjeként, a csak „patriarchális” dimenzióban kifejezhető – az apától örökölt – szimbólumként, melynek „női” jelentése nincsen. Azaz ami női, az innen nézve felfoghatatlan, nem is létezik, legfeljebb csak valaminek a hiányaként utalható. E név parancsként – illokutív gesztusként – is elhangozhat: fel kell állni a padból a hallatán. Sőt, jelölő hatalmával – és e hatalmat birtokló használatával – a testet is elidegenítheti az éntől. A test így harmadik személyben – az éntől elidegenedett „szereplőként” – reagál a környezet felszólításaira, de ezáltal a hozzá tartozó nevet is magával „viszi”, leválasztja az én öntudataról. Az „apa nevének” ilyen eltávolítására, a szubjektumból való kioltására – s egy másik, ettől független, a testét (öntudatának forrását és jelölőjét) immár színre vitt alakzatnak tekintésével „Én” feltételezésére – csak a lacani antropológia bizonyos elhárításával nyílik lehetőség. Ezért nevezhető sajátlag nőinek e diszkurzusforma, mint a testnek és a névnek az alanyt így megteremtő és birtokló elveknek a tagadása – ami persze, mondani se kell, nem okvetlenül függvénye az életrajzi értelemben vett szerző nemének. A névvel azonosulás elfogadhatatlanságát és fájdalmát pedig eléneklésének groteszk követelése külön is nyomatékosítja.

E „feminin” aspektusú nyelvhasználat, úgy tűnik, kevésbé támaszkodik a jelölők (szavak) határozott – korlátozott? – vonzatú-tartalmú jelentéspotenciáljára, ehelyett folytonosan elcsúsztatja-elbizonytalantítja a szavak és a mondatok akár relatíve rögzítendő irányát, s főleg a pillanatnyi, az esetleges, a múltját és jövőjét olykor szinte elfelejtetni akaró, csak az adott szituációban felcsillanó életértelmezés szá-

mára enged utat. Az emlékek – egy sors mítoszai – ezáltal lényegében ritualizálódnak, vagyis jelenbéli kezelésük (felidézésük) a történeteket abba a szertartásba játssza át, mely az alany egyedül aktuális horizontját képezi. Talán megkockáztatható, az emlékezés mítoszi (emlékezőn narratív) karakterével szemben a mítoszi narratíva ilyen jelleme újrateemtő ismétlése (rituáléja) lehet az, ami e relációban a „gender” szempontjai szerint ragadható meg. A *Hideg padló* (*Színvonal*) cselekményében az elbeszélő(nő) előbb megszenvedti a Japánba utazás viszontagságait, angolul próbál boldogulni a kínos helyzetekben, de ott-tartózkodásának legfontosabb mozzanatait az egykori szerelmével eltöltött időszak felidézése és néhány dokumentumának szertartásos elhelyezése jelenti. Az elmúlt idill egyes pillanatairól cédulákra írt mondatok tanúskodnak, annak a kommunikatív játéknak a maradványaiként, mely az intimitás szavait annak idején nem beszéddel, hanem írással közvetítette. A szertartás lényege tehát e cédulák kultikus búcsúztatása, a „legmegfelelőbb” helyen hagyása valahol a Császári Palota környékén. Hol a metró vágányai közé, hol egy áruházi perselybe, hol a földre, hol egy fa odvába kerülnek a kis papírlapok, tartalmuknak és a hozzájuk fűződő, csapongó érzelmeknek megfelelően. A szertartás célja egy múltbeli állapothoz kötődés felszámolása, ilyen értelemben a „gyász munkája” és befejezése. Ez pedig akkor következne be, ha a közeli vagy a távoli jövőben valakik megtalálnák a cédulákat és „elolvassák” – már amennyire a japán tekintet felfogni képes a magyar betűket. „Meg fogom érezni azt a pillanatot, amikor az utolsó mondat is elműlt belőlem, akárcsak a harag, amit a repülőtéren éreztem. Elműlik majd a fájdalom, a megbánottság, és csak a kívánságok fehér helye világít majd, mint a nusa íratlan papírcédulái.” Az írással eltávolítás – idegen közegbe illesztés – gesztusa azért lehetséges ekkor, mert az egyébként élőnyelvi beszéd egyes tartalmai valamikor lejegyzésre kerültek, s jelentései anyagszerűen kezelhetőkké váltak. S a nyelv anyagi-mediális aspektusával válik végrehajthatóvá a gyász ritusa: a megszabadulás a „belül” (az emlékezetben) anyagtalannul élő mondatok hatalmától. E mondatok materiája tehát egy értelmezhetetlen kommunikatív helyzetbe kerül, immaterialitása viszont épp ezzel veszíti el addig kiiktathatatlan erejét, jelenlétét. Így oldaná ki (gyógyítaná) ezáltal a látható nyelv anyaga a láthatatlan nyelv anyagtalanságát. Az emberi tudatnak és mnemotechnikájának

ilyen árnyalása kétségkívül napjaink prózájának legkifinomultabb megoldásai közé tartozik.

Ugyanakkor éppen ezzel ellentétes, tehát az emlékezés fenntartó erejét foganatosító művelet az emlékképeknek közvetlenül a képzelet terébe írása, vagyis az irrealizálásukkal végrehajtott „anyagtalánítása”, fikcionalása. A *Take five (Törésvonal)* sorai szerint „Miklós nem volt többé létező ember, csak egy személy, aki leveleket küldözgetett, melyek nem egy létező élet híradásai voltak, hanem valami fikció rafinált bizonyítékai, mintha saját magának írt volna, hogy bizonyítsa, a képzeletében élő test nemcsak vágyainak sziluettje”. E gesztus nyomán pedig a név (jel) nem képes „arcot adni”, csupán az egykori tapasztalás merő nyelvi nyomaként-maradványaként marad fenn: „Miklósnak pedig továbbra sem volt arca, csak neve...” És ezen a nyomvonalon – a képzelet szférájában – nyílik út egy másik férfi megismeréséhez, akiről szintén úgy tűnt, „nem volt létező személy, csak éji lidérc...”. Ezek az összefüggések a kötet epikai formanyelvének olyan koherenciáját teremtik meg, mely a leginkább magyarázhatja egyre bontakozóbb széles körű sikerét, mondhatni népszerűségét.

E hatáselemek ezúttal is – miként a szerző lírai műveiben – sokat merítenek a későmodern művészi világkép hagyományaiból, konkrét utalással pl. a létezés „törvénye” fölfelülésének és összeszővődésének József Attilára hivatkozó meglátásaira. A képzelet így végül nem egy szétmálló-imaginatív szféra közegének bizonyul, hanem e törvény észlelésének is, mely a szétomló test lacani víziójával szembesülve döbbenhet rá személyes létének és bármifajta önazonosságának feltételére. S az én-érzékelés ilyen távlatúra lépve képesek e szövegek a hétköznapi tipikusnak is mondható történeteit úgy artikulálni, hogy mindez, ami egy szubjektumot dekonstruál bennük, egyúttal magát a feltétlen személytelenység paradigmáját is illúzióként látatja. A novellák beszélőjének sokféle arca nem egyetlen arc „rovására” törik szét, énje inkább óvatos-gyengéd átmenetekként akarja őrizni és formálni önmaga sokoldalúságát – minden említett megrázkódtató kényszer ellenére –, mint egy múlt folyamányát és a „damilként csillogó szövedék” jövőjére várakozás alanyát. Tekinthető ez tehát olyan sajátos líraiságnak, melyről fentebb szó esett, s mely talán a leginkább járul hozzá ahhoz, hogy Tóth Krisztina műve napjaink kiemelkedő epikus alkotásai közé sorolható.

(*Magvető Kiadó, 2006*)
Eisemann György

A szöveg köntösében

(Jász Attila: fékezés)

(Improvizációk ugyanarra és másokra)

„ahogy egyik a másikra néz
Eüridiké végleg a ködbe vész”
(nehéz fények)

Eüridiké sorsa nem Orpheusz kezében van – talán senki nem értette ezt annyira határozottan, mint Rilke. Eüridiké nem birtokolható, hiszen olyan test, ami már nem önmagára zárul. Olyan szem, amiben már nem látható semmiféle másik. Az egyre inkább érzékelhető napvilág sem – azt csak Orpheusz érzi. Eüridiké az ének az a része, amely eltűnni vágyik egy testből, térből-időből, hogy a más ne önmaga másika legyen. Mindezek ellenére követi Orpheuszt, míg az vissza nem fordul.

Jász Attila új könyvét, a *fékezést* olvasva az a benyomásunk támad, hogy ennek az európai kultúra számára oly fontos mítosznak egy nagyon sajátos újragondolásával – újraéléssel – szembesülhetünk. Aki figyelemmel követte Jász Attila költészetét, bizonyára azonnal érzekelte az alkotói folyamatosságra való törekvésnek azokat a nyilvánvaló és rejtett jelzéseit, melyek elsősorban előzetes szövegek, különböző architektusok szövegalkotó elemmé dolgozásaként jelentek meg. Tehát a szerző Orpheuszként igyekszik betemetett szövegeket a sajátjában napvilágra hozni. Ez az eljárás egyfajta koncepciózus koherenciát teremtett, s ennek egyik, most már világosan kirajzolódó következménye a Jász-versek szegmentációjának a sajátossága. Úgy tűnik, hogy a kötet, mint autonóm szerkezeti egység alárendelődik egy nagyobb ívű koncepció elvnek, ami radikálisan tagadja a lezárulás-újrakezés, eltűnés-előtűnés hagyományos alkotói logikáját. A *fékezés* című kötet verseinek nagyobb része az ezt megelőző kötet, *A szökés gyakorlása* szövegeinek újairódása – a szavak időn történő átmosása –, felszínre hozatala. Ez az orpheuszi gesztus azonban azt eredményezi, hogy a szöveg által felszínre hozott maga is szöveg. A szöveg marad a szövegek hozadéka, a vers pedig néha belül marad az irodalmi eljárások pusztá működtetésének körén.

Jász Attila költői fejlődésének főbb pilléreit nem a kötetek és a közöttük megképződő viszonyok adják, hanem a vers, az összerendeződő szavak által születő szótest. Am ez a szövegegyesség is lemond önmaga berekesztéséről, hiszen a kötet verseiben a szerző felszámol minden grammatikát érvényesítő nyelvi jelet. Az interpunkció hiánya elmosza a verseknek mint egy-

ségeknek a materialitását, így a szemantikai tömörülés számára csak a kisebb egységekben való stabilizálódás lehetősége marad. Az egyes szó és a kötetek közti szabad átjárás olyan poétikai felületet hoz létre, melyen az egyes szövegszegmensek egymásra és egymásba íródását (egymásba olvashatóságát) nem akasztja meg a címek hangsúlyozott kijelölő, tagoló funkciója sem. Ez különösen a hosszabb opuszokban – kvartettekben – szembetűnő, hiszen ezekben a címet pontosító, magyarázó paratextus követi. A paratextus elsődleges funkciója a fentiekén túl a versek személyhez kötése, azaz látszólagos lokalizálása a lírai térben. A teljes névként státusa stabilizálhatatlan, hiszen a konkrét szöveggel együtt megjelenik önmaga előzményvalósága s az ebből fakadóan megképződő jövőidejűsége is. Éles szemmel veszi ezt észre Bertók László is, aki a kötet borítójára írott ajánlásában jegyzi meg, hogy „*mintha egyetlen, vég nélküli (sietős) mondat volna Jász Attila új könyve.*” A koncepcióban és modalításban fellelhető homogenitás poétikai rendezőelvként való érvényesítése József Attila szép szavával olyan „egyívű égboltot” képez, melyben éppen a versbeszéd nyitottsága válik a szövegesülés záro mechanizmusává. A nyitott szövegszerveződés folyamatos önmagán túlrá tekintése vagy a monogramhoz, névhez kötődő szövegidentifikálás egyfelől érzelmi-esztétikai elköteleződéseket jelöl, másrészt a szöveget mintegy kiírja a szerző fennhatósága alól, hiszen ezek a versek jól láthatóan az ajánlásban megjelenő név már tipizálódott nyelvi alakzataiba lépnek bele. Azt is mondhatnánk, hogy a versek egy már foglalt nyelv újrafoglalásai akarnak lenni. Az ilyen értelmű szerzői elköteleződés nem merül ki az irodalomban, sőt szinte hangsúlyosabbak a képzőművészeti-zenei nyelvek tematizációi. A versekben megjelenő szerzői tapasztalat vállalt közvetettsége és közvetítettsége Jász Attila költészetének kezdetektől fogva alapvető sajátossága, ám korábban ezek a széttartó regiszterek kevésbé identifikáltak önmagukat, tehát nem veszélyeztették a szerzői hang autonómiáját. A *fékezés* című kötetben mintha elgyengülne annak a hangnak a szuverenitása és ereje, melynek a szövegteremtő énről kellene hírt adni önmaga hitelesítése érdekében, hiszen a szövegek mögül kiíródó én a lírában pótolhatatlan. A szöveg teste nem helyettesíthető a szerző testét. A tapasztalat közvetítettsége által a szó nem a beszélő én helyettesítésében nyeri el végső funkcióját, hanem a hasonló elemekkel (mások szavaival, szószerveződéseivel) való közvetlen-ségi viszonyában. E poétikai felis-

merés következménye egy sajátos önreflexív intonáltság, a líra egy olyanfajta tükrö-stádiuma, melyben a tükrök – a szövegek – nem a kívülágra, hanem önmaguk másikára nyílnak.

A líra így értett episztemológiája a szerzőt informálisan kirekeszti a maga által teremtett vonatkozásrendszerből.

A szöveggel, a mondottakkal szembeni intimitás és bensőségeség elvesztésével a „többiek” külső referencialitása válik mérvadóvá. Az a metonimikus szerkezet, mely a születő szöveget beleveti egy szinte áttekinthetetlen szövegtenger heterogenitásban is azonos anyagszerűségébe. Az így születő szöveg úgy körvonala az egy nem szándékolt én-t, hogy az a szerzői én tekintete számára mint önmagáról leváló idegenség jelenik meg, s mint ilyen, önálló hangként válik érzékelhetővé. Ez a hangkéréső, hangteremtő igény Jász Attila költői fejlődésének olyan konstanciája, ami az egyébként divergens-polivalens poétika egyik fontos összetartó eleme. A *fékezés* című kötetben elmozdulás figyelhető meg abban a tekintetben, hogy az örökségként vállalt kulturális kódok öndemonstrációja mintha megszüntetne minden föléjük rendelt szölamot, s a hangok olyan látszólagos pluralitását teremt meg, ami a kötet több versében mint az *ars poetica* tematizációja rögzül. Ebben az összefüggésben a szerzőség abszolút modelljének *Fernando Pessoa, Paul Auster, Kosztolányi Dezső és Weöres Sándor* tekinthetők, akik műveikben kimeríthetetlen leleménnyel dolgoznak azon, hogy a szerző és a szerzői hang között olyan áttételeket teremtsenek, amelyek az értelmezést nyomoziati tevékenységre kényszerítik, és állandóan szembesítik bármiféle énkonstrukció pusztá grammatikalitásával. „Van egy pont, ahol a könyv kezd átvenni az ember életét” – idézi Jász Attila Auster nevezetes gondolatát a *pillanat vilámfényében* című versben. A nyelv önhatalmú tevékenységének alávetett és pusztán azáltal definiálódó szerző tehát a műben mintegy tükrörben tekint önmaga még ismeretlen mivoltára. Divatos kifejezéssel élve Jász Attila könyvének központi kérdése: a versek felől olvasva ki / mi a szerző? Ahogy a szöveg olvassa az őt írót, úgy teremtődik az ennek újabb és újabb árnyalakja:

„a vers is olvassa őt
a mindenkori költőt

az egyszerre macsó férfit
s az egyszerre kéjnit
különbön el se tudná dönteni
ki beszél a versből”

(az eltűnés nehézségei)

Ez a nyomozás, melyben a mű keresi a szerzőt, az alkotás elsődleges inspirációjaként jelenik meg, hiszen a hang azonosítása a hang szölamba tartásával válik csak lehetővé, de a hangrögzítés egy őt mondó metanyelv működtetését feltételezi. A nyelv körforgásszerű önkereése teremt meg azt a szövegek, kötetek közti szabad áramlást Jász Attila költészetében, ami a fentebb említett „egyívű égboltot” eredményezi a költői pályát illetően. Visszatérve a cím és a paratextus funkcionális kérdéséhez, azt mondhatjuk, hogy éppen a fentebb elmondottakból következően a látszólag éles szövegmegszakítások, a nyelv áramlásának szándékolt megakasztásai mégis inkább a szövegek szövetbe szerkesztését végzik, azaz a megszólaltatott regiszterek az erős önkijelölések ellenére „bele vannak simítva” egy konszenzuális és önmaga belső szabály(talanság)rendszerét működtető nyelviségbe, mint *ars poetica* centruma. Ez a centrum az a metanyelviség, mely eldöntetlenségi viszonyban áll az általa kontrollált / kontrollálhatatlan nyelvbe való feloldódás és önmaga ezen nyelvekben történő feloldásának dilemmájában. Az esztétikai cél nyilván valamiféle transzparenencia megteremtése vagy az eldöntetlenség tiszta formáihoz való eljutás. A leíródás nyelvi-irodalmi folyamatának képzőművészeti-festészeti modelljét a kötet Tóth Menyhért kései képeiből elvonatkoztatott esztétikai szemléleten keresztül modellálja:

„besétálni egy színbe
miként egy ismerős házba
ezt szereted volna mindig
hátha ez a megoldás

hazamenni a fehérbe
miért ne?!
vissza kellene találnod
mivel a kép eltávolodás”
(a fehér fény kora)

A fehérhez való eljutás (aminek kapcsán kérdésként vehető fel, hogy visszatalálás-e vagy előrejutás), a pure poesis vizualitása olyan felületi erőter megteremtését célozza meg, ami paradox módon fekete lyukként a felé tartó áramlásból mindent képes magába zárni. Ilyen értelemben a kötet egyik kulcsszavának tekinthető a szövegtest több versben megjelenő motívuma. Ebben a költészetben a testszerűség, korporeitás elsősorban szövegek térbeliesüléseként válik érzékelhetővé, és a teret itt és mostba szegmentáló tényyszerűség megszólítatlan, illetve reflektálatlan marad. Az a veszély, amit fentebb a lírai én szöveggel való helyettesítésében jelöltünk meg, ebben a vonatkozásban jól érzékelhető. Ha a szöveg mögött nehezen ragadható meg egy szuverén lírai

én, az autonóm személyesség testszerű valósága, akkor valójában nemcsak az én vesz el, hanem a szöveg „szemei is befele fordulnak”, s pusztán önmagukra nyílik kíváncsiságuk. Az a szenzibilitás, ami a könyvben tetten érhető hangot jellemzi, alapvetően immateriális, elsősorban intelligibilitása miatt. Rendkívül beszédes a kötet amúgy hangsúlyos testalakzatainak természetete. Megjelenik a test ideális modelljeként a *mintha egy macacs csiga* című versben, ami Michelangelo Dávidjához fűzött pajzán álgenézis. A márványból faragott test, a műalkotás absztrakció az emberről, pontosabban idea, aminek a valódi test örökké csak árnyéka lehet. A testtematizáció különböző formáiban megfigyelhető másik domináns testalakzat az angyal. A motívum felbukkanásának gyakorisága azt mondatja velünk, hogy a *fékezés* című kötet valamiképpen az *angyallátók* artistikus közösségét teremt meg, azaz a teljesen különböző művészi formálásmódokból, esztétikai meggyőződésekből fakadó divergenciák mögött mint fókuszpont tűnik ki az angyal lényének érzékelése. S bár az angyal alakja a kötet több versében is a hagyományos attribútumok felszámolásával íródik be a versekbe (*kerekfejű / sánta és félénk angyalok* vagy *vágott szárnyú angyali lény*), mégis megőrzi testtelenségét, s egyfajta idealizáció nyelvi formája lesz, s léte nem tartja azt a terhet, amiben Rilke az angyal lényegét látja. („*Iszonyú minden angyal.*”)

A kötet leginkább antropomorf testalakzata a holttest. A kötet három hommage-et tartalmaz (Petri György, Holló András és R. T. emlékére). Az ezekben a versekben megjelenő proszopopeia elsősorban az aposztrophé révén élőszzerűvé teszi ugyan a megidézett alakokat, a test mégis holtjának materialitásban jelenik meg:

„bujkáló hold csak egy folt
csak a test
mely felett a lélek még
ott lebeg

se nem élő se nem holt
mint akit
csak a volt vonzása tart
össze”

(a test és a lélek pici dalaiból)

A test itt olyan materialitás, amely a nemlét irányából kap formát, hasonlóan ahhoz, ahogy Maurice Blanchot beszél a holttestről. „*Előttünk van valami, sem nem az élő személy, sem pedig valamiféle valóság: nem ugyanaz a személy fekszik előttünk, aki életében volt, de nem is valaki vagy valami más. Aki itt van, bár feltétlen nyugalma olyan, mintha megtalálta volna helyét, nem teljesíti be a teljes jelenlét igazságát. A halál felfüggeszti a helyhez fűződő viszonyt, bár a halott*

rátamaszkodik teljes súlyával, mint az egyedüli alapra, ami megmaradt számára. Ez az alap valójában nincs többé, a hely hiányzik, a holttest nincs a helyén. Hol van? Nincs itt, ugyanakkor máshol sincs, talán nincs sehol? Akkor viszont a sehol van itt.” A holttest tehát a semmire záruló forma.

A Jász Attila verseiben megjelenő én-ek ezeknek a paradigmatis testalakzatoknak a létmodalitását testesítik meg. A velük viszonyba állított én mint test tulajdonképpen szövegek kereszteződése, zenei és képi tapasztalatok kerete. Elsősorban lezár(hat)atlan tér-idő kiterjedés, ami / aki sétáikor, utazásai során szövegek, képek és zenék között sétál, hiszen az empirikus látványvalóság mintegy a belőle való kilépés feltételrendszerévé válik. A létsíkok közti váltások a lehetséges empirikus ént kiírják az általa teremtett valóságból. Ebben az összefüggésben rendkívül beszédes a kötet bevezető verse, *A Teljességről suttag*, melyben a lírai én hangsúlyozottan egybeesik a szerzői énnel, hiszen a szöveg éppen a szerzői én legitimálását végzi el. A *szökés gyakorlása* című kötetből átszerkesztett szöveg egy *hang* bejelentése és bejelentkezése.

A Teljességről suttag

ott

egy távoli de ismerős hang
a telefonban hogy folytassam
amit elkezdtem ne hagyjam abba

Hang szól a hanghoz, mondás indítja meg a mondást a kölcsönös láthatatlanságban. A menekülés, a szökés Jász Attila költészetében oly meghatározó szándéka valójában szökés testből a hangba, hangból a másik hangba. E szándék mellett azonban újra és újra megjelenik a „visszatérés” iránya is, visszatérés valami nehezen definiálható végleg elvesztetbe, egy olyan létezésbe, aminek csak a pusztá hiánya érzékelhető, igazi tartalma már nem. Nem egyszerűen nosztalgikusságot eredményez ez a hátratekintés, sokkal inkább az orpheuszi pillantás tragikus szituációját idézi. A hátratekintés Eüridikére – a múltra – az én érvényességének az ellenőrzése. Ha a múlt mint leendő jövő mögöttem van, látható, akkor a jelen is érvényessé válik. Orpheusz saját jövőjét húzza maga után az éjből a fénybe, a testlenségéből vissza a testbe. Az esemény valódi téje azonban a saját test, melynek létfeltétele a másik. Jász Attila verse úgy tör a napvilágra, hogy a mögötte lévő szöveg mintegy bűvöletben tartja, irányítja szavait, miközben a saját szó életre kelti ama másikat, amely létének feltétele. Napvilágra hozható-e szóval a szó, testet adhat-e az, ami maga testtelen, vagy már elszakadt az őt teremtő testből. Valójában ezek Jász Attila poétikájának alapvető kérdései. Olyan kérdések ezek, amelyek

mélységesen meghatározóak irodalmi gondolkodásunk jelenében. Egyszerre jelenítik meg a nyelvben a játékot, a szöveg örömét és azt is, hogy a nyelv mindenfajta megnyilatkozásban is megőrzi az őt mondóra vonatkozóan egyfajta transzparenciát, tehát nincs olyan én, aki képes lehet önmagát a nyelv leplébe rejteni. A nyelv visszatekint az őt mondóra, tükröként nyílik rá. Jász Attila versének tekintete úgy tükröz verset, dallamot, képet, ahogy Orpheusz pillantása tükrözi Eüridikét. A hangsúlyos pillanat a hátratekintés. Előtte Orpheusz számára a láthatatlan is látható, utána már a látható is láthatatlan.

„folyton csak önmagamról írok
magamat rejtem el
és minden látszat ellenére
nagyon szeretném

ha valaki
megtalálna egyszer”
(a rejtély megoldása felé)

Jász Attila, az elveszett hang kutatója minden megtalált hangban önmagát találhatja meg, és minden elvesztett hangot csak önmagában találhat meg. A nyomozás folytatódik, az azonosított nyomok a versek. Eüridiké leginkább önön testlenségében lett Orpheuszé.

(Alexandra Kiadó, 2006)

Komálovics Zoltán

azírásöröme

(Szalai Zsolt: *sörülökazerkélyen*)

Jól testesíti a kortárs fiatal magyar költők útkeresési törekvéseit Szalai Zsolt első önálló, *sörülökazerkélyen* című verskönyve. A vékony kiadványba, akárcsak a korábban Sütő Csaba Andrással közösen létrehozott ikerkötetbe (ennek kapcsolódó része *A romantika posztulása* címet viseli), újabb versei mellett fordításokat válogatott a szerző. A klasszikus szövegek átültetéseitől – melyek külön ciklus nélkül is plasztikusan illeszkednek a kötet korpuszába – a változatos tematikájú saját alkotásokhoz az intertextuális utalásokat tartalmazó, vendégszövegekre épített versek képezik az átmenetet.

A befogadó számára már a beszédes, alternatíván tagolható cím érzékelteti az íráskor atmoszféráját, a szerzői alapállást, ugyanakkor interpretációs bázist teremt. A két potencia – Sör, ülök az erkélyen / S örülök az erkélyen – első egysége összefügg (a szesz birtoklása, illetve az adott élethelyzet öröme), a második pedig megegyezik. Az erkély mint locus

különös szemlélődési pontot biztosít a mindennapi élet jelenségeinek enumerálására, az előtollul emlékek, olvasmány- és életélmények megidézésére. A megfelelő feltételek, körülmények teremtik meg azt a fajta temperáltságot – némiképp közhelyesen ihletnek is nevezhetnénk – a szerző számára, aminek következtében könnyed kézzel vezeti „spirálfüzetébe”, hinti a papír-barázdákba verssorait. E nyelvi vestigulumok mögött, a jelzett lehetséges hármas oszthatóság ellenére, pedig – különösen, Nietzsche szavával: az epoptok számára – kirajzolódik az a szöttes, melynek néhány szála vörös fonálként húzódik Szalai Zsolt eddigi életművében: a német romantika és holdudvara. A válogatás ugyan, az alkotó szubjektum szándékának és lehetőségeinek megfelelően, némiképp önkényes, mégis figyelemre méltó intellektust, a „techné” elsajátításának magas fokát mutatja. A „megértés megvalósulása” válik nyilvánvalóvá *A romantika posztulása* Körner- és Tieck-átültetéseknek vonulatát teljesítő, a *De mindig előjön az új c.* ciklusba beemelt Hölderlin- (*Naplemente, Diotima*), Novalis- (*Hű némaságban...*) és Nietzsche-fordításokban (*A hatalom akarása, 696. töredék*). A szegényes magyar műfordítás-irodalomban rendkívül fontos a megfelelő képzettséggel rendelkező és tehetséggel bíró fiatal alkotók jelenléte, s hisszük, Szalai Zsoltra ezen a téren is nagy jövő várhat (egy válogatott fordításokat tartalmazó kötet összeállítása ezért kívánatos és a jelzett irodalom továbbélése, megújulása szempontjából hasznos lenne). Másrészt a klasszikus értékek átmentésével, a hagyomány továbbélővé tételével általánosan erős ellenpólus képezhető – erre kétségtelenül költőnk is rájátszik – a poszt-poszt-poszt, etc.) modern „költészet” dilettánsoknak kedvező hulladékával, a dekonstrukció elméleti zírzávara mögé rejtőzők egymás mellé dobált képekből tákolt szöveg-özöneivel szemben. A romantika és a holdudvar – mindenekelőtt a Sturm und Drang Magyarországon teljesen ismeretlen irodalmának felfedezése által – „posztulása” szép költői hitvallás, olyan forrást biztosít, melyből Szalai Zsolt lírája folyamatosan megújulhat.

Az autentikus átültetések mellett részben ezt a diskurzust erősítik a vendégszövegekre épített vagy a nagy szellemi elődök (és kortársak) írásművészetét megidéző versek. Utóbbi típus pregnáns példája a Nietzsche több gondolatát egybeolvasztó *Gyanakvó alászállás*, valamint a Heidegger bedolgozó *Világzás*, a szerző persze mindkét esetben szemléletesen hagyja kéznyomát a szövegen:

„(...) korszerűtlen korszellemtelen ösztönösség szemtelen Dionüszosza a korlátokat (el) apály s dagály áldatlan áldozatául mondja

ki s váratlanul általmegy, nemhiába immár, cél nélkül a dekadenciába...

(und kehrt zurück mit Zarathustra in [sich])”

illetve:

„(...) de legvakabbak az istenfiak. Mert tudja az ember is meg az állat is házát hová rakhatja csak őket nyomja a gond rejtélyből nincs hiány tedd amit muszáj és ne foglalkozz \$ammyvel húzd át a Ét. Világás van.”

A grafikai megjelenítés (a fenti példákban a pénzemek jelei) érzékletesebben bomlik ki, nagyobb funkciót nyer a képversekben: az új dionüszia poharában és a szellemes alátétben, az erotikusan évődő (egyszersmind a figyelemfelkeltésként mindig új primitív versformákat felfedező alkotókat karikírozó) *Tanga rólad* fehérnemű-vonalában, az *ingerküszöb alatt kúszik* (kulcs?) formájában, vagy a *Fafaragásba* tipografált „idősödő arc”-ban.

A kötet darabjainak nagyobb hányadát a szerelmi tematikájú versek teszik ki. Az első találkozás élményét merevítí ki a költői szerep klasszicizálásával (a Hölderlin-altéreg egyszerűsmind a pillanat időtlenné tétele, a szerelem örök mivolta mellett szól) a *Hölderlin találkozása a dámákkal* c. költemény, melyet még eklektikusabbá tesz a kötetlen sorokra koppantó népies refrén:

„(kőkényszemű csajogány
babám lettél Nachtigall
Judít, Judít – recece!)”

A „kőkényszemű csajogány”-t emeli éterivé, idealizálja Diotimává egyfelől a fentebb említett Hölderlinfordítás, másrészt a cinkos, befogadó éjjeli város díszletei közt kergetőző *Miközben Diotima a szabadságról értekezett* és végül kozmikusan a *Diotima az apostagi kertben*:

„S te, Diotima, hitedben pihensz.
A felhők alatt semmi nem vonul már,
ami visszatért, hű marad, téged ölel,
mert észrevétlen az évszakok folyama,
ruhád elsimul a lankán, parttalan
[tengerár az élet,
egyre erősödő dagály, ahogy kék pilantásod előnti a folyót.”

Az első találkozástól a bálványépítésig, az önazonosság feladásáig (*melléértem magamnak*), a „másbanönmagánállevés”-ig hosszú út

vezet. Ennek stációit villantja elkapott pillanataival a „tevékeny esztétika” (die tätig’ Ästhetik) működését szemléltető *kényelmesülünk*, a *Lábaközi táncok* szerelembe esése, az alteráló narratívákkal való leszámolás (*Alternarratíva*) – ehhez rendelve bizonyos értelemben a nosztalgikus, ám az évek távolában érzelmi distanciával felidézett *Katarzina Kudra* –, az önfelelt csók hangulat-, illat-, íz-analógiái, a Másik távozása előtt a jelenlét bizonyosságának elnyerése (*Amit itthagysz*), s a hiány távjának lepergetése (*Allandóan következel*). Végül így nyernek értelmet az *Alternarratíva* jellemzően „szalai-zsoltis” sorai:

„Die Lieb ist frei gegeben
und keine Trennung mehr
s a Kussban nincs több miért...”

(A kurzív vendégsorok Novalis *Himnuszok az éjszakához* c. művéből származnak, a Kuss nyelv-játék a szó német (csók) és magyar (csönd) jelentésével, utóbbi pejoratív szóhasználatban.)

Az erkélyi „sörülés” (a hölderlini torony-ülés mintájára) ujjgyakorlatai, kávéházi és kocsmasztalok sikerült szó-szöveisei a vegyes témájú versek. A *Madárjáték* nyelvi ágboga, a régi kávéházat, mint középkori szentélyt felidéző hangulat (*A kávéház nosztalgijája*), egy kiskutya eleven bohósága (*Filip*), az *apokrif párlatok* a *Szélcsetornában* rögtönzése, a *hogy holnap és más nap* kozmikus futópályáján abszolált körök a legváltozatosabb helyekről átemelt idézetekkel spēkelve. De mindenekelőtt és fölött: az ars poetica-érvényű *Valami credo*, a kötet kulcsverse. Az örök magány szép apológiája.

Szalai Zsolt első önálló verseskötönyve kétségtelenül jelentős szellemi teljesítménye a kortárs fiatal magyar irodalomnak. Ebben a tekintetben méltó folytatása az ikerkötetnek, s értékét csak emelik Varga Judit illusztrációi. A ciklusok megszerkesztettsége azonban, az első kettő (*sörülökazerkélyen*, *Alternarratíva*) esetében a kötetegész szempontjából meglehetősen inkoherenciát mutat, ezért a jövőre nézve célszerűbb lenne talán tematikus köteteket megjelentetni (ebbe is bekerülhettek volna pl. kizárólag a szerelmes versek). Emellett óvnam a tömegtermeléstől, hiszen tehetsége-sebb, jobb költő annál, hogy egyazon téma variációival (gondolok a visszatérő költői képekre, szó-kapcsolásokra) töltse ki a rendelkezésére álló felületet. A romantikus életezés mai apologétájaként pedig verseiben akár távolabbról is meríthet, különösen a középkori német költészet (mint a német romantika meghatározó forrása) hathat termékenyítően. Mindezek tekintetében – nyilván olvasói

nevében is – kíváncsian várhatjuk, milyen irányba izmosodik Szalai Zsolt poétikája.

(FISZ, *Hortus Conclusus* sorozat, 2006)

Szemes Péter

A másik történelem...

(Zalka Csenge Virág:
Útban az ég felé)

A hazánkban reneszánszát élő történelmi regényektől több ponton is eltér a szintén történelmi elbeszéléseket tartalmazó kötet. Márton László, Láng Zsolt, Darvasi László, Esterházy Péter művei – hogy csak pár kiemelt szerzőt említsünk a műfaj művelői közül – mind megegyeznek abban, hogy az ábrázolt történelemhez egy olyan regénypoétikát is rendelnek, amely már magában foglalja a történelem elbeszélhetőségének kérdését is. Márton erősen metanarratív elbeszélő, regényeinek tétje, hogy mennyire lehet hiteles a múlt és annak ábrázolása, Darvasi legendát gyárt a történelemből, míg Esterházy az anekdotából próbálja kiépíteni a történelmi hitelesség látszatát. Mindez azért történik, mert regényeik lényege nem csak a múlt egy szegmensének bemutatása, hanem a történelmi narratívák működésének irodalmi feldolgozása is. Zalka Csenge Virág elbeszélései azonban még burkoltan sem foglalkoznak ilyen elméleti kérdésekkel, az ő prózapoétikája nem feszeget narratológiai vagy episztemológiai problémákat. A szintén a témában alkotó Hász Róbert legújabb művéhez hasonlóan (*Künde*) történeteket akar csupán elbeszélni, amelyek a múltban játszódnak.

Az elbeszéléseket jobb híján „női történeteknek” is nevezhetnénk a szó legpozitívabb értelmében. Fő jellemzőjük ugyanis a szépség és a könnyedség. Se vér, se háború, se drámai jelenetek, ezek után egy tipikus „férfi olvasó” azt is kérdezhetné, hogy mi jó lehet akkor az elbeszélésekben? Pontosan ez: egy másik történelem. Az irodalomtudomány egyre erősödő irányvonala a feminista irodalomkritika, ahol különbséget próbálnak tenni „férfi” és „női” nyelv között. Az elméleti iskola szerint a „férfi nyelv” évszázadokon keresztül elnyomta a női megszólalási formákat és a posztmodernben a női irodalom ezt a „férfi” hagyományt próbálja megbontani egy új nyelvhasználattal, narratológiával stb. Amikor Zalka Csenge Virág kapcsán használjuk a „női” fogalmat, akkor a fentiek csak nagyon halvány nyomokban jelentkeznek, a „női” ebben az esetben leginkább azt jelenti, hogy szép.

A kötetben három hosszabb elbeszélés található. Az első az *Alheit* című novella vagy kisregény. Háttértörténetében Árpád-házi Szent Erzsébet gyermekkorát áll. 1207-ben kezdődik a történet és 1221-ig, Erzsébet Lajossal kötött házasságáig tart. A kor szak egyik jelentős eseménye volt II. András nejeinek, Gertrudisnak a meggyilkolása, amelyből Katona József megírta nemzeti drámáinkat. Zalka Csenge Virág azonban nem választ az elbeszélés központi eseményéül ilyen drámai konfliktust. A történetet egyes szám első személyben meséli el egy Alheit nevű lány, aki Wartburgba utazik Erzsébet kisasszony nevelőjeként. Az elbeszélés háttéré – ahogy szerzője is jelzi a mű végén – történetileg hiteles. A benne szereplő történelmi személyek mind éltek (pl.: Klingsor, Walter von der Vogelweide stb.), sőt, a mellékszereplők – pl. Gida, Erzsébet játszópajtása – is szerepelnek a korabeli krónikákban. Az elbeszélés Szent Erzsébet történetéből három epizódot emel ki: leendő férjével, Lajossal való gyermekkorai kapcsolatát, vallásos meggyőződését, amely megkülönböztette a többi gyermektől, végül pedig a kenyér rózsává változtatásának egy lehetséges születését mutatja be. A legenda szerint a gyermek Erzsébet kenyeret csempészett ki a szegényeknek Wartburg várából. Mikor vőlegénye, Henrik megkérdezte, mi van a kötényében, azt válaszolta, hogy rózsák. Isten nem akarta, hogy egy ilyen szent életű lány hazudjon, ezért a kenyeret valóban rózsává változtatta. Az elbeszélés két ponton tér el a legendától, egyrészt a köténybe nem a fiatalon elhunyt Henrik tekint bele, hanem a későbbi férj, Lajos, aki megsajnálva a hazugsága miatt pironkodó lányt, azt válaszolja neki, hogy „Elisabeth... ezek tényleg rózsák!”. A narrátor nem ad támpontot arra nézve, hogy egy csodának tanúja-e az olvasó, vagy pedig egy szerelem születésének, ezzel pedig nem csak megmagyaráz egy legendát, hanem ügyesen meg is őrzi azt.

Az elbeszélés két központi figurája, Alheit és Erzsébet, abban hasonlítanak egymásra, hogy nem felelnek meg környezetük elvárásainak. Alheit vándordalnok szeretne lenni, ami nem való egy úri kisasszonyhoz, Erzsébet túlságosan csendes, túlságosan vallásos, ami pedig egy leendő királynéhoz nem illik. Némi túlzással, ebben a két motívumban jelenik meg a „női irodalom” ellenszegülése a férfi-kultúrának. Abban az esetben védhető ez az álláspont, ha a korabeli etikettet, és egészségben a kultúra felépítését a férfiak által strukturált rendszerként képzeljük el. A két hölgy alakjában ugyanis, bár ők ezt nem hangoztatják nyíltan, nők korlátok közé szorításának motívuma bukkan fel.

A másik elbeszélés címe

Commedia dell'arte, ahol szintén egy kislány története van az elbeszélés fókuszában. A kora középkor utazó komédiásainak életét feldolgozó elbeszélésben ezúttal François Villon tűnik fel, mint hiteles történelmi személy. A szöveg Villon életrajzát írja tovább, a történet ugyanis 1475-ben kezdődik, amikor Villon már jócskán eltűnt az irodalomtörténészek és életrajzkatatók szeme elől (1463-ban tíz évre száműzték Párizsból), a költőről innentől fogva semmi bizonyosat nem tudunk. Az elbeszélés nem szakad el teljesen a költő ismert életrajzától, ugyanis komédiásként, utazóként ábrázolja az öregedő Villont. A költő azonban csak marginális szereplője az elbeszélésnek, a középpontban egy magyar kislány, Rika története áll, aki, akárcsak az előző kisregény hősnője, egy olyan helyzetbe lép bele, amelyet a korabeli szokások nem méltányolnak. Villon mester utazó színársulatához csatlakozik, és mint azt tudjuk, a XV. században csak férfiak szerepelhettek a színpadon. A narrátor talán éppen ezért választja Villont az elbeszélés háttérszereplőjének, hiszen ő az a középkori figura, aki semmilyen szabálynak nem volt hajlandó alávetnie magát. Az elbeszélésben – ahogy a végén a narrátor ezt jelzi is – több intertextus is szerepel Villon műveiből, a *Gesta Romanorum*-ból és a *Carmina Burana*-ból. A szöveghegyek idézésével az elbeszélés dialógust hoz létre a középkori európai és magyar lírai hagyományokkal, a kettő találkozása pedig egy közös kulturális térre hívja fel a figyelmet.

A kötet címét viselő utolsó elbeszélés, *Útban az ég felé*, mind a földrajzi, mind a kulturális térben távolabb repíti az olvasót. Az azték birodalom bukását megelőző időszakban játszódó elbeszélés két fiú és két lány sorsát meséli el. Ennek az elbeszélésnek a narratív szerkezete eltér az előzőektől, ugyanis négy narrátori szólamon keresztül bontakozik ki a négy emberi sors alakulása és összefonódása. A különböző szólamokat az eltérő szédéstükrök is jelzik. Ez a történet egy sokkal zártabb és szigorúbb társadalmi struktúrát villant fel, mint az előzőekben ábrázolt európai társai. Ebben az elbeszélésben a főhősök nem tudnak kilépni, vagy lázadni a kultúra által számukra kijelölt hely ellen. Ezzel a gesztussal a szöveget akár az előző két elbeszélésre való reflektálásként is értelmezhetjük. Hiszen ott – ha csak motívumaiban is – a nők szabadságának korlátozásával és az ellen való lázadással találkozhattunk, itt azonban férfi és nő egyaránt korlátozva van és szigorú kulturális szabályok között „kénytelen” élni. Umberto Eco szavaival élve, egy lehetséges „túlinterpretálásban” akár a feminizmus elleni szövegként is olvashatnánk a történetet. A szöveg fölkinál egy

ilyen lehetséges olvasatot, de Zalka Csenge Virág nagyon ügyesen elrejtja az ide vezető motívumokat.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a szöveg nemcsak a narráció szintjén, de poétikailag is meg tudta teremteni az aztékok távoli világát. Nyelvhasználata merőben eltér az első két elbeszélésétől, a metaforák, a hasonlatok és a különböző retorikai alakzatok mindegyike egy Európán kívüli nyelvi közösségre és annak hagyományaira utal. A lendületes és idilli hangulatú történetmesélés mellett ez utóbbi a kötet egyik legnagyobb érdeme.

(Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2006)

Szigeti Kovács Viktor

A zene mindenkié?

(Falvai Máttyás: *Allegro barbaro*)

Régebben én is zenéltem, és tudom, ha valakit egyszer elbűvölt egy hangszer, és szövetséget kötött a zenével, akkor másképp hallgatja a muzsikát, másképp merül el benne. Zenész marad, bármiként is alakul az élete. Ismerem a jazz-zene sok műfaját és ágát, ezért szívesen olvastam el Falvai Máttyás kötetét. A kötetkompozíció nem szokványos, a fő téma egy hosszabb elbeszélés, de olvashatunk benne még két rövid novellát is, amelyek levezetésnek tűnő futamok, ahol a szerző próbálgatja, mire lesz még képes ezután. Hangsúlyossá az első, hosszabb, címadó írás válik, míg a zenéhez legerősebben kötődő, eredeti megszólalást az utolsó szöveg mutat. Az összhatás olyan, mintha a kötelező darab után, a koncert végén szólózna még egyet az író.

Az *Allegro barbaro* jó ritmusú, könnyen olvasható elbeszélés, s napjaink sokféle szövetségést felmutató, ám korántsem mindig olvasóbarát prózai között ez mindenképpen érdem. A hiteles, ismerősen pergő párbeszéd megadja a kötet dinamikáját; a stílisis elemek – különösen a jazz-szlang – változatossá, mozgalmassá teszik a szöveget. Falvai jól ír, s van bátorsága elszakadni a divatos „irodalmi” megszólalásmódtól. Az elbeszélés olvasásakor a fő kérdés számomra az volt, hogy sikerül-e a szerzőnek olyan izgalmásra alakítani a történetet, hogy az elbírja mindazt a sok gondolatot, amelyet bele akar sűríteni ebbe a 140 kisalაკú oldalba. A kérdés azért lesz éles, mert e műben egy mikrovilágba, egy ausztriai zenei kurzusba lépünk be, s ez a zárt epikai tér már önmagában hordozza a tömörítés szükségét. Az egyhetes grazi

zenei képéshez képest ellenpólust jelent az onnan távolinak tűnő Magyarország, amely a főszereplő érzelmeiben, az idegen ajkú szeretőjének szóló mesélésében jelenik meg.

A két külön világ térben, időben, sőt szabadságfokban is igen eltér egymástól. E kettősség szinte kikényszeríti a kétpillérű építkezést, s az elbeszélésben ezt ügyesen kihasználja a szerző a két főhős párhuzamosan egymás mellé helyezett, egyes szám első személyű megszólalásaival. A lány, Kati naplójegyzetei az egyik részről, a fiú, Balázs későbbi, baráti beszélgetésben elmesélt emlékezése a másik részről. A két szöveg nem egyidejű, a lány naplójegyzetei azonnali reflexiók, benyomások, a fiú szövege egy huszonöt évvel későbbi visszaemlékezés. Az időbeli távlatról azonban még nem lesz más ez a szöveg, mint az egykori feljegyzések, s ez a nyelvileg nem jelzett időkülönbség némiképp zavarja a befogadót. A kétféle szövegben elsősorban a férfi és női nézőpontok közötti különbséget látjuk, ám a kettő közül Balázsnak, a férfi főszereplőnek a szólama sokkal dominánsabbá válik, pedig talán éppen Kati, a passzív, a történetet elszennvedő alak lenne az érdekesebb. A kétpillérű építkezés egyensúlyja Balázs markánsabb, plasztikusabb ábrázolása miatt megbilenc, s az egyensúlyvesztés következtében a történet mögött álló fő kérdés kibontása nem tud kiteljesedni.

A fő kérdés, amely a főszereplő Balázst mozgatja, és amely az 1970-es években sokakat foglalkoztatott: elmenni nyugatra vagy maradni itthon? Disszidálni egy nagyobb egzisztenciális lehetőséget nyújtó, szabadabbnak tűnő világba, vagy Magyarországon maradni a megváltoztathatatlanok látszó rácsok közé zárva. E kérdés nagyon fontos, de egyben túl súlyos is, a kisregény terjedelméhez képest. Úgy tűnik, hogy a menni vagy maradni két pillére túl távol áll egymástól, s mindannak a sok érzésnek, gondolatnak, amely ezzel kapcsolatosan az olvasóban felmerül, csak meglehetősen ingatag hidat tud építeni az elbeszélés. A témát jobbra csak jelzi a szerző a helyett, hogy szépen kijátszva, pontosan előadva szólaltatná meg. Az egész problémakör, a „határ” átlépése, a két világ megkülönböztetése évszázadok óta kérdés a Kárpát-medencében élők számára, amióta ezt a vonalat limesnek, Lajtának vagy vasfüggönynek nevezték. Nyugatabbról szemlélve az európai peremvidéken a puszták területnek el, az emberek műveletlenek, és *barbárok* az urak. Innen, keletebről nézve a nyugati világ tűnt a szabadság földjének, a nyitott világnak, ahol a tehetség boldogul, ahol olyan életet lehet élni, amelyet nem nyomó-

rít el az államhatalom azzal, hogy a hétköznapi élet legtöbb területe fölött ellenőrzést akar gyakorolni. Ennek az évszázados dilemmának a középpontba állítása és csak vázlatoszerű bemutatása felemás eredményt hoz, hiszen a befogadónak vagy vannak hasonló élményei, emlékei, s ő e jelzésekkel ráismer egykori szituációkra, vagy nincsenek, s ez esetben a szöveg nem ad elég segítséget ahhoz, hogy megismerje az egykori helyzetet.

A vasfüggönyön inneni és túli területek, a szigorú rend és a szabadság világa közti különbséget mutathatná a klasszikus és a jazz-zenék közötti különbség lefestése, ám hiba lenne a kétféle zenélési stílus különbségének ilyen irányú jelentést tulajdonítani. Arról van inkább szó, hogy a jazzben az egyéniséget mindig megújuló formájában kell megmutatni, míg a klasszikus zenében erre nincsen feltétlen szükség. Az elbeszélés szempontjából éppen ez a megújulási képesség, illetve képtelenség lesz az eszköz, amely elősegíti a választást a „Nyugat” és „itthon” között. Balázs először úgy véli, a fekete zenészek örömeje jelenti számára az igazi szabadságot. Ez az érzés azután megváltozik benne, sajnos ennek a lelki folyamatnak a rajzából keveset kapunk. „A jazz ott van, ahová te viszed” záromondat akkor állná meg igazán a helyét, ha éppen a *Zárótémából* – amelyben a főszereplő narrátor, Balázs kifejti, miért jött vissza annak idején Ausztriából – kiderülne, hogy valóban ezt, az állandó megújulást elősegítő szerepet töltötte-e be a jazz a főszereplő életében.

A zenének és a zenélésnek a centrumba helyezése nagyon jó választás a szerző részéről, a klasszikus zenei próbákkal szemben az éjszakai jazzklub jó ellenpólust alkot, s az író biztos kézzel és finom vonásokkal ábrázolja magát a zenélés folyamatát. „A második kórus elején lehunytam a szemem, és már nem gondolkodtam, csak játszottam (»just play«), csak éreztem. A fejem csak úgy sistergett, a fiúk pedig gyönyörűen kísérték, elegánsan, finoman, swingsen. A fejem tiszta volt már és üres, a dal minden egyes hangja lágyan visszhangzott a koponyám belsejében, mint egy tágas koncertteremben, és egy hihetetlen érzés fogott el, valami mérhetetlen felszabadultság, mérhetetlen lazaság, belémvillant az önérzet, feltöltött energiával. [...] Itthon vagyok, megjöttem Dzsesszországa, és most jönnek a jó öreg szinkópák és harmóniak, hogy hátba veregessenek hazatérésem öröme. Olyan vagyok, mint a partra sodort bálnák, akiket nagy nehezen visszatolnak a tengerbe, nehogy elpusztuljanak. És most újra úszom, újra átjáratom a testemen azt a finom kis tengervizet, és kiokádok a fejem búbján.”

Az első novella címébe a lassan

hömpölygő Bossa nova stílus került, s ennek az írásnak a legnagyobb erénye – miként magának a megidézett Jobim-számnak is – a hangulatfestés. A történet sajnos eléggé kiszámítható csattanóval zárul, ám a lepusztult kocsmák és a kiegészített zenészek ábrázolása lelkünkbe cseppenti a latin jazz eme örökzöldjének mélységesen mély melankóliáját.

Az utolsó szöveg, a *Tunéziai Éjszakák* a történet visszatérő, ismételt és egyben egyre gyorsuló variációjával szintén egy jól kigyakorolt módszer a jazznek a prózaba fordítására. Charlie Bird Parker megidézésekor az író nemcsak az egykori nagy zenész előtt tiszteleg, de nagyon érzékeny módon szövi bele a szövegbe a zenészi féltékenység, az ebből fakadó gyűlölet s a tulajdonképpen ezzel összefüggő kiszolgáltatottság érzését. A jazz-zenészek mindennap oda kell tennie magát és a legjobbat nyújtania; ha csak maszatal, vagy nincsen kedve zenélni, kár felmennie a színpadra. De mivel nem egyedül zenél, állandóan összehasonlítják társaival, s a tegnapi előadott produkció a mai közönség szemében már nem érték. Ez a felfokozott, egyre gyorsuló életritmus vezethet a Parkeréhez hasonló tragédiához.

Örömmel olvastam el a kötetet, újra átéltem régi élményeket, de úgy vélem, hogy aki nem zenész, annak is szép élményt nyújt Falvai prózája. Abban is biztos vagyok, hogy e kötetet újabb, izgalmas kísérletek fogják követni, amelyekben – remélem – a szerző még nagyobb teret és időt engedélyez önmagának.

(Orpheusz Kiadó, 2006)

Thimár Attila

„Mert mindannyian szeretők vagyunk”

(Tomaž Šalamun: Megrozsdáll a szerelem ha követelik)

Ahogy ránézünk a könyvborítóra, elsősorban is a szín-, majd a képi világ az, ami provokálja érzeinket – élénkpiros alapon meztelen, sárga-barna emberi testek. Utóbbiakról eszünkbe jutnak a barlangrajzok, különösen, ha a hátsó borítót is szemügyre vesszük, ahol egy kék, szarvas állat hátán egy saját fejét kezében tartó emberalak látható. A könyv gerince pedig egy fekete szoborszerű alak testén (gerince mentén) fut végig. Pedig a költő második feleségének, Métká Krašovecnek a festménye dehogyan imitálja a barlangrajzokat – borzongatóbb, artisztikusabb táj ez akár Lascaux, akár Altamira ősi

ábrázolásainál. Ahogyan a versek is izig-vérig huszadik századi művek, bennük a szerelem összes elképzelhető – modern és még modernebb – problémakörével.

A szerelemről kell elsősorban beszélnünk, ha a *Megrozsdáll a szerelem ha követelik – Szerelmes versek* című kötetéről beszélünk. De mielőtt megtennénk, térjünk ki néhány szóban a szerzőre, Tomaž Šalamunra, akinek második verseskötetével ismerkedhetnek meg a magyar olvasók. Először több mint tíz éve találkozhattunk vele: *Póker* című válogatáskötete 1993-ban jelent meg magyarul a Jelenkor Kiadónál több műfordító tolmácsolásában (köztük olyan neves költőkkel, mint Nemes Nagy Ágnes, Oravecz Imre, Tornai József vagy Parti Nagy Lajos). A most recenzált kötetet viszont egy ember fordította, mégpedig Lukács Zsolt, aki a ljubljana-i egyetem hallgatója, és egyúttal a szlovén költészet jó ismerője. (Néhány vers mindkét kötetben megtalálható, összevetésük izgalmas olvasói élményt jelenthet.)

Lukács Zsolt az utóbbi években komoly munkát végzett a délszláv, és azon belül is elsősorban a szlovén líra hazai megismertetése terén. Jómagam a vállalkozás színvonalát nehezen tudnám megítélni, de az bizonyos, hogy a hazai folyóiratokban (több sort igénybe venne felsorolásuk...) elhelyezett fordítások és irodalomtörténeti ismertetőik erősen hiányt pótolnak. Csak becsülni lehet minden, a szomszédos népek művészetének felmutatására irányuló törekvést – kevés ennél fontosabb művészeti „missziós” tevékenységet tudok elképzelni. Nem szeretnék közhelyes lenni, de kétségtelen, hogy ez is egy módja egymás valamiképpen megismerésének, és ebből következően megértésének. Bizonyos elméletek szerint a művészeti formák a legalkalmasabb médiumok arra, hogy közvetítsék a (kulturális) idegenség tapasztalatát. Megértés nem létezhet e tapasztalat reflexiója, valamilyen mértékű sajátja, ismerője tétele, integrációja nélkül. Még akkor sem, ha minden fordítás és kultúrák közvetítés szükségképpen hiányos – ha nem így lenne, nem létezhetne az idegenség megtapasztalása révén bekövetkező többlet, nem jönne létre párbeszéd, dolgok másképpen történő elgondolása. Mindebből következik, hogy a kultúrák közvetítés bármely formája elsősorban is felelősségteljes munka, valamint hogy – bármennyire tiszteltre méltó is – nem lehet elégséges hozzá egy ember tevékenysége. Megbízható kontrollra, kritikai észrevételekre lenne szükség, ezzel segítve Lukács Zsolt munkáját és a szlovén, horvát, szerb, bosnyák... népek műalkotásainak minél hitelesebb átültetését, azaz a magyarországi befogadás hatékonyságát és sikerességét.

Tomaž Šalamun 1941-ben született Zágrábban, de a család néhány évvel később Ljubljánába költözik – Šalamun már itt végzi iskoláit, és itt kezd dolgozni. Többször megfordul az észak-amerikai kontinensen, Egyszerűt Allamok-beli ösztöndíjai, vendégoktató munkája kétségtelenül nagyban hozzájárult ahhoz, hogy világhírnvre tegyen szert. Ennél fontosabbak azonban azok a hatások, amelyek itt érték – az ezekben az időkben írott versein maradandó nyomot hagyott a beat-költészet és az amerikai szabad vers Whitmantól a 20. század második feléig ívelő hagyományá. A jelen kötet tematikus keresztmetszete jó alkalmat ad arra, hogy áttekinthe az olvasó Šalamun munkásságának állomása-ait, az őt ért hatásokat, költészetének összetevőit. A fentiek mellett elsősorban az avantgárd befolyás szembeötlő – lehetne pontosabb stílusirányokat is megjelölni, de a szürrealizmustól a dadáig majd minden irányzatot fel kellene sorolnunk. Magam mégis elsősorban az expresszionizmust jelölném meg gyújtópontként, talán mert ez az avantgárd hatás áll legközelebb a korábban említett áradó-hőmpölygő beat-irodalomhoz. A (pl.) Corsóéna sokkaltá fragmentáltabb, deszemiotizált šalamuni vers jól kitapinthatóan ebből az irányból indul, majd érik meg a múlt század második felére egyfajta sajátos eklekticizmussá. Nyelv-felfogása azonban érezhetően nem lép túl az (avantgárd) modernségen. Lukács Zsolt, a fordító így fogalmaz egy tanulmányában (*Zemljeni Múza*, 2005/3.): „belső idejének ritmusa elválaszthatatlan kapcsolatban van a nyelv fékezhetetlen sodrával, a szavak és a dolgok a priori megkülönböztethetőségével. (...) Verseit értelmi úton nehéz megközelíteni, épp ezért arra késztet, hogy egyfajta út nélküli úton, az értelem kizárásával próbálkozzunk, és egyszerűen élvezzük annak játékoságát”.

A recenzált kötet válogatása Šalamun 1968-as kötetétől egészen a 2005-ösig terjed, és mutat be egy pályáivet mind a szerelem megjelenítése, mind a poétikai eszközök változatossága terén. A költői út végigkövetése lehet az ilyen jellegű tematikus gyűjtemények legfőbb erénye – de száthatjuk egyszerűen szerelmi aján-déknak is. Viszont ha így teszünk, több szempontból is fennáll a család veszélye. Egyrészt azért, mert néhány versről nehéz megmondani, miért is minősült „szerelmes”-nek. A kötet viszonylag vaskos, bizonynyal elbírt volna egy rostát, melyen fennakadtak volna a tematikusan bizonytalan, avagy a némileg gyengébb írások. Így egy egységesebb, a kevesebb több elve alapján magasabb színvonalú gyűjtemény jöhetett volna létre. A válogató-fordítónak (talán az utóbbi minőségében elvégzett munka

nyomására is...) esetleg fáj a szíve bármelyiket is kihagyni. Ennél kézenfekvőbb és koncepciózusabb megoldás lehet azonban a már korábban említett pályáiv felvázolásának igénye, mely mindenképp csorbult volna egy szigorúbb szelekció esetében. Így is akad nem egy kötet, amelyből egy vagy két vers került bele mindössze a könyvbe. Némelyikükről azt kell megállapítanom, pusztán irodalomtörténetileg lehetnek érdekesek, avagy a költői pályán elfoglalt hely révén. Ebből a szempontból kissé ellentétben áll a tematikus gyűjteményes kötet fogalma a reprezentatív válogatott versek műfajával – jelen kötet egyszerre igyekszik mindkettőnek eleget tenni, és ezért egyik sem marad meg a maga „tisztaságában”. Am ez a kritika is csak Lukács Zsolt azon elhivatottságát erősíti, mely arra ösztönözhetette őt, hogy ha már egyszer megadott egy ilyen könyv kiadásának lehetősége, az mondjon el minél többet a választott szerző munkásságáról. (Mindennek nem mond ellent az, hogy a szelektálásban Tomaž Šalamun maga is közreműködött.)

A szerelemről kell beszélnünk tehát – a szerelem idegenségéről. Más-képpen: a szerelemben megtapasztalható idegenségről. A Šalamun-vers ezt a szempontot erősíti meg elsősorban, mégpedig a jelenség összetettségének sokrétű megjelenítése folytán. A szerelem nem (csak) egy érzés, hanem mindenekelőtt kulturális jelenség – melynek, természetesen, része maga az érzés is. Mint ahogy van benne platonizmus is – azaz tanítás, tanulás, lelkek találkozása a szépségben, szépségben szülés. Nem hiányzik a szenvedély sem – trisztáni szenvedés, akadályokba ütköző sóvárgás. Don Juan vándorló vágya csakúgy ott hullámszik a verssorokban, mint a házasság rögzített léthelyzetei. És valami ősiség is – rímelve a borítóra –, valami zsigeri ösztön, érzékiség, póre szexualitás – homo és hetero egyaránt.

Éppen ezért nehéz is lenne egy egységes, a kötetből kirajzolódó szerelem-képet fölvezetni. Mégis kiemel-nék két elemet, melyek azonban sajátos ellentétben állnak egymással – egyfelől telve van minden energiával, lendülettel, whitmani szabadság-vágygal – mégis, mindennek az alján marad valami különös melankólia. A szavak kavarnak és expresszív képekké állnak össze, de mintha mindez azért lenne, mert meg akar-nak kerülni valamit, amit egyszerűen kifejezni nem lehet, de ha lehet(ne) is, nem lenne rá bátorság. „Költészetem már réges-rég nem / hiteles. // Saját ragyogásától rothad.” – olvassuk a kötet legutolsó versében (*Dal*), mely talán a legmelankolikusabb is egyben.

Ha korábban említettük a szavak és dolgok különállását, ez a vers e kettő áthidalhatatlan távolságát jeleníti meg. Olvastán egyre csak a fenti gondolat és érzés kóvályog bennem: gyöt-rődnek itt a szavak („Miért magvas a szemem? / A város majd a nyomodba ered. / Testemet a nyelvembe gyömöszöli egy krokodil.”), küszködnek saját helyükkel, és hiába keresik, nem találják. A jelentés nem egyszerűen a metaforában van, hanem a kavargásban, mely talán az alábbi passzusra mutat (én legalábbis ide merevitem ki a képet): „Nem / simogatom apró testedet, Métká. / Messze vagy és a nyelv közel. / Falkákban fal engem.” A nyelv eme excesszusa, a szavak burjánzása nem más, mint menekülés, az egyetlen kézhez álló eszköz megragadása a vágyott tárgy helyett. Ráadásul ez az eszköz nem is áll igazán kézhez – a nyelv is birtokolja használóját és megforgatja a beszéd vad táncában. Az energia nem a legjobb kifejezés arra, ami lükteti a Salamun-verset – semmiképp nem a nietschei értelemben (*A tragédia születése*) vett *energeiáról* van itt szó, sokkal inkább a dionüszoszi öserő (modern szublimációjáról). Ezt hívom én energikus melankóliának: a szavakba, a mondás áradásába, a szavak burjánzásába fordulást, el a világtól, el a távol került, megragadható valóságtól.

Mindez természetesen nem lehet érvényes minden költeményre – az általánost mindig kikezdi az egyedi mű sajátága. A melankóliát szó szerint is megjeleníti *A melankólia négy kérdése* című vers, mely a könyv egyik legszebb darabja. Itt a szavak különös kombinációi egyfajta elégi-kus hangnembe ágyazódnak – rá az az a művek hatottak a legerőteljesebben, melyekben ez a hangulat dominál. Különös az is, hogy ezeket a verseket mintha érteném – talán mert szeretem őket. Míg azokat, melyektől berzenkedem, melyek nem szólítanak meg, nem értem – talán mert nem érdekelnek? Mert nincs meg köztünk az a kapcsolat, ami szükséges lenne ahhoz, hogy egy kicsi sajátot fedezzek fel a vers idegenségében, olyan sajátot, ahol meg tudom vetni a lábam? Egy hangütés vagy egy egyszerű zenei motívum is lehet ilyen talpalatnyi föld, ami megértéssé változtatja az értetlenséget. Ahonnan el lehet indulni jobban megismerni egymást. Nem ilyen a szerelem is? Nem ilyen is a szerelem? Először csak a vonzás van meg, és ez a vonzás (nevezzük vágnak? de mire irányuló vágy?), ez a hangulat, a szerelem hangja olyan közelséget és globális megértést hoz magával, amilyen megértés soha nem történik meg még egyszer a szerelmeseik között. Azért nem, mert ez nem igazi megértés, csak a saját rávetülése

az idegenre. Azt érezzük akkor, amikor először pengetett meg minket a valaki iránti szerelem: ő az én kedvesem, ő az én szerelmesem, és nem értek mást közelebb magamhoz, mint őt – értem őt, mert érzem ezt az érzést. Az érzésben tökéletesen ismerem a másikat – mielőtt még bármit is tudnék róla. Aztán jönnek a részletek, az elmélyedés, az idegenség tényezői, az összeütközések. Minél többet tudok, annál kevésbé ismerem. De azért ez mégis egy igazibb, és sokkalta termékenyebb megértés. Vannak versek, melyek olvastán elkap egy hang, egy hangulat – érzem inkább a verset, de mintha érteném is, a maga teljességében. Aztán a behatóbb ismerkedés arra mutat majd rá, dehogya is értettem – és mennyi újat, mennyi mást találok még benne. És mindenek fölött: de hisz ez a kicsi szó itt, a harmadik versszak sarkában igencsak nem illik bele a korábbi szép képembe. Ezt eddig mindig átugrottam, a képzoletem segítségével könnyedén ment. De ez is ő, nem hagyhatom mégsem figyelmen kívül. Hiszen szeretem.

Több olyan verset találtam a kötetben, melyekbe sikerült beleszeretnem – leginkább a Métká Krašovechez írottak között. Másoktól elfordultam, könnyedén. Egyikre sem említenék példát, mindez nem kritikus feladat már. A kötet erényeiről már több ízben volt szó, de nem mehetek el szó nélkül bizonyos hiányosságok mellett. A könnyebb visszakereshetőség érdekében hasznos lett volna, ha a versek eredeti címe is feltűnik valahol. De ez a kisebbik gond – ennél nagyobb probléma a könyv bizonyos szintű gondozatlansága. Összefüggésben van ez azzal, amit már fentebb is említettem, hogy talán szükség lenne egy kontrollfordítóra, avagy legalábbis egy nyelvi lektorra. Ugyanis időnként nehéz eldönteni, hogy egy-egy durva magyartalanság az eredeti vers sajátos szintaxisának köszönhető (Salamunra jellemző a nehezen követhető mondat szerkesztés), avagy fordítói kimunkálatlanságról van-e szó. Csak a példa kedvéért (a sajnos előforduló durva helyesírási hibákat nem említve): bizonytalannal jó a „csupa love lettersek” kifejezés a többes szám dupla jelölése miatt (*A költő élete*), de bántóan hangzanak a „beléd való hatoláskor” (*Az idő mértéke*) típusú szóösszetételek is. (Örömmel láttam viszont, hogy a magyarban etimológiailag helytelenül meghonosodott „promótál” szó helyett a latinhoz igazodó „promoveál” szerepel – ez ritka nyelvi tudatosságról tesz tanúbizonyságot.) Mindezt csak azért említem meg, mert ennél nagyobb kiadói-szerkesztői odafigyelést érdemelt volna a vállalkozás. És bár nehéz a szellemi termékeket relatíve értékelni, összességében mégis egy nagyon izgalmas kötetről van szó, és ha tekintetbe

veszem azt is, hogy mennyire ritka a kortárs külföldi költészet megismertetésére irányuló szándék a magyar könyvpiacra (gondoljuk csak meg, mennyivel több regényíró ismerünk, mint lírikust), csak a legnagyobb elismerés hangján tudok nyilatkozni mind a fordító, mind kiadója elkötelezettségéről.

(*Bábel Kiadó, 2006*)

Lapis József

Ferencz Győző: Radnóti Miklós élete és költészete

Egy legendává nemesült, példás erkölcsű költőről – akiről egyébként is sokat tudunk, akinek élettörténete és költészete természetes módon tananyag a magyar iskola rendszer minden szintjén – nem lehetett könnyű kritikai életrajzot készíteni. Szakemberek és laikus érdeklődők sokaságát érinti ez a téma. A korosztályban, tudásban, szemléletmódban eltérő csoportok elvárásai pedig nagyon különbözhetnek egymástól, és ezek az elvárások ellentmondásosak; akár ki is zárhatják egymást. Valószínűleg kevés olyan olvasója lesz a könyvnek, aki ne valamilyen előképpel, már régebben körvonalazódott befogadói prekoncepcióval közelítene a Radnóti-monográfiához. Szervezze tehát a könyv lapozgatásakor szemléletűsűnként néhány befogadói nézőpont és olvasási szint vázlatos körülrajzolása!

Az érdeklődő középiskolai diák például olyan olvasmányos, érdekes könyvre vágyik (ebben a témában is), amelyet nem nehéz megfejteni, és amelynek stílusa vonzza, fönntartja a figyelmét. A Radnóti életét jól ismerő irodalomtörténész (tanár) pontos adatokat vár, a kritikai kiadás olyan tudásbázisát, amely hivatkozásai révén akár tovább kutatható. Aki kézikönyvként, mintegy lexikonként forgatja a művet, gyors „kereshetőséget”, áttekinthető rendszert kíván, amelynek segítségével – lapozva a tartalomjegyzékben vagy a könyv belsejében – percekben belül megtalálhat egy-egy életrajzi adatot vagy címet. A művészeti alkotásokat értelmezni, elemezni kevésbé képes olvasó inspirációt szeretne kapni – például egy elemzési feladat elkészítéséhez. A felszínesebb érdeklődő először képi illusztrációkat keres. A szépirodalmi művekhez szokott olvasó olyan stílust követel, amely az ő magas szintű igényeinek is megfelel. Maga a könyv pedig teljesítse könyvészeteti szempontból is a hivatását: legyen tartós, szép, kellemes tapintású, kellőképpen figyelemfelkeltő, de nem tolatkodó, jól lapozható, könnyen áttekinthető és nem túl nagy.

A középiskolás diákok valószínűleg ott „húzza be” a szöveg, ahol Radnóti kamaszéveiről és Gyarmati Fanniról „mesél” a szerző. Olyan apróságok is érdekesek lehetnek itt, mint a költő futballista múltjának említése, vagy az érzelmek zűrzavarának jól kifejtett, érzékeny leírása. Nem találunk egyébként a megfigalmazásban sehol érzélgősséget, túldramatizált indulatokat vagy olyan szubjektív megjegyzéseket, amelyek nem az adatáramlást vagy az elemzést szolgálják. Valószínűleg ez is segíti az olvasót, hogy közelebb kerüljön a Radnóti-életműhöz, mert nem kell megküzdnie indulatáttételekkel vagy olyan érzelmi reakciókkal, amelyek elveszik az energiát a költészet és a költő megértésétől. Nem valami isteni magasságban lebegő mitikus alakkal kell ugyanis szembesülnie, hanem olyan művészi tehetséggel megáldott (megvert?) fiút láthat, akit korosztályának nézőpontjából maga is értően szemlélhet, mert ráismerhet saját érzelmi zűrzavaraira, pályaválasztási problémáira, netán (nevelőivel) szüleivel való konfliktusaira. Az ilyen és hasonló információktól azonban szerencsére nem válnak sehol életrajzi regénnyé az egyes fejezetek; végig marad a tényyszerűség adatokkal alátámasztva, valamint az elemzés pontossága és szépsége. Ferencz Győző láthatóan olyan pszichológiai tudással szerkeszti a szöveget, amely képes – sok egyéb összefüggés mellett – kiszolgálni több különböző korosztályú és érzelmevilágú olvasót egyserre.

Aki már kutatott, esetleg publikált is a Radnóti-életmű témájában, nyilván megkeresi a könyvben azokat a hivatkozásokat, jegyzeteket, amelyek forrásként szolgálhattak az új, teljesre törekvő monográfiához. Érdekelheti a tudóst, miképpen épült be a könyvbe az ő korábbi publikációja. Nos, huszonhét oldalnyi bibliográfia áll rendelkezésére (ami négyszázkilencvennyolc hivatkozást tartalmaz) és harmincnégy sáv névmutató (több mint kilencszázötven különböző névvel). A legkorábbi forrásdátum 1927, a legkésőbbi 2005. A könyv szövegformájában pontosan jelölt hivatkozások a névmutatóból könnyen visszakereshetőek. A könyv minden lapján – a felső harmad margóin – baloldalt a fejezet, jobboldalt a fejezeten belüli alátéma címét olvashatjuk. Az életmű szakaszolásának főcímei: *Az első évek* (1909–1927); *Indulás* (1925–1930); *A kísérletezés évei* (1930–1935); *Kiteljesedés* (1935–1940); *Élet és költészet* (1940–1944); *Az utolsó hónapok* (1944). A törzsszöveg után *Bibliográfia*, *Névmutató*, *Cimmutató* és *Képmelléklet* zárja a könyvet.

A kutatási szempontból nem lezárható vagy kevés adattal alátámasztha-

tó tényeket Ferencz Győző alaposan körüljárja, és – ha szükséges – úgy hagyja nyitva, hogy segítsen annak, aki később foglalkozik majd vele. Nem véletlenül ilyen gazdag a hivatkozási anyag és a névmutató. Sok-sok párhuzamot tekinthetünk át életművekkel, költői attitűdökkel, asszimilációs problémákkal, ars poeticákkal, versek megformáltságának, képi világának alkotói gondjaival kapcsolatban. Az emberi (művészi) sorsok, gyenge és erős kapcsolathálózatok megrajzolják, körülvesik a személyiséget és mélyebb jellemzésre adnak lehetőséget, mintha csupán az alkotások tükrében szemlélhetnénk a költőt. Így Radnóti jellemzése közben (nem csupán mellékesen) képet kapunk például Sík Sándorról, Gyarmati Fanniról, Vas Istvánról, Dési Huber Istvánról... Mindez segít nyomon követni és megérteni a költő viselkedését, gondolkodását, művészi fejlődését, akit – a legendák és iskolai tanulmányaink mögött – élő emberként is szeretnénk megnézni. Radnótinak József Attilához és annak életművéhez kapcsolódó előadásai, jegyzetei olyan fontos reflektorai a saját életmű megvilágításának, hogy enélkül valószínűleg egészen másképp nyerhette volna csak el végső jelentését és teljességét a Radnóti-életmű. Idézzük a jellemző naplórészletet a monográfiából!

„... a mű, amit a költő haláláig alkot, halálával hirtelen egész lesz, s a kompozíció, melyet éltében szinte testével takart, a test sírbahulltával válik láthatóvá, fényleni és nőni kezd...” „Fontos, többször megforgatott gondolatok ezek József Attiláról (...)” – elemzi az idézett szöveget Ferencz Győző. Később részletesebben is kibontja az alap gondolatot: „Vallomás is, amely látszólag élet és mű különvalóságát állítja, amikor azt mondja, hogy a művet testével takarja a költő, és az a test sírbahulltával válik láthatóvá, fényleni és nőni kezd. De ehhez a metamorfózishoz egy élet és egy halál kell. (...) A mű az életáldozattal válik teljessé.”

Valószínűleg az egész Radnóti-monográfia logikai felépítésének legfontosabb inerciarendszer-középpontja ez. Ekörül örvénylenek az életrajzi adatok és a korábban, majd később értelmezett-elemzett művek világai, itt találkoztatja Ferencz Győző azokat az emberi és költői teleológiákat, melyek feltárják Radnóti áldozattá válásának érzelmi attitűdjét és logikáját. Nem is engedi többé el az olvasó figyelmét a könyv.

Az irodalomtörténész (tanár) számára különleges csemege az a sok-sok mellékszál, amely fonatával – mint afféle érhálózat – érzékelhetővé teszi Radnóti művészi-alkotói szívverését és korának szellemi, erkölcsi keringési rendszerét. A *Válság és szerelem* c. fejezet pl. az irodalom-

történet által korábban alig érintett Beck Judit-szerelemről szól. (Radnóti a Harmadik eclogát Beck Juditnak írta.) A korabeli kritikák, támadások természetrajzában feltárásával Ferencz Győző egész irodalomtörténeti, sőt társadalmi struktúrát képes áttekinteni: nehezen megismerhető, titokzatos dzsungelben vezet bennünket biztos kézzel. Tanulságos a „költő és világfí” Horváth Béla által írt cikk és a Just Béla-kritika kommentárja, valamint azok a levélrészletek, amelyek Radnóti Sík Sándornak írt az őt és költőtársait ért publikációs támadások után.

A korabeli folyóiratok, szerkesztők, költői csoportok feltérképezése szinte nélkülözhetetlen egy olyan monográfiában, amelyben nem csupán a kor publikációs szűrőjét, hanem az alkotók (költők-írók) élet-halálharcát is be kell mutatni. Ahhoz, hogy megérthessük: a kiszolgáltatottságnak az a szörnyűsége, amelyről itt szó van, csak mélységes hittel, emberi tartással, tehetséggel kibírható. Vagy még azzal sem. A korábbi Radnóti-életrajzok vitatott pontja az a kérdés, hogy „*történetek-e komoly kísérletek megmentésére, és ha volt ilyen kísérlet, miért nem fogadta el*”. Részletes elemzés után Ferencz Győző konklúziója ebben az ügyben: „*Radnóti halála nem önként vállalt, hanem rákényszerített szenvedéstörténet volt. (...) Azonban a holokauszt sok millió áldozatának a sorsa bizonyítja, hogy az életben maradás szándéka korántsem volt elég az életben maradáshoz. Radnóti az ő sorsukban osztozott.*”

Ami a művészi szövegek (főképp lírai művek) elemzését illeti: a szerző nem tehet mást, arányokat tart; és azokkal az arányokkal, amelyekkel él, egyben értékítéletet is mond Radnóti-versekről. Olvasói kérdés lehet, miért foglalkozik többet az egyik verssel, mint a másikkal. Rendszerint választ kapunk erre a kérdéseinkre is. Vagy az eddigi elemzés hiánya, vagy egy új nézőpont felvetése, vagy a források mélyebb feltárása indokolja a részletesebb/hosszabb műelemzést.

Az életmű egyes szakaszaiban elhelyezhető (feltalálható) költemények listázása és elemzése olyan szövegszerkezetet produkál, amely egyszerűen mutatja a szerző olvasottságát, találatkonyságát, emlékezőtehetségét, asszociációs képességeit, esztétikai képzettségét és költői érzékenységét. A korábbi-későbbi Radnóti-szövegekre egy-egy motívumból, képből induló rendszeres előre- és visszautalások; a képek, motívumok, tematika forrásainak és későbbi beágyazódásainak felmutatása lehetővé teszi, hogy a szoros olvasáson túl a hermeneutikai (és még ki tudja hányféle) szöveg-

elemzési módszer „játékba kerüljön.”

A legfeltűnőbb és legteljesebb „kör” a négy Razglednica analízise. Magára a munkamódszere is ráláthatunk itt. Ha képesek vagyunk mi is emlékezni a korábbi Radnóti-versek motívumaira, szófordulataira, színeire, formáira, akkor Ferencz Győző gondolatmenetének követésével láthatjuk, hogy miképpen válik egyre újabb és teljesebb szintézissé mindaz, ami már korábban „benne rejtett” a költeményekben. Hasonlóképpen építkezik a Radnóti életéről és költészetéről írott kritikai életrajz. Talán akaratlanul, talán tudatosan. A szerző újra és újra felvesz egy-egy szálát az életműből, kibontja, megvizsgálja, és nem ejti el többé. Visszaforgatja az élettörténet fonatába, így gazdagodhat és összeg-

ződhet tudásunk Radnóti áldozatáról és költészetéről.

Rövid áttekintésünkből sem nehéz meglátni, hogy Ferencz Győző megtalálta azokat a szövegszerkesztési módokat, az intertextualitás azon lehetőségeit, amelyekkel kezelni képes a Radnóti életéről és költészetéről közlendő tengernyi adatot: megállapítást, mű- és élet-olvasatot, teleológiát és sorsfolyamatot, idézetet és reflexiót. A stílus tudós, de nem tudományoskodó; a szókincs és a mondatfűzés megfelel a diák, a tanár, az irodalomtörténész és az esztéta igényeinek is. A művek elemzése annyiban mindenképpen újdonságot hoz, hogy felidézi (kritikai és összegző attitűddel) a korábbi műmegközelítéseket, valamint egyedi, különös és általános kapcsolódások feltárásával az egész Radnóti-életművet komplex hálózatként interpretálja. A

költészet motívumainak variációit úgy mutatja meg, hogy érthetővé válik: ezek nem véletlenszerűek. Megszólítják, kiegészítik, (át)értelmezik, folytatják egymást.

A tudatosság ilyen mélysége eredményezhetne rideg, könyörtelen logikával „támadó” olvasmányt is, Ferencz Győző azonban elég érzékeny alkotó ahhoz, hogy inkább szolgálja olvasóját – tehát szükség esetén felfüggeszti a logikai megközelítés biztonságot sugalló téziseit, és engedi működni az intuíciót, a véletlent, a sejt(et)ést. Meggyőződésem, hogy ennek a könyvészetileg is elegáns kötetnek már ott kellene lennie minden középiskola könyvtárában, minden magyar szakos tanár kezében, és mindazok látóterében, akik valaha foglalkoztak Radnóti életművével.

(Osiris Kiadó, 2005)
Wenczel Imre

A PANNONHALMI SZEMLE

tavaszi (2007/2.) számának témája:

vacare Deo

A tartalomból:

- FRÉDERIC DEBUYST *A séta filozófiája*
KOCSI GYÖRGY *A szombat ünneplése az Ószövetségben, az Újszövetségben és a zsidóságban*
ROBERTA SASSATELLI *A szabadidő és a fogyasztás helyei*
TORMA KÁLMÁN *A Janus-arcú semmittevés*
SCHEIN GÁBOR *Az eltűnés lassúsága*
GABRIEL BUNGE *A „dél démona”
(A kedvetlenség, lelki szárazság [akédia] értelmezése
Evagriosz Pontikosz szerint)*
BERNARD BEUGNOT *Távol a világ zajától
(A magányba vonulás diskurzusa a 17. században)*
GELENCSÉR GÁBOR *Filmsziget – Szemző Tibor filmzenéi*
SVETLANA SAVENKO *Valentin Silvestrov lírai univerzuma*
PIERRE HADOT *Megjegyzések az „önkultúra” fogalmához*
VERES BÁLINT *beszélgetése fiatal zeneszerzőkkel a lázadásról*

VIZKELETY ANDRÁS *Puskely Mária könyvéről (A keresztény szerzetesség történeti fogalomtára);*

SULYOK MIKLÓS *Schmal Károly új munkáiról; VILLÁNYI LÁSZLÓ Krajcsovics Éva képeiről*

HALMOS ÁBEL *vacare Deo – A gyógyító szabadság*

SEAMUS HEANEY versei; emlékezés SZÉKELY MAGDÁRA

A LAP MEGRENDELHETŐ:

A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN: 9090 Pannonhalma, Vár 1. (szemle@osb.hu)

HAMAROSAN ELINDUL ÚJ HONLAPUNK:

www.phszemle.hu

KORÁBBI ÍRÁSOK LETÖLTHETŐ (PDF) FORMÁTUMBAN:

Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main: www.ceeol.com

---

Számunk szerzői

André András 1955-ben született Székesfehérváron. Költő. Martonvásáron él. Önálló kötete: Mélyhűtött dallam (versek, 2000).

Baán Tibor 1946-ban született Rákosligetén. Költő, irodalomtörténész. A győri bencés gimnáziumban érettségizett. Legutóbb megjelent kötete: Elfelejtett színek (versek, 2006).

Bálint Lilla 1979-ben született Cegléden. 2003-ban diplomázott az ELTE magyar szakán.

Báthori Csaba 1956-ban született Mohácson. Költő, műfordító, esszéista. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyve: Bestiarium: Literaricum (stílusgyakorlatok, 2007).

Borbély János István 1933-ban született Újvidéken. Műfordító. Baján él.

Borián Elréd 1962-ben született Veszprémben. Magyarlatin szakos bencés tanár Pannonhalmán. 2003-ban doktorált az ELTE-n. A 17. és 18. századi jezsuita történetírásról, valamint iskola- és lelkiségtörténeti témákban publikált. Legutóbb megjelent kötete: Zrínyi Miklós a pálos és a jezsuita történetírás tükrében (2004).

Centauri dunántúli születésű (1972) prózaíró, kutató, szabadúszó. Érettségi után főként természettudományi tanulmányokat, majd kutatásokat folytatott és tanított. Jelenleg egy eldugott „farmon” él Magyarországon. 2006 óta publikált, 2007-ben jelent meg első kötete, Pátosz a kaoszban címmel.

Dalos Margit 1938-ban született Budapesten. Író. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Kódünnögések (regény, 2006).

Eisemann György 1952-ben született Budapesten. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának docense. Legutóbb megjelent könyve: Folytatódó romantika (tanulmányok, 2000).

Fecske Csaba 1948-ban született Sződligeten. Költő, újságíró. Legutóbb megjelent kötete: Első életem (versek, 2006).

Győrffy Attila (1954–2007) költő. Legutóbb megjelent műve: Énekek Assisi Szent Ferenc madaraihoz (versek, 2006).

Halmai Tamás 1975-ben született Pécsen. Jelenleg Komlón, a Nagy László Gimnáziumban dolgozik magyartanárként. Verset, prózát, kritikát, esszét publikál. Önálló kötete: Amsterdam blue (versek, prózák, 2005).

Hanti Krisztina 1982-ben született Budapesten. 2005-ben szerzett diplomát az ELTE bölcsészkarán. Jelenleg ugyanott, az Irodalomtudományi Doktori Iskola Legújabbkori Irodalom programjának hallgatója. 2003 óta jelennek meg írásai irodalmi folyóiratokban.

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Immanuel Kant hálósípkája (versek, 2006).

Komálovics Zoltán 1964-ben született Szombathelyen. Költő, kritikus. Győrött él. A Pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára.

Krleža, Miroslav (1893–1981) horvát regényíró, elbeszélő, költő, esszéíró. A pécsi hadapródiskolában, majd a budapesti Ludovika Akadémián tanult. Válogatott művei nyolc kötetben jelentek meg magyar nyelven, 1965-ben.

Lapis József 1981-ben született Sárospatakon. A Debreceni Disputa és a Zempléni Múzsza szerkesztője. PhD-hallgató a

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán. Kutatási területe a lírai modernség, azon belül Radnóti Miklós és Weöres Sándor költészete.

Lebó Ferenc 1960-ban született Szarvason. Szobrász- és éremművész. Győrött él, ahol állandó kiállítása az Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár épületében látható.

Mesterházi Mónika 1967-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Sors bona. Új és változtatott versek (2007).

Nagyatádi Horváth Tamás 1974-ben született. Agrármérnök. Zámolyon él. Verseket, esszéket, novellákat ír.

Oláh András 1959-ben született Hajdúnánáson. Költő. Mátészalkán tanít. Legutóbb megjelent műve: Átokverte. Három történelmi dráma (2006).

Pék Pál 1939-ben született Nagykanizsán. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Szélsőszél és újra szél (versek, 2006).

Rába György 1924-ben született Budapesten. Költő, műfordító, kritikus. Az Újhold című folyóirat egyik alapító tagja, illetve társszerkesztője volt. Franciából és olaszból fordít. Legutóbb megjelent kötete: Földlakó (versek, 2006).

Schein Gábor 1969-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent könyve: Nevetők és boldogtalanok. Füst Milán művészete 1909–1927 (2006).

Sütő Csaba András 1979-ben született Győrött. Költő, kritikus. A Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Karán tanít. Önálló kötetei: Spleen (versek, 2004); Meredek út (versek, 2007).

Szabó T. Anna 1972-ben született Kolozsváron. Budapesten él. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent könyve: Elhagy (versek, 2006).

Szalai Zolt 1979-ben született Győrben. Költő, kritikus. Szülővárosában tanít. Legutóbb megjelent kötete: sörülökazerkélyen (versek, 2006).

Szemes Péter 1979-ben született Zalaegerszegen. Kritikus, eszéta. A Pannon Tükör című kulturális folyóirat főszerkesztő-helyettese.

Szigeti Kovács Viktor 1978-ban született Győrben. 2003-ban végzett a Szegedi Tudományegyetem magyar-komparatiztika szakán. Jelenleg kortárs magyar prózával foglalkozik.

Tandori Dezső 1938-ban született Budapesten. Író, költő, esszéista, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: ördöglakat (2007).

Tatár Sándor 1962-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Requiem (versek, 2006).

Thimár Attila 1969-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, kritikus, egyetemi oktató. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense. Számos kötetet szerkesztett, legutóbb: Az elbeszélés könnyed lebegése (2006); Íróportrék (2006).

Wehner Tibor 1948-ban született Sopronban. Író, művészettörténész. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyve: Melocco Miklós (2005).

Wenczel Imre 1956-ban született Csornán. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára.

Zsille Gábor 1972-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Lengyelből és angolból fordít. Legutóbb megjelent kötete: Gondolj néha Zalalövőre (2005).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),
Rónay Jácint Könyvesbolt (Széchenyi tér 7.)

Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Mosonmagyaróvár:

Könyv- és Zeneműbolt (Flesch K. u. 1.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),
Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

**Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:**

9002 Győr, Pf. 45.

E-mail:

szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu

M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2007. XXX. évfolyam, 4. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu. Honlap: www.gymuhely.fv.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél, valamint a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (Budapest VIII., Csokonai u. 6., levélcím: LHI, 1846 Budapest, Pf. 863.). A befizetéseknél kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2007. évre: 2500,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 07004